

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**ΠΜΣ: Εγκληματολογικές και Ποινικές Προσεγγίσεις της Διαφθοράς, του
Οικονομικού και του Οργανωμένου Εγκλήματος**

Διπλωματική Εργασία

Οι υποκλοπές στην Ελλάδα ως κρατικό-εταιρικό έγκλημα

**Αλεξάνδρα Ν. Μάρκου
(Α.Μ 507833)**

Α' Επιβλέπουσα: Παναγιώτα Μιχελή

Β' Επιβλέπουσα: Μαργαρίτα Γασπαρινάτου

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Οι υποκλοπές στην Ελλάδα ως κρατικό-εταιρικό έγκλημα

Αλεξάνδρα Ν. Μάρκου
(Α.Μ 507833)

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας
Α' Επιβλέπουσα Β' Επιβλέπουσα
Παναγιώτα Μιχελή Μαργαρίτα Γασπαρινάτου

Αθήνα, Ιανουάριος 2025

*«Στην Ιοκάστη, τον Οδυσσέα και την Ερμιόνη για την αμέριστη
συμπαράσταση»*

Ευχαριστίες

Στο τέλος του μακρόχρονου για μένα ταξιδιού, θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτρια Παναγιώτα Μιχελή για τις καθοριστικές της επισημάνσεις αλλά και όλους τους καθηγητές του μεταπτυχιακού προγράμματος σπουδών οι οποίοι με βοήθησαν να αντιληφθώ τον κόσμο των ισχυρών. Ιδιαίτερες ευχαριστίες και στην απρόσμενη φίλη - συμφοιτήτριά μου, Βασιλική Βατζήκα για την πολύτιμη ηθική της υποστήριξη.

Περίληψη

Η διασταύρωση των συμφερόντων του ιδιωτικού με τον κρατικό τομέα αποτελεί τη γενεσιουργό αιτία του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος. Η «πολιτική μηχανή» της διαφθοράς έρχεται για να καλύψει τα ίχνη του εγκλήματος, εξασφαλίζοντας την απεγκληματοποίηση των τελεσθέντων πράξεων και κατά συνέπεια την ατιμωρησία των δραστών. Η υπόθεση όμως των υποκλοπών με τη χρήση τεχνολογικά εξελιγμένων κατασκοπευτικών λογισμικών, δεν είναι μια συνηθισμένη περίπτωση κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, καθώς σηματοδοτεί παράλληλα και την έναρξη μιας νέας για την ανθρωπότητα, εποχής.

Η φρενήρης τεχνολογική εξέλιξη οδήγησε στην μετάβαση στην εποχή των μαζικών παρακολουθήσεων και της υπεραξίας των μεταδεδομένων και έτσι οι παγκοσμίας εμβέλειας κολοσσοί που κατασκευάζουν και εμπορεύονται τέτοιου είδους λογισμικά, έχουν αναδειχθεί σε πρωταγωνιστές του παιχνιδιού. Οι απεριόριστες δυνατότητες που προσφέρουν, σε συνδυασμό με τα τεράστια οικονομικά ποσά που διακινούνται για την απόκτηση τους, επηρεάζουν τις αποφάσεις κρατών και επιχειρήσεων ανά την υφήλιο. Η προμήθεια ή μη αυτών, δεν είναι πλέον απλή υπόθεση αφού μπορεί να καθορίσει τα γεωστρατηγικά συμφέροντα των κρατών σε διεθνές επίπεδο.

Στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, αποπειράται η προσέγγιση της βιομηχανίας του spyware σε παγκόσμιο επίπεδο, σε μια προσπάθεια ανάδειξης του τρόπου με τον οποίο η συγκεκριμένη βιομηχανία οδήγησε τον κόσμο στην εποχή των μαζικών παρακολούθησης, της «εθελούσιας αποποίησης» της ιδιωτικής ζωής των ανθρώπων και της καταπάτησης των θεμελιωδών ανθρώπινων δικαιωμάτων. Μεταξύ άλλων, διερευνάται αν υπάρχει έστω προσχηματική τήρηση των ισορροπιών και ποιος είναι τελικά ο ρόλος των ιδιωτικών συμφερόντων των παγκόσμιας εμβέλειας κολοσσών στην επιρροή τους στην παγκόσμια διακυβέρνηση, όπως και η αλληλεπίδραση αυτών των ιδιωτικών κέντρων εξουσίας έναντι της κρατικής εξουσίας. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναπτύσσεται το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος ενώ στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας, παρουσιάζεται η ανωτέρω θεματική και ο σχετικός με αυτήν προβληματισμός, όπως εκδηλώθηκε πρόσφατα στην Ελλάδα.

Λέξεις κλειδιά: κατασκοπευτικό λογισμικό, εποχή μαζικών παρακολουθήσεων, κρατικό-εταιρικό έγκλημα, κατασκοπευτικός καπιταλισμός, ανθρώπινα δικαιώματα

Abstract

The intersection of the interests of the private and the state sector is the generative cause of state-corporate crime. The political machine of corruption comes to cover the tracks of the crime, ensuring the decriminalization of the committed acts and consequently the impunity of the perpetrators. The specific case, however, of wiretapping with the use of technologically advanced spy software, is not an ordinary case of state-corporate crime, as it also marks the beginning of a new era for humanity.

The frenetic technological development has led to the transition to the age of mass surveillance and the super-value of metadata, and thus the global giants that manufacture and market such software, have become the protagonists of the game. Firstly, because the amounts traded for the acquisition of the software are huge and secondly, because the possibilities they offer are so huge, that the buyer of them acquires a strong advantage over his opponent, which is why the supply or not of them is not simple case since, for example, it determines the geostrategic interests of states around the world.

In the first chapter of this work, the approach of the spyware industry at the global level is attempted, in an attempt to highlight how this particular industry led the world to the era of mass surveillance, the "voluntary relinquishment" of people's private lives and the encroachment of fundamental of human rights and that the balances are no longer maintained, even on pretext. The private interests of global giants are the ones that decide the fate of peoples. Private power is superior to state power. In the second chapter, the theoretical framework of state-corporate crime is developed, while in the third and last chapter of this thesis, the national dimension of the case is presented.

Keywords: spyware, era of mass surveillance, state-corporate crime, spy capitalism, human rights

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	10
Εισαγωγή	11

Κεφάλαιο 1

Η βιομηχανία του spyware

1.1 Οι προμηθευτές και ο ρόλος τους	13
1.2 Οι κυβερνήσεις και ο ρόλος τους	15
1.2.1 Το Ισραήλ	16
1.2.2 Η Κίνα	17
1.2.3 Οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής	18
1.2.4 Η Ευρώπη	20
1.3 Η αντίδραση των τεχνολογικών κολοσσών στη βιομηχανία spyware	23
1.4 Η μετάβαση στην εποχή των μαζικών παρακολουθήσεων	25
1.5 Ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός	26
1.6 Ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες στην ψηφιακή εποχή	28

Κεφάλαιο 2

Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα

2.1 Προέλευση και εννοιολογική προσέγγιση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος	29
2.2 Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης	31
2.3 Η διαφθορά ως δομικό στοιχείο του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος	32
2.4 Θεωρητική και κριτική προσέγγιση συναφών εγκλημάτων	
2.4.1 Το κρατικό έγκλημα	34
2.4.2 Το οργανωμένο έγκλημα	35
2.4.3 Το έγκλημα του λευκού κολλάρου	36
2.4.4 Συγκριτική θεώρηση κρατικό-εταιρικού και συναφών εγκλημάτων	37
2.5 Η έλλειψη ποινικοποίησης και ατιμωρησίας του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος	38
2.6 Οι αντιδράσεις των κυβερνώντων στην αποκάλυψη του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος	40

Κεφάλαιο 3

Οι υποκλοπές στην Ελλάδα ως κρατικό-εταιρικό έγκλημα

3.1 Εισαγωγικά	42
3.2 Το χρονικό της υπόθεσης	43
3.3 Οι νόμιμες συνακροάσεις για λόγους εθνικής ασφάλειας- Το νέο νομοθετικό πλαίσιο	
3.3.1 Το Σύνταγμα	57
3.3.2 Οι λόγοι εθνικής ασφάλειας	57
3.3.3 Η διαδικασία της άρσης του απορρήτου	58
3.3.4 Η ενημέρωση του παρακολουθούμενου	59
3.3.5 Η νομιμοποίηση της προμήθειας κατασκοπευτικού λογισμικού από το κράτος	60
3.3.6 Ο ρόλος της ΑΔΑΕ	60
3.4 Συνοψίζοντας την κυβερνητική αντίδραση	
3.4.1 Οι δηλώσεις	62
3.4.2 Οι νομοθετικές ρυθμίσεις	64
3.4.3 Οι έρευνες	65
3.4.4 Οι αλλαγές των προσώπων	66
3.5 Οι δικαστικές παρεμβάσεις	66
3.6 Η προμήθεια και η εξαγωγή του Predator	69
Καταληκτικές Σκέψεις- Επίλογος	74
Πίνακας Βιβλιογραφίας	76
Παράρτημα	83

Πρόλογος

Η αλήθεια είναι πως, πριν από την ενασχόλησή μου με την υπόθεση των υποκλοπών στο πλαίσιο του Εργαστηρίου (ΠΕΔ63), οι σκέψεις που περνούσαν από το μυαλό μου για τη συγκεκριμένη υπόθεση, ήταν πως η ένταση γύρω από αυτήν, που διακινείται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, είναι άνευ περιεχομένου. *«Ανέκαθεν, οι μυστικές υπηρεσίες παρακολουθούσαν διάφορους στόχους με σκοπό την προστασία της δημόσιας και εθνικής ασφάλειας»*. Το Εργαστήριο, έδωσε μια διαφορετική διάσταση στη σκέψη μου, τόσο για την υπόθεση όσο και τον καθοριστικό ρόλο που ήρθε για να διαδραματίσει στις ζωές μας η ερευνητική δημοσιογραφία. Η παρακολούθηση με τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού, δεν είναι μια «συνηθισμένη υπόθεση» υποκλοπών, αφού με τη χρήση του καθίσταται εφικτή μια άνευ προηγουμένου εισβολή στη ζωή του στόχου, που παραβιάζει τόσο θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα όσο και την διαμορφωθείσα μέχρι πρότινος ισορροπία ανάμεσα στην εξυπηρέτηση του δημόσιου/εθνικού συμφέροντος και του σεβασμού της αξιοπρέπειας του ανθρώπου.

Εισαγωγή

Η φρενήρης τεχνολογική ανάπτυξη της τελευταίας εικοσαετίας και ιδίως η άμεση διαδικτυακή επικοινωνία, οδήγησαν στη δημιουργία μίας παγκόσμιας ψηφιακής κουλτούρας, που απαιτεί τη διαρκή σύνδεση στο διαδίκτυο και κατ' επέκταση την αναγκαιότητα της χρήσης κατάλληλων συσκευών (smartphone, tablet, laptop κ.α) που να την υποστηρίζουν. Πρόκειται, για συσκευές υψηλής τεχνολογίας, των οποίων η χρήση δεν περιορίζεται μόνο στην επικοινωνία, αλλά και στην άσκηση επαγγελματικών δραστηριοτήτων, εμπορικών συναλλαγών, καθώς και για ζητήματα καθημερινότητας όπως η αποθήκευση αρχείων, η λήψη φωτογραφιών κ.α. Οι συσκευές αυτές, παρά το γεγονός ότι έχουν καταστεί αντικείμενα καθημερινής χρήσης, εμπεριέχουν ευαίσθητες, προσωπικές πληροφορίες για τη ζωή του χρήστη τους. Η εξάπλωση της τεχνολογίας της κρυπτογράφησης, η οποία προστατεύει το απόρρητο των συνομιλιών που αποστέλλονται μέσω των διαφόρων εφαρμογών συνομιλίας (viber, WhatsApp, iMessage κ.α), μοιραία καθιστά δυσκολότερη, στις υπηρεσίες επιβολής του νόμου και τις υπηρεσίες πληροφοριών, την πρόσβαση στις πληροφορίες αυτών των συσκευών (Gallagher, 2022). Με αυτά ως δεδομένα, οι συνθήκες είναι κατάλληλες, περισσότερο από ποτέ άλλοτε, για να οδηγήσουν στην ανάπτυξη του κλάδου του κατασκοπευτικού λογισμικού.

Οι απίστευτες δυνατότητες αυτού του είδους των λογισμικών, γίνονται αρχικά γνωστές, μετά την αποκάλυψη του Edward Snowden¹ το 2013, για το σύστημα μαζικής επιτήρησης που χρησιμοποιούσαν οι αμερικανικές μυστικές υπηρεσίες, στον απόηχο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ημερομηνίας σταθμού για τη νέα τάξη πραγμάτων στη σχέση ασφάλειας – ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ο Snowden υποστηρίζει πως το τρομοκρατικό χτύπημα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου θα αποτελέσει το έναυσμα ώστε η τεχνολογία να διεισδύσει στο χώρο των μυστικών υπηρεσιών, επιτρέποντας τη μαζική παρακολούθηση και την αξιοποίηση των δεδομένων της. Στο βιβλίο του «*Το μεγάλο φακέλωμα*» σε μία προσπάθεια ανάδειξης του μεγέθους του φαινομένου, αναφέρει πως το 90% των παγκόσμιων κινήσεων στο διαδίκτυο καταγράφεται από την κυβέρνηση των ΗΠΑ, εξηγώντας μάλιστα τη σπουδαιότητα της αξιοποίησης των δεδομένων της καταγραφής,

¹ Edward Snowden: Αμερικανός διαχειριστής συστημάτων που το 2013 αποκάλυψε την ύπαρξη μυστικών προγραμμάτων συλλογής πληροφοριών ευρείας εμβέλειας που διεξήγαγε η Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας (NSA). Η υπόθεση ανέδειξε μια σειρά ζητημάτων, όπως η μυστική χρήση της κυβερνητικής εξουσίας, η ιδιωτικότητα στην ψηφιακή εποχή, η ηθική της πληροφορίας και ο ρόλος που μπορούν να παίξουν το διαδίκτυο και τα ανώνυμα προγράμματα περιήγησης στον σκοτεινό ιστό.
<https://www.britannica.com/biography/Edward-Snowden>

λαμβάνοντας υπόψη όχι μόνο το περιεχόμενό τους αλλά και τις άγραφες πληροφορίες που μαρτυρούν στοιχεία συμπεριφοράς (meta-data²) (Snowden, 2019, σελ. 11-19, 206-207).

Τα τεχνολογικά εξελιγμένα κατασκοπευτικά λογισμικά αναβαθμίζουν την ψηφιακή παρακολούθηση, παρέχοντας ένα επίπεδο επεμβατικότητας που προγενέστερα ήταν ανέφικτο (Marzocchi & Mazzini, 2022, σελ. 4-7). Σε αντίθεση με τη συμβατική μέθοδο παρακολούθησης των τηλεφωνικών συνδιαλέξεων που πραγματοποιείται σε πραγματικό χρόνο και αφορά αποκλειστικά τις τηλεφωνικές επικοινωνίες, τα κατασκοπευτικά λογισμικά παρέχουν τη δυνατότητα αναδρομικής πρόσβασης σε μηνύματα, μεταδεδομένα προγενέστερων επικοινωνιών, κωδικούς πρόσβασης και αρχεία. Η πρόσβαση πραγματοποιείται απομακρυσμένα, σε κάποιες εκ των περιπτώσεων μάλιστα, χωρίς να απαιτείται απολύτως καμία ενέργεια από το θύμα (λογισμικά μηδενικού κλικ όπως το Pegasus). Το λογισμικό αποκτά πρόσβαση σε πραγματικό χρόνο όχι μόνο στο μικρόφωνο, στην κάμερα και το πληκτρολόγιο, αλλά και στη χρήση εφαρμογών όπως το Facebook, το Viber, το WhatsApp, gmail κ.α (Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2023 σελ.5 · Kaldani & Prokopets, 2022, σελ. 7-8). Ο πολλαπλασιασμός των τεχνολογιών αυτών και η αυξημένη ζήτησή τους, από κυβερνητικούς και μη παράγοντες, έχουν δημιουργήσει την βιομηχανία του spyware³, της οποίας ο ετήσιος τζίρος υπολογίζεται στα 12 δισεκατομμύρια δολάρια, διαμορφώνοντας ένα νέο τοπίο στην κυβερνητική κατασκοπευτική (Mazzetti, Bergman & Gridneff, 2022).

Στο παράρτημα της εργασίας, παρατίθενται πίνακες δεδομένων, από το 2011 έως 2023, με εβδομήντα πέντε (75) χώρες σε ολόκληρο τον κόσμο, που διαπιστωμένα έχουν προβεί στη χρήση spyware (Πίνακας 1). Από αυτές, οι πενήντα επτά (57) έχουν προμηθευτεί spyware από εταιρείες που εδρεύουν ή σχετίζονται με το Ισραήλ. Ως συνηθέστερα χρησιμοποιούμενες εμπορικές οντότητες spyware, παρουσιάζονται, η FinFisher με χώρα προέλευσης τη Γερμανία, η Hacking

² Τα μεταδεδομένα είναι δομημένα δεδομένα αναφοράς, που μας παρέχουν πληροφορίες για άλλα δεδομένα, βοηθώντας στην ταξινόμηση και τον προσδιορισμό χαρακτηριστικών των πληροφοριών που περιγράφουν (<https://www-techtargget-com.translate.google/whatis/definition/metadata?>)

³ Spyware: κάθε προϊόν με ψηφιακά στοιχεία που έχει σχεδιαστεί ειδικά για την εκμετάλλευση τρωτών σημείων άλλων προϊόντων με ψηφιακά στοιχεία και επιτρέπει τη μυστική επιτήρηση φυσικών ή νομικών προσώπων μέσω της παρακολούθησης, της εξαγωγής, της συλλογής ή της ανάλυσης δεδομένων από τα εν λόγω προϊόντα ή από τα φυσικά ή νομικά πρόσωπα που χρησιμοποιούν τα εν λόγω προϊόντα, ιδίως με τη μυστική καταγραφή συνομιλιών ή με άλλη χρήση του μικροφώνου τερματικής συσκευής, τη βιντεοσκόπηση φυσικών προσώπων, μηχανημάτων ή του περιβάλλοντός τους, την αντιγραφή μηνυμάτων, τη λήψη φωτογραφιών, την παρακολούθηση δραστηριοτήτων πλοήγησης, την παρακολούθηση γεωεντοπισμού, τη συλλογή άλλων δεδομένων αισθητήρων ή την παρακολούθηση δραστηριοτήτων μέσω πολλαπλών τερματικών συσκευών, χωρίς το ενδιαφερόμενο φυσικό ή νομικό πρόσωπο να έχει ενημερωθεί με συγκεκριμένο τρόπο και χωρίς να έχει δώσει τη ρητή ειδική συγκατάθεσή του. (Ορισμός spyware στην Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023)

Team με χώρα προέλευσης την Ιταλία και το NSO Group με χώρα προέλευσης το Ισραήλ (Πίνακας 2), (Feldstein & Kot, 2023).

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το ζήτημα της χρήσης, προμήθειας και εμπορίας των κατασκοπευτικών λογισμικών, δημοσιοποιείται μετά από την αποκάλυψη μιας μακροσκελούς λίστας προσώπων (μεταξύ των οποίων κρατικοί αξιωματούχοι, δημοσιογράφοι, ακτιβιστές κ.α) που κατέστησαν στόχοι του κατασκοπευτικού λογισμικού predator. Εξαιτίας αυτού, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο οδηγείται στη σύσταση εξεταστικής επιτροπής προκειμένου να διερευνηθεί η υπόθεση. Η σχετική έκθεση του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου (A9-0189/2023) αποκαλύπτει και καταγγέλλει τις σοβαρές παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την αδράνεια των θεσμικών οργάνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μολονότι υπάρχουν σαφείς ενδείξεις εμπλοκής πολλών κρατών μελών στην υπόθεση (Έκθεση Ευρωκοινοβουλίου, 2023, σελ.3, 163-165).

Υπό το πρίσμα αυτών των σκέψεων, βασικός σκοπός της συγκεκριμένης εργασίας είναι να φωτίσει τη σπουδαιότητα του ρόλου των εταιρειών που κατασκευάζουν και εμπορεύονται τα κατασκοπευτικά λογισμικά, τις διαπλεκόμενες σχέσεις αυτών με την κρατική εξουσία αλλά και το κατά πόσο τα προϊόντα αυτά αλλάζουν τον κόσμο όπως τον ξέραμε μέχρι πρότινος. Η υπόθεση φωτίστηκε στις διάφορες πτυχές της κατά κύριο λόγο από την δημοσιογραφική έρευνα, γι' αυτό στην παρούσα εργασία υπάρχουν δεκάδες αναφορές σε δημοσιογραφικές πηγές. Σε εθνικό επίπεδο η υπόθεση βρίσκεται υπό δικαστική διερεύνηση και η μελέτη της υπόθεσης στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, δεν αναιρεί το τεκμήριο της αθωότητας των εμπλεκόμενων προσώπων.

Το πρώτο κεφάλαιο, με βάση μία εκτεταμένη δημοσιογραφική έρευνα, εστιάζει στον διαρκώς αυξανόμενο ρόλο των εταιρειών που παράγουν και εμπορεύονται κατασκοπευτικά λογισμικά, στον αμφιλεγόμενο ρόλο των κυβερνήσεων, καθώς και στις συνέπειες των τεχνολογιών αυτών στην δημοκρατία, την ασφάλεια και τα ατομικά δικαιώματα. Στο δεύτερο, τίθεται το θεωρητικό πλαίσιο της έννοιας του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος σε μια προσπάθεια ανάδειξης αφενός της σύνθετης φύσης του, αφετέρου δε του τρόπου διαπλοκής του με το κράτος και τα ισχυρά οικονομικά συμφέροντα. Έτσι, αναλύεται η προέλευση και η εξέλιξη της έννοιάς του, γίνεται σύγκριση με συναφείς έννοιες και εξηγείται γιατί τα εγκλήματα αυτά μένουν συχνά ατιμώρητα. Τέλος, στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, παρουσιάζεται το χρονικό της υπόθεσης των υποκλοπών με τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού σε εθνικό επίπεδο, αναλύοντας το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο των νόμιμων παρακολουθήσεων για λόγους εθνικής ασφάλειας και παρουσιάζοντας τις κυβερνητικές αντιδράσεις και τις δικαστικές παρεμβάσεις στην υπόθεση.

Κεφάλαιο 1

Η βιομηχανία του spyware

1.1 Οι προμηθευτές και ο ρόλος τους

Η πραγματικότητα είναι πως όσο οι κυβερνήσεις επιδεικνύουν αυτή την ακόρεστη όρεξη για την απόκτηση προϊόντων κατασκοπείας, τα εργαλεία και οι μέθοδοι ψηφιακής παρέμβασης στη ζωή των ανθρώπων θα εξελίσσονται και κατά συνέπεια ο κλάδος θα ανθεί. Τα στοιχεία φανερώνουν πως ακόμη κι όταν ένας κολοσσός του χώρου καταρρεύσει, υπάρχουν ισχυρά οικονομικά κίνητρα για έναν άλλον να αναδυθεί. Έτσι, από την δύση των παλαιότερων προμηθευτών, όπως η FinFisher και η Hacking Team οδηγηθήκαμε στην ανατολή των νεότερων NSO Group, Cytron κ.λπ. Ο παγκόσμιος κατάλογος εμπορικού spyware ⁴ μαρτυρά πως η συγκεκριμένη βιομηχανία βρίσκεται σε άνθιση, παρά την ολοένα αυξανόμενη δημόσια κριτική.

Και μπορεί τα βλέμματα, να είναι στραμμένα, λόγω της δημοσιότητας⁵, στους πρωταγωνιστές του κλάδου, όπως το NSO Group, υπάρχουν όμως δεκάδες μικρότεροι προμηθευτές οι οποίοι συμβάλλουν στον πολλαπλασιασμό των προϊόντων spyware και των δυνατοτήτων που αυτά προσφέρουν. Στη μεγαλύτερη εκδήλωση του κλάδου, γνωστή ως ISS World Europe⁶, που πραγματοποιείται σε ετήσια βάση στην Πράγα, συμμετέχουν παραδοσιακά πάνω από 115 εκθέτες. Στην τελευταία εκδήλωση που διοργανώθηκε από 4 έως 6 Ιουνίου 2024, κύριος χορηγός ήταν ο όμιλος NSO Group ο οποίος δήλωσε «*υπερήφανος που βοηθά στην προστασία της ζωής, της ασφάλειας και της προσωπικής ασφάλειας των πολιτών σε όλο τον κόσμο*»!⁷ (Roussi, 2023). Ο αριθμός των CSVs⁸ σε ολόκληρο τον κόσμο είναι αδύνατο να καταμετρηθεί, καθώς νέες

⁴ Global Inventory of Commercial Spyware & Digital Forensics, 2 March 2023| Version 10, <https://data.mendeley.com/datasets/csvhpk8tm/10>

⁵ Ενδεικτικά, δημοσιεύματα από τον εγχώριο τύπο : <https://www.documentonews.gr/article/thema-sto-euractiv-oi-apokalypseis-toy-documento-gia-to-predator-> · <https://www.tovima.gr/print/politics/to-logismiko-crkataskopeiascrexei/>

⁶ Το ISS (Intelligence Support Systems) World Europe είναι η μεγαλύτερη στον κόσμο συγκέντρωση Περιφερειακών Αναλυτών Επιβολής του Νόμου, Πληροφοριών και Εσωτερικής Ασφάλειας, Τηλεπικοινωνιών καθώς και Ερευνητών Οικονομικού Εγκλήματος που είναι υπεύθυνοι για τη Διερεύνηση του Κυβερνοεγκλήματος, την Ηλεκτρονική Παρακολούθηση και τη Συγκέντρωση Πληροφοριών. Τα προγράμματα ISS World παρουσιάζουν τις μεθοδολογίες και τα εργαλεία για την επιβολή του νόμου, τη δημόσια ασφάλεια, τις κοινότητες πληροφοριών της κυβέρνησης και του ιδιωτικού τομέα για την καταπολέμηση της διακίνησης ναρκωτικών, του ξεπλύματος χρημάτων στον κυβερνοχώρο, της εμπορίας ανθρώπων, της τρομοκρατίας και άλλων εγκληματικών δραστηριοτήτων που διεξάγονται μέσω του σημερινού δικτύου τηλεπικοινωνιών, του διαδικτύου και των κοινωνικών δικτύων, βλ. πλείονα στο https://www.issworldtraining.com/iss_europe/

⁷ [ISS World Europe - Sponsors \(issworldtraining.com\)](https://www.issworldtraining.com)

⁸ Commercial Surveillance Vendors (CSVs) or Private Sector Offensive Actors (PSOAs) : Businesses focused on developing and selling spyware as a product, including the initial delivery mechanisms, the exploits, the command and control (C2) infrastructure, and the tools for organizing collected data.

εταιρείες εμφανίζονται κάθε χρόνο ενώ οι παλαιότερες συνηθίζουν να αλλάζουν δομή και ονόματα. Είναι προφανές, πως οι αλλαγές στη δομή και στα ονόματα των εταιρειών δεν πραγματοποιούνται τυχαία. Εικονικές εταιρείες, μεσάζοντες, μεταβιβάσεις εταιρειών, εταιρικές οντότητες που εμφανίζονται και εξαφανίζονται, συνθέτουν τις συσκοτισμένες δομές τους, έτσι που οι χρηματικές ροές αλλά και η σύνδεση του προμηθευτή με τον κάτοχο του λογισμικού να είναι δαιδαλώδεις (Έκθεση ομάδας ανάλυσης απειλών της Google (TAG) · Bosc & Martinet, 2023).

Η συσκοτισμένη δομή περιλαμβάνει και τη δημιουργία γραφείων σε κράτη όπου οι έλεγχοι των εξαγωγών spyware είναι αδύναμοι, με την Ευρώπη να αποτελεί αγαπημένο προορισμό των CSVs, όχι μόνο γιατί ο κανονισμός για την εξαγωγή spyware είναι ανεπαρκής, αλλά και γιατί η ύπαρξη τους εντός των συνόρων της ΕΕ, τους εξασφαλίζει ελεύθερη κυκλοφορία εμπορευμάτων, προσώπων, κεφαλαίων και συνιστά εγγύηση ποιότητας. Γι' αυτό άλλωστε, οι εταιρείες που πρωτοστάτησαν στον κλάδο, ήταν οι ευρωπαϊκές FinFisher με έδρα την Γερμανία και η Hacking Team με έδρα την Ιταλία (Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ. 137, 165-166, · Roussi, 2023 · Vicens, 2024).

Οι προμηθευτές εμπορικής επιτήρησης (CSVs) εκμεταλλεύονται τα τρωτά σημεία των καταναλωτικών συσκευών και εφαρμογών προκειμένου να εγκαταστήσουν κρυφά spyware στις συσκευές των στόχων τους. Στις περισσότερες περιπτώσεις, η μόλυνση καθίσταται εφικτή από τα τεχνολογικά εξελιγμένα κατασκοπευτικά λογισμικά, χωρίς να απαιτείται απολύτως καμία ενέργεια από το θύμα (zero click). Οι προμηθευτές διαθέτουν μεγάλη τεχνική εξειδίκευση ώστε να ξεπερνούν τις άμυνες των συσκευών και να προσφέρουν στον πελάτη τη συλλογή των επιθυμητών δεδομένων (Titterington, 2024).

Παράλληλα, υπάρχει μια ακμάζουσα αγορά στην οποία hackers πωλούν σε εξωφρενικές τιμές, τις ευπάθειες μηδενικού κλικ, είτε απευθείας σε κυβερνητικές υπηρεσίες, είτε σε επαγγελματίες του κλάδου της βιομηχανίας του spyware. Η Zerodium, μια πλατφόρμα πώλησης exploits⁹, στην επίσημη ιστοσελίδα της αναφέρει πως η τιμή του exploit που μπορεί να εισχωρήσει, με μηδενικό κλικ, στην πιο πρόσφατη έκδοση της Apple ανέρχεται στα δύο (2) εκατομμύρια δολάρια, στα τηλέφωνα Android στα δύομιση (2,5) εκατομμύρια δολάρια, στους υπολογιστές Windows της

⁹Exploit: ένα πρόγραμμα ή ένα κομμάτι κώδικα, που έχει σχεδιαστεί για να βρίσκει και να εκμεταλλεύεται ένα ελάττωμα ασφαλείας ή μια ευπάθεια σε μια εφαρμογή ή ένα σύστημα υπολογιστή, συνήθως για κακόβουλους σκοπούς, όπως η εγκατάσταση κακόβουλου λογισμικού. Δεν είναι το ίδιο το κακόβουλο λογισμικό, αλλά μάλλον είναι μια μέθοδος που χρησιμοποιείται από εγκληματίες του κυβερνοχώρου για την παράδοση κακόβουλου λογισμικού (βλ. πλείονα στο <https://www.cisco.com/c/en/us/products/security/advanced-malware-protection/what-is-exploit.html>)

Microsoft στο ένα (1) εκατομμύριο δολάρια (Εκθεση ομάδας ανάλυσης απειλών της Google (TAG).

1.2 Οι κυβερνήσεις και ο ρόλος τους

Ο ρόλος των κυβερνήσεων στη βιομηχανία του κατασκοπευτικού λογισμικού είναι εξαιρετικά αμφιλεγόμενος. Από τη μια, λόγοι εθνικής και δημόσιας ασφάλειας, επιβάλλουν την κατοχή και χρήση του και από την άλλη, οι κυβερνώντες διστάζουν να παραδεχθούν την κατοχή του, αφού η προμήθειά αυτού δεν κινείται σε ξεκάθαρο πλαίσιο και περιλαμβάνει αδιαφανείς διαδικασίες. Συνηθίζουν μάλιστα, να εξαφανίζουν τα ίχνη που τους συνδέουν με τους προμηθευτές, χρησιμοποιώντας μεσάζοντες για την αγορά του προϊόντος, δίχως να περιλαμβάνουν τις υπέρογκες αυτές δαπάνες στον τακτικό τους προϋπολογισμό, ώστε να εκφεύγουν του επίσημου ελέγχου. (Εκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022:6-7). Με δεδομένο πως, η χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού, συνεπάγεται ισχυρή εισβολή στην ιδιωτική σφαίρα του στόχου και καθιστά αμφίβολη την τήρηση της νομιμότητας και της συμμόρφωσης με τις εγγυήσεις που θέτει το απόρρητο και η προστασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, ο δισταγμός των κυβερνώντων είναι απολύτως «δικαιολογημένος».

Συγχρόνως, η συμμετοχή των κυβερνήσεων στην βιομηχανία του spyware δεν εξαντλείται αποκλειστικά και μόνο, στην προμήθεια του προϊόντος. Αντιθέτως, συνεργάζονται με τους προμηθευτές, αναλαμβάνοντας διάφορους ρόλους για την επίτευξη της κερδοφορίας του κλάδου. Ορισμένες προσφέρουν ιθαγένεια και διαμονή, άλλες προσφέρουν τις τραπεζικές και χρηματοπιστωτικές τους υπηρεσίες, ενώ άλλες αποτελούν προτιμώμενους προορισμούς για τη φιλοξενία των προμηθευτών. Η συμμετοχή εξάλλου των περισσότερων ευρωπαϊκών κρατών στο ISS World Europe, αναδεικνύει μια λειτουργική σχέση αλληλεξάρτησης ανάμεσα στις εθνικές κυβερνήσεις και τους προμηθευτές (Michalowski & Kramer, 2007, σελ.210).

Το ίδιο νεφελώδες τοπίο επικρατεί και στην εξαγωγή του spyware, δίχως να είναι ξεκάθαρο το ποιος τελικά είναι ο ρόλος των κυβερνήσεων. Εξυπηρετούν πολιτικά/εθνικά συμφέροντα, ρυθμίζουν το marketing των εξαγωγών ή κάνουν business με τους προμηθευτές εξυπηρετώντας ισχυρά οικονομικά συμφέροντα; Όταν για παράδειγμα, τον Δεκέμβριο του 2021 το Ισραήλ επέβαλε αυστηρότερους κανόνες για τις εξαγωγές, η χώρα μας προσέφερε στις ισραηλινές εταιρείες τεχνολογίας, φορολογικά κίνητρα και χορήγηση ιθαγένειας, για μετεγκατάσταση στην Ελλάδα. με express διαδικασία (Εκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022 σελ.6-7,131, 135-137 · Martin, 2022).

Η απόφαση των περισσότερων κυβερνήσεων, να μην χρηματοδοτήσουν μια ανεξάρτητη, δική τους τεχνολογία που θα εξυπηρετούσε τους σκοπούς της ασφάλειας, τους οδήγησε στην αγορά της από ιδιώτες, οι οποίοι μοιραία αναδείχθηκαν πρωταγωνιστές. Μόνο η μεγαλύτερη δημόσια χρηματοδότηση θα βοηθούσε τους «δημόσιους, ηθικούς» hackers να ανακαλύψουν τα τρωτά σημεία πριν από τους ιδιώτες του κλάδου (Bosc, 2023 · Roussi, 2023). Οι ρόλοι είναι τόσο αμφιλεγόμενοι πιά, που τα γεωπολιτικά συμφέροντα των κρατών επηρεάζουν την έγκριση των αδειών εξαγωγής spyware στους προμηθευτές. Το Υπουργείο Άμυνας του Ισραήλ το Μάρτιο του 2022, αρνείται στον όμιλο NSO Group την εξαγωγή στην Ουκρανία, του κατασκοπευτικού λογισμικού Pegasus, ώστε να διατηρηθούν οι ισορροπίες στις σχέσεις Ισραήλ – Ρωσίας. Ισραηλινοί αξιωματούχοι, αναφέρουν πως μια τέτοια έγκριση θα μπορούσε να θεωρηθεί ως επιθετική ενέργεια σε βάρος των ρωσικών υπηρεσιών ασφαλείας, μολονότι το Υπουργείο Άμυνας σε σχετική ανακοίνωσή του αναφέρει πως οι άδειες εξαγωγών χορηγούνται σύμφωνα με το ισχύον νομικό πλαίσιο, χωρίς όμως να ξεκαθαρίζει αν η χορήγηση αυτών συμπνέει με την εξωτερική πολιτική του Ισραήλ (Bergman & Mazzeti, 2022 · Kirchgaessner, 2022).

1.2.1 Το Ισραήλ

Η γεωπολιτική κατάσταση του Ισραήλ επιβάλλει για στρατηγικούς λόγους, την ανάπτυξη ισχυρών αμυντικών δυνάμεων, ζωογόνων για την ίδια την ύπαρξη χώρας. Σε αυτό το πλαίσιο, το Ισραήλ φροντίζει να αναπτύξει μία από τις κορυφαίες, σε παγκόσμιο επίπεδο, υπηρεσίες συλλογής πληροφοριών και αποκρυπτογράφησης κώδικα, γνωστή με το όνομα Unit 8200¹⁰. Η μονάδα αυτή, προσαρμοζόμενη στα κελεύσματα της ψηφιακής εποχής, μετατρέπεται σε ηγετική δύναμη στον κυβερνοχώρο. Αν και δεν υπάρχει ομοφωνία απόψεων, για το εάν το ίδιο το κράτος ή οι απόφοιτοι/βετεράνοι της Unit 8200, προώθησαν τη συνεργασία των αμυντικών δυνάμεων, με εταιρείες στον ιδιωτικό τεχνολογικό τομέα, αυτό που είναι κεφαλαιώδους σημασίας επί του παρόντος, είναι ότι η βιομηχανία του spyware, έχει καταστεί αναπόσπαστο κόμματα της οικονομίας του Ισραήλ, με τις ισραηλινές εταιρείες να πρωταγωνιστούν στην πώληση ψηφιακών εργαλείων σε ολόκληρο τον κόσμο. Τα έσοδα, μόνο του ομίλου NSO Group, το 2020 (πριν από τις αποκαλύψεις για το Pegasus), ανέρχονται στα 243 εκατομμύρια δολάρια¹¹ (Kane, 2016 · Lo, 2023).

¹⁰ Βλ. περισσότερα στο J. Farhat, Unit 8200: Israel's Stealthy Sentinel, <https://greydynamics.com/unit-8200-israels-stealthy-sentinel/>

¹¹ Βλ. Transparency and Responsibility Report 2021, NSO GROUP, <https://www.nsogroup.com/wp-content/uploads/2021/06/ReportBooklet.pdf>

Για την ισραηλινή κυβέρνηση η εξαγωγή spyware συνιστά «προσοδοφόρα πηγή εσόδων και μοχλό άσκησης διπλωματικής επιρροής»¹². Σύμφωνα με τα δημοσιεύματα¹³, ο ίδιος ο πρωθυπουργός Netanyahu προωθεί την πώληση του λογισμικού κατασκοπείας Pegasus, του ομίλου NSO Group, στις χώρες του Περσικού Κόλπου, οικοδομώντας ένα κοινό πολιτικό και αμυντικό μέτωπο. Η συγκεκριμένη στρατηγική, γνωρίζει την εντεινόμενη δημόσια κριτική, ιδίως μετά από σχετικές αποκαλύψεις, για πωλήσεις κατασκοπευτικού λογισμικού σε αυταρχικά καθεστώτα και οδηγεί το Ισραήλ στη θέσπιση αυστηρότερων κανόνων για την εξαγωγή spyware. Οι Ισραηλινοί εξαγωγείς ωστόσο, ισχυρίζονται πως «οι εταιρείες όπλων είναι αδύνατο να παρακολουθούν κάθε σφαίρα που πούλησαν σε νόμιμο πελάτη τους. Γιατί να έχουμε μεγαλύτερες προσδοκίες σε ό,τι αφορά το λογισμικό»¹⁴ (Εκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022 σελ. 130-132, 140).

1.2.2 Η Κίνα

Η Κίνα κατέχει μια πρωτοπόρα θέση στη βιομηχανία του spyware, καθώς έχει αναπτύξει το δικό της κρατικά, χρηματοδοτούμενο spyware, το οποίο μάλιστα προωθεί και σε άλλες χώρες του παγκόσμιου νότου. Στην πρωτοβουλία του Πεκίνο, Digital Silk Road ¹⁵(DSR), κινεζικές εταιρείες παρέχουν στις συμμετέχουσες χώρες¹⁶, τεχνολογικά εξελιγμένα προϊόντα, όπως συστήματα μαζικής παρακολούθησης, τεχνολογία επιτήρησης, καλωδίωση πόλεων κ.α.

Η DSR πέραν των προϊόντων, παρέχει την τεχνογνωσία για τη χρήση τους και επιδιώκει την ανάπτυξη συνεργασίας και μεταφοράς γνώσεων μεταξύ επιστημόνων. Παράλληλα, οι συμμετέχοντες εξασφαλίζουν την πολιτική στήριξη της Κίνας, με το Πεκίνο να αναδεικνύει το DSR σε βασικό άξονα χάραξης της εξωτερικής του πολιτικής. Και μπορεί η επέκταση του DSR να εμπνέει ανησυχία στη Δύση για την αυξανόμενη ψηφιακή ισχύ της Κίνας, αναφορικά με την προώθηση ενός αυταρχικού μοντέλου τεχνολογίας που παραβιάζει θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες, ωστόσο το Πεκίνο δεν δείχνει να θορυβείται αφού έχει αναγάγει το

¹² Pegasus and the EU's external relations» (To Pegasus και οι εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ), Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Πολιτικών, Θεματικό Τμήμα Γ – Δικαιώματα των Πολιτών και Συνταγματικές Υποθέσεις, 25 Ιανουαρίου 2023.

¹³ A. Ben, Analysis | Netanyahu Used NSO's Pegasus for Diplomacy. Now He Blames It for His Downfall, 5.2.2022, <https://www.haaretz.com/israel-news/2022-02-05/ty-article/.premium/netanyahu-used-nso-s-pegasus-for-diplomacy-now-he-blames-it-for-his-downfall/0000017f-e941-dc91-a17f-fdcd55c80000>

¹⁴ <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2021/07/31/israel-is-loth-to-regulate-its-spyware>

¹⁵ Digital Silk Road (DSR): πρωτοβουλία χρηματοδότησης, ανάπτυξης, υλοποίησης και επέκτασης των τεχνολογικών δυνατοτήτων της Κίνας στο εξωτερικό. Βλ. πλείονα στο <https://www.cfr.org/china-digital-silk-road/>

¹⁶ Στο παράρτημα της εργασίας παρατίθενται σχετικοί χάρτες. <https://reconasia.csis.org/mapping-chinas-digital-silk-road/>

DSR σε κορυφαία κινεζική προτεραιότητα, επενδύοντας εβδομήντα εννέα (79) δισεκατομμύρια δολάρια (Counsil on Foreign Relationship· Taylor & Francis, 2024).

Εκείνο όμως που στην πραγματικότητα διαφοροποιεί την περίπτωση της Κίνας, στη βιομηχανία του spyware, είναι ότι το κράτος και οι επιχειρήσεις συνεργούν στην προώθηση ενός κοινού στόχου που είναι η κινεζική ανάπτυξη. Το κρατικό με το επιχειρηματικό συμφέρον ευθυγραμμίζονται. Το κράτος, χορηγεί δάνεια σε αναπτυσσόμενες χώρες του νότου για την αγορά υπηρεσιών και αγαθών από κινεζικές επιχειρήσεις, οι οποίες είναι πρόθυμες να αναλάβουν τις σχετικές συμβάσεις και έτσι οι επιχειρήσεις λειτουργούν ως όργανα του κράτους. Κάποιοι κάνουν λόγο για ψηφιακό, οικονομικό και πολιτικό αποικισμό της Κίνας στις χώρες του νότου, θεωρώντας πως οδηγούμαστε σε έναν ψηφιακό ψυχρό πόλεμο, με δεδομένο πως απειλούνται η παγκόσμια ηγεμονία και τα γεωπολιτικά συμφέροντα των ΗΠΑ (Patil & Gupta, 2024 ·Shen, 2020 ·Taylor & Francis, 2024).

1.2.3 Οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής

Το Νοέμβριο του 2021 το Υπουργείο Εμπορίου των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής (ΗΠΑ), προσθέτει τις ισραηλινές εταιρείες NSO και Group Candiru, στη λίστα οντοτήτων¹⁷ διότι συμμετείχαν δραστηριότητες που αντίκειται στην εθνική ασφάλεια ή τα συμφέροντα εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ, καθώς οι εταιρείες αυτές, πωλούν τα κακόβουλα λογισμικά που αναπτύσσουν, σε ξένες κυβερνήσεις προκειμένου να καταστούν στόχοι Αμερικανοί κυβερνητικοί αξιωματούχοι, δημοσιογράφοι, ακτιβιστές, ακαδημαϊκοί και υπάλληλοι σε πρεσβείες. Επιπλέον, όπως επισημαίνει η σχετική ανακοίνωση¹⁸ του Υπουργείου, τα προϊόντα αυτά επιτρέπουν στις ξένες κυβερνήσεις να εφαρμόσουν πρακτικές αυταρχικών καθεστώτων προκειμένου να φιμώσουν τους αντιφρονούντες παραβιάζοντας θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Στην ίδια λίστα προστίθενται η ρωσική εταιρεία Positive Technologies και η

¹⁷ Η λίστα οντοτήτων είναι μια λίστα εμπορικών περιορισμών που δημοσιεύεται από το Γραφείο Βιομηχανίας και Ασφάλειας (BIS) του Υπουργείου Εμπορίου των Ηνωμένων Πολιτειών, που αποτελείται από ορισμένα ξένα πρόσωπα, οντότητες ή κυβερνήσεις. Οι οντότητες στη λίστα οντοτήτων υπόκεινται στις απαιτήσεις αδειών των ΗΠΑ για την εξαγωγή ή τη μεταφορά συγκεκριμένων αντικειμένων, όπως ορισμένες τεχνολογίες των ΗΠΑ. Ωστόσο, δεν απαγορεύεται σε άτομα ή εταιρείες των Η.Π.Α. να αγοράζουν αντικείμενα από μια εταιρεία στη λίστα οντοτήτων. Η συμπερίληψη στη λίστα οντοτήτων είναι λιγότερο σοβαρή από το να χαρακτηριστεί ως "απαγορευμένο άτομο" και πιο σοβαρή από την τοποθέτηση στη λίστα μη επαληθευμένων. Δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1997 για να ενημερώσει το κοινό σχετικά με οντότητες που εμπλέκονται στη διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής, ο κατάλογος έκτοτε επεκτάθηκε για να συμπεριλάβει οντότητες που εμπλέκονται σε «δραστηριότητες που έχουν εγκριθεί από το Στέιτ Ντιπάρτμεντ και δραστηριότητες αντίθετες προς την εθνική ασφάλεια ή/και τα συμφέροντα της εξωτερικής πολιτικής των ΗΠΑ».

¹⁸ <https://www.commerce.gov/news/press-releases/2021/11/commerce-adds-nso-group-and-other-foreign-companies-entity-list>

Computer Security Initiative Consultancy με έδρα τη Σιγκαπούρη, επειδή διακινούν στον κυβερνοχώρο εργαλεία που απειλούν σε παγκόσμιο επίπεδο, το απόρρητο και την ασφάλεια της κοινωνίας των πολιτών, οργανισμών, οργανώσεων και εταιρειών (Bergman & Kingsley, 2021).

Για την κυβέρνηση των ΗΠΑ, η συγκεκριμένη ενέργεια αποτελεί την έμπρακτη απόδειξη των προθέσεων της, να θέσει στο επίκεντρο της εξωτερικής της πολιτικής, τα ανθρώπινα δικαιώματα και τον περιορισμό της διάδοσης των εργαλείων ψηφιακής παρακολούθησης. Λίγες μέρες νωρίτερα, το Υπουργείο Εμπορίου¹⁹ επιχειρεί να οριοθετήσει την εξαγωγή και τη μεταφορά, συγκεκριμένων ειδών, επιβλαβών για την ασφάλεια του κυβερνοχώρου, θεσπίζοντας με τη διαδικασία του κατεπείγοντος, την έκδοση ειδικής άδειας, ως πρόσθετης προϋπόθεσης για τη μεταφορά και την εξαγωγή (ενδιάμεσο τελικό κανόνα (IFR))²⁰.

Σε πρακτικό επίπεδο, η καταχώρηση στη λίστα επιβάλλει εμπορικό περιορισμό στις συναλλαγές των εταιρειών με τις ΗΠΑ. Οι εταιρείες δεν μπορούν να προμηθεύονται ελεύθερα αμερικανικά προϊόντα. Αν και δεν είναι εφικτό να διαπιστωθεί επακριβώς το μέγεθος των διενεργούμενων συναλλαγών, εκτιμάται, ότι αυτό συνιστά ισχυρό πλήγμα, καθώς οι εταιρείες δεν έχουν πλέον άμεση πρόσβαση σε κορυφαία τεχνολογικά επιτεύγματα αμερικανικής προελεύσεως, όπως τα υπολογιστικά νέφη της Amazon ή της Microsoft. Σε συμβολικό επίπεδο, αναμφίβολα, η καταχώρηση πλήττει το κύρος των εταιρειών, παγκόσμια, και δυσχεραίνει μελλοντικές συνεργασίες (Harwell, Nakashima & Timberg, 2021).

Στο εκτελεστικό διάταγμα²¹ που εκδίδει ο Πρόεδρος των ΗΠΑ το Μάρτιο του 2023, απαγορεύει τη χρήση εμπορικού spyware, που εγκυμονεί κινδύνους για την εθνική ασφάλεια. Η χρήση του όμως, δεν απαγορεύεται κάθετα, αλλά είναι επιτρεπτή²² υπό προϋποθέσεις, όπως η διενέργεια ποινικής έρευνας, η ανάπτυξη αντμέτρων για τον κίνδυνο κατασκοπείας κ.α. Στο

¹⁹Βλ. Federal Register, Information Security Controls: Cybersecurity Items, A Rule by the Industry and Security Bureau on 10/21/2021, <https://www.federalregister.gov/documents/2021/10/21/2021-22774/information-security-controls-cybersecurity-items>

²⁰ Ενδιάμεσος τελικός κανόνας (IFR): κανόνας που εκδίδεται από ομοσπονδιακούς οργανισμούς και τίθενται σε ισχύ μετά τη δημοσίευσή τους, χωρίς προηγουμένως να ζητούν δημόσια σχόλια σχετικά με την ουσία του κανόνα. Τα IFR χρησιμοποιούνται σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης ώστε να βοηθήσουν στην επιτάχυνση της ρυθμιστικής διαδικασίας και την ταχεία εφαρμογή δεσμευτικών κανονιστικών απαιτήσεων. Επειδή τα IFR προσφέρουν στους οργανισμούς πλεονεκτήματα έναντι της τυπικής ρυθμιστικής διαδικασίας, το προνόμιο έκδοσής τους μπορεί να οδηγήσει σε κατάχρηση.

²¹The White House, Executive Order on Prohibition on Use by the United States Government of Commercial Spyware that Poses Risks to National Security, 27.3.2023, <https://www.whitehouse.gov.translate.google.com/briefing-room/presidential-actions/2023/03/27/executive-order-on-prohibition-on-use-by-the-united-states-government-of-commercial-spyware-that-poses-risks-to-national-security/>

²² Οι απαγορεύσεις που περιέχονται σε αυτό το τμήμα δεν ισχύουν για τη χρήση εμπορικού spyware για σκοπούς δοκιμών, έρευνες, ανάλυση, ασφάλεια στον κυβερνοχώρο ή ανάπτυξη αντμέτρων για κινδύνους αντικατασκοπίας ή ασφάλειας ή για σκοπούς ποινικής έρευνας που προβλέπουν εγκλήματα για την πώληση ή χρήση του spyware (Εκτελεστικό διάταγμα Μπάιντεν).

διάταγμα θεσμοθετούνται τόσο τα αρμόδια πρόσωπα, οι όροι και οι προϋποθέσεις, όσο και οι διαδικασίες που πρέπει να ακολουθηθούν προκειμένου να εξασφαλιστεί η ασφαλής χρήση εμπορικού spyware (Roussi, 2023). Στην ίδια κατεύθυνση, η κυβέρνηση των ΗΠΑ, ανακοινώνει²³ ένα χρόνο αργότερα, την επιβολή περιορισμών στην έκδοση visa για όσους εμπλέκονται σε κακή χρήση/κατάχρηση κατασκοπευτικού λογισμικού (Vicens, 2024).

Οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι,²⁴ ισχυρίζονται, ότι οι προαναφερόμενες δράσεις στοχεύουν αποκλειστικά και μόνο στους προμηθευτές spyware, και όχι τα κράτη, και αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης πολιτικής για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ασφάλειας του κυβερνοχώρου. Ωστόσο, ο ισχυρισμός αυτός, δύσκολα γίνεται πιστευτός, για μία χώρα όπου τεκμηριωμένα, πάνω από 2000 υπηρεσίες επιβολής του νόμου, έχουν χρησιμοποιήσει προϊόντα ψηφιακής εγκληματολογίας (Feldstein & Kot, 2023). Είναι αδύνατο επίσης, να πειστεί κανείς, ότι η κυβέρνηση των ΗΠΑ αδιαφορεί, τόσο για τα τεράστια οικονομικά μεγέθη που διακινούνται στην παγκόσμια αναπτυσσόμενη, επικερδή αγορά spyware, όσο και για γεωπολιτικά συμφέροντα που επηρεάζονται από αυτή. Η αλήθεια φαίνεται να εδράζει στην καρδιά των σχέσεων ΗΠΑ- Ισραήλ. Η Αμερική δεν δείχνει διαθέσιμη να απωλέσει την πρωταγωνιστική της θέση, στον τομέα της συλλογής πληροφοριών (Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ. 7 · Lo, 2023).

Εξάλλου, το κύρος των θιγόμενων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, που με σθένος υπερασπίζεται η κυβέρνηση των ΗΠΑ, δεν αποκαθίσταται με την επιβολή των συγκεκριμένων κυρώσεων, αφού η πτώση της NSO, έχει οδηγήσει τους υποψήφιους αγοραστές, σε άλλες εταιρείες του κλάδου. Επιπλέον, την προσχηματική χρήση των θιγόμενων ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποδεικνύουν τόσο η ύπαρξη εκτεταμένου δικτύου κυβερνητικών αξιωματούχων και επιφανών πολιτών (δικηγόροι, σύμβουλοι, λομπίστες κα), που κερδίζει χρήματα υπερασπιζόμενο τη φερεγγυότητα του ομίλου NSO, όσο και η πρόσληψη πρώην στελέχους του ομίλου, ως συμβούλου πληροφοριών, της κυβέρνησης Μπάιντεν (Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ. 143 · Harwell, 2021 · Kirchgaessner, 2022).

²³ U.S Department of State, Press Statement, Antony J. Blinken, Announcement of a Visa Restriction Policy to Promote Accountability for the Misuse of Commercial Spyware, 5.2.2024, <https://www.state.gov/announcement-of-a-visa-restriction-policy-to-promote-accountability-for-the-misuse-of-commercial-spyware/>

²⁴ State Department spokesman Ned Price : «*the United States was not taking action against the Israeli government or against Russia and Singapore, the other countries involved*». Βλ. περισσότερα The Washington Post, Biden administration blacklists NSO Group over Pegasus spyware, 3.11.2021, <https://www.washingtonpost.com/technology/2021/11/03/pegasus-nso-entity-list-spyware/>

1.2.4 Η Ευρώπη

Αν και η Ευρωπαϊκή Ένωση, είναι θεμελιωμένη στις αξίες της δημοκρατίας, της ισότητας, της ελευθερίας, και του σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου²⁵, οι αποκαλύψεις που ακολουθούν ύστερα από την δημοσιοποίηση μιας μακροσκελούς λίστας προσώπων που κατέστησαν στόχοι του κατασκοπευτικού λογισμικού predator (Watergate της Ευρώπης²⁶), ανάμεσα στους οποίους δημοσιογράφοι, δικηγόροι, κρατικοί αξιωματούχοι κ.α, σαφώς και αποτελούν ρωγμή στα θεμέλια της ένωσης. Η εξεταστική επιτροπή, που συστήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, προς διερεύνηση της υπόθεσης, επισημαίνει, εκτός από την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ευρωπαϊκή διάσταση της υπόθεσης, με την δραστήρια μάλιστα συμμετοχή των κρατών-μελών στην ανεξέλεγκτη αγορά των κακόβουλων λογισμικών. Δεν πρόκειται, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, για «μία σειρά μεμονωμένων εθνικών περιπτώσεων κατάχρησης, αλλά μια ευρωπαϊκή υπόθεση τεραστίων διαστάσεων» (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2022, σελ.164).

Η επίκληση των λόγων εθνικής ασφάλειας, αποτελεί, την δικαιολογητική βάση των κρατών, για την χρήση και κατάχρηση εργαλείων spyware. Πράγματι, η Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης²⁷, ορίζει στο άρθρο 4, πως η προστασία της εθνικής ασφάλειας, αποτελεί αποκλειστική αρμοδιότητα εκάστου κράτους- μέλους, το οποίο δύναται να θεσπίζει οποιοδήποτε μέτρο κρίνει αναγκαίο για την προάσπισή της. Ωστόσο, η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αποφαινεται, πως αυτό δεν απαλλάσσει τα κράτη από την υποχρέωσή τους να σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα και τους δημοκρατικούς κανόνες που διέπουν τη λειτουργία της Ένωσης. Πέραν τούτων όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση, εκείνο που επί της ουσίας, θέτει εν αμφιβόλω την ύπαρξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ως δημοκρατικής οντότητας, αποτελεί το γεγονός, πως υπάρχουν σοβαρές ενδείξεις, ότι τα εργαλεία του spyware, χρησιμοποιούνται από τα κράτη, όχι για λόγους εθνικής ασφάλειας, αλλά ως εργαλεία άσκησης

²⁵ Ευρωπαϊκή Ένωση, Στόχοι και αξίες, https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_el

²⁶ Το καλοκαίρι του 2021, το «Pegasus Project», μια ομάδα ερευνητών δημοσιογράφων, ΜΚΟ και ερευνητών, αποκάλυψε κατάλογο 50,000 ατόμων που είχαν στοχοποιηθεί με μισθοφορικό κατασκοπευτικό λογισμικό. Μεταξύ αυτών, δημοσιογράφοι, δικηγόροι, εισαγγελείς, ακτιβιστές πολιτικοί, ακόμη και αρχηγοί κρατών. Η πιο δραματική περίπτωση μπορεί να είναι αυτή του Jamal Khashoggi, δημοσιογράφου της Σαουδικής Αραβίας, ο οποίος δολοφονήθηκε το 2018 για τις επικρίσεις του κατά του καθεστώτος της Σαουδικής Αραβίας. Ωστόσο, υπήρχαν επίσης πολλοί ευρωπαϊκοί στόχοι στον κατάλογο. Ορισμένοι είχαν στοχοποιηθεί από φορείς εκτός της ΕΕ, ενώ άλλοι στοχοποιήθηκαν από τις δικές τους εθνικές κυβερνήσεις. Οι αποκαλύψεις προκάλεσαν οργή σε ολόκληρο τον κόσμο. Το σκάνδαλο χαρακτηρίστηκε γρήγορα «το Watergate της Ευρώπης»: από την Έκθεση Επιτροπής Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2022

²⁷ Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, <https://eur-lex.europa.eu/EL/legal-content/summary/treaty-on-the-functioning-of-the-european-union.html>

πολιτικού ελέγχου (Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ.7, 164 · Bosc & Martinet, 2023).

Αμφιβολία επίσης γεννάται και ως προς την ύπαρξη της Ένωσης ως πολιτικής οντότητας, στο βαθμό που τα κράτη-μέλη δεν συμμορφώνονται στους υπερεθνικούς νόμους. Η κατάργηση των εσωτερικών συνόρων των κρατών μελών και η συνεπακόλουθη δημιουργία μιας εσωτερικής αγοράς, με ελευθερία στην κυκλοφορία προσώπων, εμπορευμάτων και κεφαλαίων, δεν αρκούν. Η Ευρωπαϊκή Ένωση δεν είναι οργανισμός συνεργασίας κρατών (όπως ο Ο.Η.Ε), ούτε ομοσπονδιακό κράτος όπως οι ΗΠΑ. Η δική της ταυτότητα προσδιορίζεται στην συναπόφαση των μελών να συνενώσουν τις εθνικές τους κυριαρχίες και να συμμορφώνονται στις αποφάσεις των θεσμικών οργάνων, με την κοινοτική νομοθεσία να υπερισχύει της εθνικής (Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ.164). Η παραβίαση για παράδειγμα, του ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου²⁸ για την εξαγωγή λογισμικού και τεχνολογίας, από τη χώρα μας, με την εξαγωγή του κατασκοπευτικού λογισμικού predator στο Σουδάν και τη Μαδαγασκάρη, μολονότι οι χώρες αυτές, δεν συμπεριλαμβάνονται στη σχετική λίστα²⁹, όπως και η κατά παραβίαση των ενωσιακών κανόνων, χρήσης κατασκοπευτικού λογισμικού σε αρκετά³⁰ κράτη μέλη, μαρτυρούν, πως τελικά το ευρωπαϊκό ιδεώδες, ίσως να μην είναι αρκετό, ώστε να προσδώσει στην Ένωση, πολιτική αλλά και δημοκρατική οντότητα.

²⁸ Από το Παράρτημα II Ζ, Μέρος 3, παράγραφο2, του Κανονισμού (ΕΕ) 821/2021 «Βάσει της παρούσας άδειας δεν επιτρέπεται η εξαγωγή λογισμικού και τεχνολογίας: α) όταν ο εξαγωγέας έχει ενημερωθεί από την αρμόδια αρχή του κράτους μέλους στο οποίο είναι εγκατεστημένος ο εξαγωγέας ότι το εν λόγω λογισμικό και η εν λόγω τεχνολογία προορίζονται ή μπορεί να προορίζονται, εν όλω ή εν μέρει: i) για χρήση σε σχέση με την ανάπτυξη, την παραγωγή, τον χειρισμό, τη λειτουργία, τη συντήρηση, την αποθήκευση, την ανίχνευση, την αναγνώριση ή τη διάδοση χημικών, βιολογικών ή πυρηνικών όπλων, ή άλλων εκρηκτικών πυρηνικών μηχανισμών, ή για την ανάπτυξη, την παραγωγή, τη συντήρηση ή την αποθήκευση πυραύλων ικανών να μεταφέρουν τέτοια όπλα ii) για στρατιωτική, παραστρατιωτική, και αστυνομική τελική χρήση, τελική χρήση από υπηρεσίες πληροφοριών και επιτήρησης ή για άλλη τελική χρήση ασφαλείας από την κυβέρνηση ή από οντότητες που ενεργούν εξ ονόματος της κυβέρνησης· ή iii) για χρήση ως κατασκευαστικά στοιχεία ή εξαρτήματα στρατιωτικών ειδών που περιλαμβάνονται σε εθνικούς στρατιωτικούς καταλόγους, τα οποία έχουν εξαχθεί από το έδαφος του οικείου κράτους μέλους χωρίς άδεια ή κατά παράβαση άδειας επιβαλλόμενης από την εθνική νομοθεσία του εν λόγω κράτους μέλους· ή iv) για χρήση που συνδέεται με παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, των δημοκρατικών αρχών ή της ελευθερίας έκφρασης όπως ορίζονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης» βλ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02021R0821-20230526#tocId69>

²⁹ Από το Παράρτημα II Ζ, Μέρος 2 του Κανονισμού (ΕΕ) 821/2021 «Η παρούσα άδεια ισχύει σε ολόκληρο το τελωνειακό έδαφος της Ένωσης για εξαγωγές λογισμικού και τεχνολογίας προς τους εξής προορισμούς: Αργεντινή, Βραζιλία, Ινδία, Ινδονησία, Ιορδανία, Ισραήλ, Μαλαισία, Μαρόκο, Μεξικό, Νότια Αφρική, Νότια Κορέα, Σιγκαπούρη, Ταϊλάνδη, Τυνησία, Φιλιππίνες, Χιλή.» βλ. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/HTML/?uri=CELEX:02021R0821-20230526#tocId69>

³⁰ Από την Έκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022 «Μία μόνο εταιρεία, η NSO Group έχει πωλήσει τα προϊόντα της σε 22 τελικούς χρήστες σε τουλάχιστον 14 κράτη μέλη, μεταξύ των οποίων η Πολωνία, η Ουγγαρία, η Ισπανία, οι Κάτω Χώρες και το Βέλγιο. Σε τουλάχιστον τέσσερα κράτη μέλη, την Πολωνία, την Ουγγαρία, την Ελλάδα και την Ισπανία, υπήρξε παράνομη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού και υπάρχουν υποψίες για τη χρήση του στην Κύπρο»

Ωστόσο, πρέπει να αναφερθεί, ότι αξίες πάνω στις οποίες είναι δομημένη η Ευρωπαϊκή Ένωση, τις οποίες με σθένος υπερασπίζονται τα θεσμικά της όργανα, τόσο αναφορικά με τη βιομηχανία του spyware, όσο και γενικότερα, καλώντας τα κράτη να συμμορφωθούν τηρώντας τις δεσμεύσεις τους, είναι οι ίδιες αξίες τις οποίες δεν σέβονται, κατά την επιβολή των πολιτικών λιτότητας που θίγουν την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, ή κατά την αντιμετώπιση της μεταναστευτικής κρίσης³¹. Συνεπώς, η σιωπή των θεσμικών οργάνων της Ένωσης και η άρνηση των περισσότερων κρατών- μελών, να συνεργαστούν με τα μέλη της επιτροπής Pega³², για την διερεύνηση της χρήσης του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator, αποκαλύπτουν πως, ίσως, αυτό που τελικά ενώνει τα κράτη υπό την αιγίδα της Ένωσης, δεν είναι η κοινή συνισταμένη των ευρωπαϊκών αξιών, αλλά η ανάγκη δημιουργίας μιας οικονομικής Ένωσης, βιώσιμης, στην παγκοσμιοποιημένη οικονομία, της ύστερης νεωτερικότητας³³ (Εκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ.165).

³¹ Βλ. περισσότερα σε Weymans, W. (2023). A Critical History of the Use of ‘European Values’. In: Polak, R., Rohs, P. (eds) Values – Politics – Religion: The European Values Study. Philosophy and Politics - Critical Explorations, vol 26. Springer, Cham.

³² Στις 10 Μαρτίου 2022, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποφάσισε να συστήσει την επιτροπή PEGA για τη διερεύνηση εικαζόμενων παραβάσεων ή κακής διοίκησης κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας της ΕΕ σε σχέση με τη χρήση του Pegasus και αντίστοιχου λογισμικού παρακολούθησης spyware. Ειδικότερα, η επιτροπή PEGA καλείται να συγκεντρώσει πληροφορίες σχετικά με τον βαθμό στον οποίο τα κράτη μέλη ή τρίτες χώρες χρησιμοποιούν παρεμβατική επιτήρηση στο βαθμό που παραβιάζει τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που κατοχυρώνονται στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.

³³ «με τον όρο «ύστερη νεωτερικότητα» (ή «μετανεωτερικότητα») χαρακτηρίζουμε συνήθως την περίοδο από τα μέσα περίπου της δεκαετίας του 1970 και εντεύθεν, κατά την οποία πολλά από τα χαρακτηριστικά της νεωτερικής εποχής έχουν αρχίσει να εκλείπουν ή να μεταλλάσσονται. Ειδικότερα, κατά το τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα η νεωτερική εποχή αρχίζει να διέρχεται μια περίοδο κρίσης: οι κοινωνικές ανισότητες οξύνονται, η παρακμή του κοινωνικού κράτους κλιμακώνεται και η κοινωνική αλληλεγγύη ατροφεί εν όψει της επελαύνουσας παγκοσμιοποίησης, της «στρατηγικής δηλαδή επιλογής του διεθνούς κεφαλαίου προς αντιμετώπιση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που ξέσπασε στα μέσα της δεκαετίας του 1970». Μια νέα πραγματικότητα αρχίζει να δημιουργείται με την εφαρμογή ενός συνόλου νεοφιλελεύθερων οικονομικών πολιτικών, όπως η λιτότητα των προϋπολογισμών, η συρρίκνωση των δημόσιων δαπανών, η ιδιωτικοποίηση και η ενίσχυση των δικαιωμάτων του κεφαλαίου, η πλήρης απελευθέρωση των χρηματαγορών και των συναλλαγών, η ελαστικοποίηση της μισθωτής εργασίας με μη σταθερές θέσεις εργασίας και συχνές απολύσεις, καθώς και η μείωση της κοινωνικής προστασίας.» Γιοβάνογλου, Σ. (2016). «Υστερη νεωτερικότητα και αποκεντρωμένα συστήματα ποινικής δικαιοσύνης: Η περίπτωση της αποκαταστατικής δικαιοσύνης». Στο Μ. Γασπαρινάτου (επιμ), Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη. <http://crime-in-crisis.com/>

1.3 Η αντίδραση των τεχνολογικών κολοσσών στην βιομηχανία του spyware

Τον Οκτώβριο του 2019, η εταιρεία WhatsApp³⁴ καταθέτει αγωγή, στο ομοσπονδιακό δικαστήριο της Καλιφόρνια, σε βάρος του ισραηλινού ομίλου NSP Group, γιατί αναπτύσσει κακόβουλο λογισμικό παρακολούθησης, με το οποίο αποκτήθηκε πρόσβαση σε μηνύματα και άλλες κρυπτογραφημένες πληροφορίες, χρηστών της εφαρμογής της. Συνολικά, σύμφωνα με τα όσα αναφέρονται στην αγωγή, το κακόβουλο λογισμικό φαίνεται να εισέβαλλε σε περίπου 1.400 συσκευές, ατόμων που χρησιμοποιούσαν την εφαρμογή WhatsApp. Η αγωγή αυτή, έχει τη δική της σημασία, καθώς αποτελεί την πρώτη δημόσια αμφισβήτηση της βιομηχανίας του spyware, αν και, η δικαστική διαμάχη σαφώς και δεν αποτελεί τη λύση στο πρόβλημα, όπως η ίδια η ενάγουσα εταιρεία, υποστηρίζει (Εκθεση Επιτροπής Ευρωκοινοβουλίου, 2022, σελ.165 · Martin, 2022).

Οι ανταγωνίστριες εταιρείες (Google, Microsoft, Cisco, LinkedIn κα) της WhatsApp, μολονότι δεν συμμετέχουν οι ίδιες στη νομική υπόθεση, συνδράμουν το δικαστήριο, παρέχοντας την εμπειρογνομosύνη τους, με την υποβολή μιας κοινής amicus brief³⁵. Με το έγγραφο³⁶ αυτό, οι ανταγωνιστές δηλώνουν έμπρακτα τη νομική τους στήριξη στη WhatsApp, επισημαίνοντας μεταξύ άλλων, πως η ευρεία δημιουργία και χρήση εργαλείων spyware, από ιδιωτικές εταιρείες που ενεργούν με σκοπό το κέρδος, αυξάνει δραματικά τον κίνδυνο, τα εργαλεία αυτά, να βρεθούν στα χέρια περισσότερων ανθρώπων, από ό,τι στο παρελθόν και να χρησιμοποιηθούν για την διάπραξη μεγάλης κλίμακας οικονομικών εγκλημάτων ή άλλες καταστροφικές ζημιές. Εξαιτίας αυτού, όπως υποστηρίζουν, οι ιδιωτικές εταιρείες spyware πρέπει να υπόκεινται σε ευθύνη, όταν χρησιμοποιούν τα προϊόντα τους κατά παράβαση της κείμενης νομοθεσίας ή όταν εν γνώσει τους επιτρέπουν τη χρήση τους για τέτοιους σκοπούς, ανεξάρτητα από το ποιοι είναι οι πελάτες τους. Υπό την ίδια προοπτική, προσέγγισε το θέμα και η Microsoft η οποία με ανακοίνωση του Αντιπροέδρου της στις 21-12-2020, με τίτλο «*Cyber mercenaries don't deserve immunity*»³⁷, υπογραμμίζει ότι τα εργαλεία spyware που κατασκευάζονται από ιδιωτικές εταιρείες και όχι από κυβερνητικές υπηρεσίες ασφαλείας, δεν υπόκεινται στους ίδιους

³⁴ Το 2014 η Facebook προέβη στην εξαγορά του WhatsApp, για το ποσό των 4 δις δολαρίων σε ρευστό, 12 δις δολάρια σε μετοχές και 3 δις δολάρια σε περιορισμένες μετοχές (βλ. περισσότερα σε <https://techblog.gr/b2b/facebook-acquires-whatsapp-for-billions-of-dollars-9472/>)

³⁵ νομικό έγγραφο που παρέχεται σε δικαστήριο και περιέχει συμβουλές ή πληροφορίες σχετικά με υπόθεση από πρόσωπο ή οργανισμό που δεν εμπλέκεται άμεσα στην υπόθεση, σύμφωνα με τον ορισμό του λεξικού του Πανεπιστημίου του Cambridge (βλ. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/amicus-brief>)

³⁶ Βλ. το πλήρες έγγραφο στο <https://blogs.microsoft.com/wp-content/uploads/prod/sites/5/2020/12/NSO-v.-WhatsApp-Amicus-Brief-Microsoft-et-al.-as-filed.pdf>

³⁷ Βλ. την ανακοίνωση αναλυτικά στο <https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2020/12/21/cyber-immunity-nso/>

περιορισμούς και εκ τούτου αποτελούν κίνδυνο για την ασφάλεια των πολιτών, τις διπλωματικές σχέσεις των κρατών και τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Από την άλλη, ο όμιλος NSO Group, υποστηρίζει, πως πωλεί τα προϊόντα του, σε κυβερνητικές υπηρεσίες ασφαλείας, μετά από άδεια της ισραηλινής κυβέρνησης για την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και του οργανωμένου εγκλήματος,. Στις περιπτώσεις δε, που διαπιστώνονται λανθασμένες ενέργειες, τερματίζει άμεσα τις συναφθείσες συμβάσεις (Porter, 2020). Στη δήλωσή³⁸ υποστήριξης που καταθέτει ο Shalev Hulio, διευθύνων σύμβουλος του ομίλου, στο πλαίσιο της δίκης, αναφέρει πως ο πραγματικός λόγος της αγωγής, συνίσταται στην άρνηση της NSO να πουλήσει στη Facebook, το δικαίωμα χρήσης ορισμένων δυνατοτήτων του Pegasus. «*Αν στη Facebook, δεν αρέσει αυτό που κάνουν οι κυβερνήσεις με την τεχνολογία της NSO, ας κάνει απευθείας μηνύσεις σε αυτές*», δηλώνουν κυνικά τα στελέχη της NSO, που αμφισβητούν τα αλτρουιστικά κίνητρα της εταιρείας, αφού και η ίδια η Facebook έχει υποστεί έρευνες από το Κογκρέσο, για παραβίαση των προσωπικών δεδομένων (Cushing, 2020 · Vavra, 2020 · Wolff, 2019). Επ' αυτού, δημοσιεύματα στον αμερικανικό τύπο, χαρακτηριστικά αναφέρουν, «*Ό, τι νομίζετε για το Facebook, η ομάδα NSO είναι χειρότερη*³⁹». Συνεπώς, βάσιμα μπορεί να υποτεθεί ότι ο πραγματικός λόγος σύγκρουσης των δύο κολοσσών, είναι η πρωταγωνιστική θέση στον κλάδο της τεχνολογίας.

1.4 Η μετάβαση στην εποχή των μαζικών παρακολουθήσεων

Η δημοσιοποίηση των δεδομένων που είχε στην κατοχή του ο E.Snowden το 2013, κατέστησε ευρέως γνωστό ότι η εποχή των μαζικών παρακολουθήσεων δεν βρίσκεται στο μέλλον, αλλά στο παρόν. Η Αμερικανική Υπηρεσία Εθνικής Ασφάλειας (NSA) παρακολουθεί εν' αγνοία τους, πλήθος ανθρώπων. Στον απόηχο αυτής της αποκάλυψης, γίνεται επίσης γνωστό, ότι η συμμαχία Five Eyes (FVEY)⁴⁰ σχετικά με την ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ του, των Η.Π.Α, του Καναδά, της Αυστραλίας, Ηνωμένου Βασιλείου και της Ν. Ζηλανδίας, αριθμεί πλέον 43 μέλη.

³⁸Βλ. τη δήλωσή στο https://www-documentcloud-org.translate.goog/documents/6824740-NSO-Group-on-Facebook-April-2020.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=el&_x_tr_hl=el&_x_tr_pto=sc

³⁹ <https://www.nytimes.com/2019/11/06/opinion/whatsapp-nso-group-spy.html>

⁴⁰ Οι πληροφορίες για τη συμμαχία Five Eyes προέκυψαν αποσπασματικά μετά από τη γέννησή της το 1946. Τώρα γνωρίζουμε ότι το Five Eyes έχει ενσωματωμένα προγράμματα, ενσωματωμένο προσωπικό, ολοκληρωμένες βάσεις και ολοκληρωμένη ανάλυση. Οι συμφωνίες που έχουν ανακοινωθεί έχουν πλέον επεκταθεί από τα Five Eyes για να συμπεριλάβουν και άλλες πολιτείες:

9 Eyes : τα Five Eyes, με την προσθήκη της Δανίας, της Γαλλίας, της Ολλανδίας και της Νορβηγίας.
14 Eyes : τα 9 Eyes, με την προσθήκη της Γερμανίας, του Βελγίου, της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Σουηδίας και 43-Eyes: το 14-Eyes συν τα μέλη του 2010 των Διεθνών Δυνάμεων Βοήθειας για την Ασφάλεια στο Αφγανιστάν

Τα δημοσιεύματα κάνουν λόγο για ένα παγκόσμιο σύστημα κατασκοπείας, στο οποίο τα κράτη δεν αλληλοκατασκοπεύονται, αλλά ανταλλάσσουν και συλλέγουν πληροφορίες, αναπτύσσοντας συνεργασίες με παγκόσμιες εταιρείες που έχουν πρόσβαση σε «ενδιαφέροντα» δεδομένα, όπως αυτά της Facebook (Rosenbach, Schmid, Stark & Stock, 2013). Στο ίδιο πλαίσιο, τον Ιούνιο του 2013 η Guardian, δημοσιεύει απόρρητες πληροφορίες σχετικά με τη λειτουργία του Boundless Informant, του εργαλείου εξόρυξης δεδομένων της NSA. Το εντυπωσιακό ήταν, πως το εργαλείο αυτό, όχι μόνο, συλλέγει τεράστιο όγκο δεδομένων από τηλεφωνικά δίκτυα και δίκτυα υπολογιστών, αλλά επιτρέπει στους χρήστες την προβολή τόμου μεταδεδομένων, στη χώρα της επιλογής τους (Greenwald & MacAskill, 2013).

Ευνόητο είναι, πως τα δεδομένα αυτά, που συλλέγονται για να εξασφαλιστεί η ασφάλεια μιας χώρας, αποτελούν ισχυρή εξουσία, η οποία εύκολα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τον έλεγχο της χώρας. Η Κίνα αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, καθώς από το 2009 επιχειρείται μια προσπάθεια αξιολόγησης της συμπεριφοράς των πολιτών, μέσω ενός συστήματος βιντεοεπιτήρησης και σαρωτών αναγνώρισης προσώπων. Τα δεδομένα συλλέγονται και με τη βοήθεια της τεχνητής νοημοσύνης οι πολίτες διαχωρίζονται σε καλούς και κακούς. Οι κακοί πολίτες υφίσταται μείωση στις κοινωνικές παροχές ενώ οι καλοί πολίτες επιβραβεύονται λχ με προτεραιότητα στις δημόσιες υπηρεσίες (Βιδάλη, 2022 · Ellak- Editor, 2019). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, το Λονδίνο πρωτοστατεί στην επιτήρηση, καθώς το 2019 διαθέτει 420.000 κάμερες επιτήρησης και αναγνώρισης προσώπου (Murgia, 2019).

Εκτός όμως από τις κυβερνήσεις, τα δεδομένα που συλλέγονται από τις μαζικές παρακολουθήσεις και κυρίως τα μεταδεδομένα, είναι άκρως δελεαστικά και για τις ιδιωτικές εταιρείες, καθώς μπορούν να σχεδιάζουν μοντέλα πρόβλεψης συμπεριφοράς και να μεγιστοποιούν τα κέρδη τους (Βιδάλη, 2022). Η Google για παράδειγμα, αξιοποιώντας τα μεταδεδομένα, προσδιορίζει τα ενδιαφέροντα του χρήστη, εμφανίζοντας συναφείς αναρτήσεις. Η Web FX⁴¹, εταιρεία ψηφιακού μάρκετινγκ, πωλεί τη γνώση της στην αξιοποίηση των μεταδεδομένων διαβεβαιώνοντας τους υποψήφιους πελάτες της, πως έτσι θα αυξήσουν τα έσοδά τους. Έτσι, καθίσταται σαφές πως οι πρωταγωνιστές σε αυτόν τον κόσμο, δεν είναι οι κυβερνήσεις αλλά οι εταιρείες που κατασκευάζουν τα τεχνολογικά εξελιγμένα εργαλεία. Σε αυτό συνηγορεί άλλωστε και η απόφαση της βρετανικής κυβέρνησης το 2023 να αφαιρέσει τις κινέζικες κάμερες από χώρους όπου στεγάζονται κυβερνητικές υπηρεσίες, προκειμένου να

⁴¹ Το WebFX είναι ένας πάροχος λύσεων ψηφιακού μάρκετινγκ υψηλής τεχνολογίας και δημιουργούμε προσαρμοσμένες στρατηγικές για κάθε πελάτη μας με βάση τις ανάγκες και τους στόχους του. Από την ιστοσελίδα της εταιρείας <https://www.webfx.com/blog/seo/why-is-metadata-important/>

διασφαλίσει την αποτροπή πιθανής διαρροής ευαίσθητων δεδομένων στο Πεκίνο, από την ιδιωτική εταιρεία που τις προμηθεύτηκε (Yang & Fisher, 2023).

1.5 Ο Κατασκοπευτικός καπιταλισμός

Ο όρος κατασκοπευτικός καπιταλισμός γίνεται ευρέως γνωστός, από την καθηγήτρια του Harvard Business School, Zuboff Shoshana. Σύμφωνα με την Zuboff, ο κατασκοπευτικός καπιταλισμός γεννάται μετά τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, ως αποτέλεσμα της ακολουθούμενης πολιτικής της κυβέρνησης των ΗΠΑ, η οποία ενθαρρύνει τη συλλογή δεδομένων. Στις πρώτες σελίδες του βιβλίου της, *«The Age of Surveillance Capitalism»*, ορίζει τον κατασκοπευτικό καπιταλισμό ως *«μια νέα οικονομική τάξη πραγμάτων που διεκδικεί την ανθρώπινη εμπειρία ως δωρεάν πρώτη ύλη για κρυφές εμπορικές πρακτικές εξόρυξης, πρόβλεψης και πωλήσεων»*. Μολονότι, αναγνωρίζει ότι ένα μέρος των συλλεχθέντων δεδομένων αξιοποιείται στην κατεύθυνση της βελτίωσης προϊόντων και υπηρεσιών, το πλεόνασμα, όπως το χαρακτηρίζει, με τη χρήση των εργαλείων της τεχνητής νοημοσύνης, μετατρέπεται σε προϊόντα πρόβλεψης αλλά και τροποποίησης της ανθρώπινης συμπεριφοράς (Zuboff, 2019).

Οι καπιταλιστές της επιτήρησης, ιδιοκτήτες των μηχανών αναζήτησης, όπως η Google και των εφαρμογών μέσων κοινωνικής δικτύωσης, όπως η Facebook, συνειδητοποιούν πως οι προσωπικές μας προτιμήσεις, είναι το νέο, παγκόσμιας εμβέλειας, προς πώληση, προϊόν. Πρόκειται για ένα νέο άυλο αγαθό, που συμπεριλαμβάνεται στη δυναμική της αγοράς. Και ενώ αρχικά, το νέο προϊόν ενδιαφέρει διαφημιστές, σταδιακά εισβάλλει σε κάθε τομέα του ανθρώπινου βίου, στο εμπόριο, στην οικονομία, στην εκπαίδευση κ.λπ., κάνοντας τους καπιταλιστές της επιτήρησης, οικονομικά παντοδύναμους, καθώς πολλοί είναι πλέον οι ενδιαφερόμενοι για την απόκτηση του νέου προϊόντος (Kanenna, 2019 · Naton, 2019).

Με δεδομένο, πως τα ψηφιακά εργαλεία, αποτελούν πλέον μέρος της καθημερινότητάς μας, η έκφραση των προσωπικών μας προτιμήσεων (like ή dislike) μέσω αυτών, θεωρείται απολύτως φυσιολογική. Η προσφορά, των προς πώληση δεδομένων, είναι πλέον οικειοθελής, καθώς το αντάλλαγμα είναι η ίδια η ανθρώπινη επικοινωνία. Σε αυτή την κοινωνία, την κοινωνία της διακινδύνευσης, κατά τον Beck⁴², το κράτος είναι αδύναμο να διασφαλίσει τα ατομικά

⁴² «Ο Beck (1992) υποστηρίζει ότι η αποκαλούμενη ως «βιομηχανική κοινωνία» υποκαθίσταται βαθμιαία (Ιντζεσίλογλου 1992) από έναν καινούργιο μακρο-κοινωνιολογικό τύπο, την «κοινωνία της διακινδύνευσης». Η τελευταία βρίσκεται αντιμέτωπη με κινδύνους πρωτόγνωρης και σημαντικής εμβέλειας, μιας και αναπτύσσουν καθολική και διεθνή δράση. Οι κίνδυνοι πηγάζουν από την επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη, δεν ερείδονται σε εξωτερικά φαινόμενα (π.χ. φυσικές καταστροφές), αλλά σε ανθρώπινες πράξεις ή παραλείψεις». Πανάγος.Κ. Η σημασία του μακροκοινωνιολογικού τύπου της «κοινωνίας της

δικαιώματα των πολιτών και να αντιμετωπίσει τους αδιόρατους κινδύνους, όπως αυτόν της οικειοθελούς περιστολής της ιδιωτικότητας ενώ οι πολίτες είναι εξοικειωμένοι με τέτοιου είδους προσβολές. Η «δύναμη» του νέου προϊόντος είναι τόσο μεγάλη, που το κράτος όχι μόνο δεν προστατεύει τα ατομικά δικαιώματα των πολιτών, αλλά σε πολλές περιπτώσεις συμμετέχει ενεργά στην παραβίαση αυτών, όπως στις περιπτώσεις της παράνομης χρήσης και κατάχρησης κατασκοπευτικού λογισμικού. Είναι βέβαιο, πως οδηγούμαστε σε μια νέα, ανθρωπολογικά μεταλλαγμένη εποχή, στην οποία η συμπεριφορά των ανθρώπων θα ετεροκατευθύνεται και θα διαμορφώνεται από εκείνους που έχουν πρόσβαση στο νέο προϊόν (δεδομένα και μεταδεδομένα), η δε ελευθερία της σκέψης και της ελεύθερης διαμόρφωσης της προσωπικότητας, θα ανήκουν στο παρελθόν.

1.6 Ανθρώπινα δικαιώματα και θεμελιώδεις ελευθερίες στην ψηφιακή εποχή

Μολονότι η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη της τελευταίας εικοσαετίας βελτίωσε τη ζωή των ανθρώπων και τόνωσε τις οικονομίες των κρατών, παρόλα αυτά είναι πλέον ξεκάθαρο πως τα νέα ψηφιακά εργαλεία εκθέτουν τις ζωές των ανθρώπων σε νέες μορφές παρακολούθησης και ελέγχου. Η κατάχρηση των κατασκοπευτικών λογισμικών και η ευρεία παρακολούθηση των δημόσιων χώρων από τις κρατικές αρχές στο όνομα της δημόσια ασφάλειας, συνιστούν τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα παρέμβασης στις θεμελιώδεις ελευθερίες και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Τα τελευταίας τεχνολογίας κατασκοπευτικά λογισμικά μάλιστα, είναι τόσο επεμβατικά στη ζωή του στόχου που μπορεί να επηρεάσουν όχι μόνο το σεβασμό στην ιδιωτικότητα και την ελεύθερη διακίνηση των ιδεών, αλλά εν γένει την ελεύθερη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του⁴³. Μοιραία, η παρακολούθηση (στοχευμένη ή μη) δημιουργεί στον άνθρωπο ένα κλίμα αυτολογοκρισίας αφού γνωρίζει ή υποθέτει, ότι κάθε κίνησή του είναι υπό έλεγχο .

Περαιτέρω, οι ευρείας κλίμακας πρακτικές παρακολούθησης που παρέχουν κατασκοπευτικά λογισμικά όπως αυτό του Predator, υπονομεύουν εκτός από το δικαίωμα της ιδιωτικότητας και της ελευθερίας της έκφρασης και άλλα δικαιώματα όπως η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης, η ελευθερία της συνάθροισης, η ελευθερία του συνεταιρισμού σε πολιτικό,

διακινδύνευσης» για την αντεγκληματική πολιτική <https://theartofcrime.gr/old/oldartofcrime/old.theartofcrime.gr/index224f.html?pgtp=1&aid=1365407912>

⁴³UNHR, Spyware and surveillance: Threats to privacy and human rights growing, UN report warns, Press Release, 16.9.2022, <https://www.ohchr.org/en/press-releases/2022/09/spyware-and-surveillance-threats-privacy-and-human-rights-growing-un-report>

συνδικαλιστικό και κάθε άλλο επίπεδο κ.α, καθώς υπό το φόβο της παρακολούθησης τα άτομα ετεροκατευθύνουν τη συμπεριφορά τους (Council of Europe, 2022)⁴⁴⁴⁵.

Καθοριστική επίδραση ασκείται επίσης, στην ελευθερία του Τύπου. Η υπόθεση του Predator έκανε ευρέως γνωστό, πως 200 δημοσιογράφοι από ολόκληρο τον κόσμο στοχοποιήθηκαν με τη χρήση του. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, σε σχετικό δελτίο τύπου του την 3-5-2023, επισημαίνει, πως τα κράτη μέλη οφείλουν να θωρακίσουν την ελευθερία του Τύπου καθώς αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων⁴⁶.

⁴⁴Council of Europe, Tamar Kaldani and Zeev Prokopets, Pegasus spyware and its impact on human rights (2022), <https://edoc.coe.int/en/data-protection/11112-pegasus-spyware-and-its-impact-on-human-rights.html>

⁴⁵ Βλ. άρθρο 12 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, <https://fra.europa.eu/el/eu-charter/article/12-eleytheria-toy-synerhesthai-kai-toy-synetairizesthai>

⁴⁶ Δελτίο Τύπου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, Press freedom is central to EU human rights policy, stress MEPs, 3.5.2023, <https://www.europarl.europa.eu/news/el/press-room/20230503IPR84406/press-freedom-is-central-to-eu-human-rights-policy-stress-meps>

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα

2.1 Προέλευση και εννοιολογική προσέγγιση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος

Η προέλευση του όρου κρατικό-εταιρικό έγκλημα, έχει μακρά ιστορία και μαρτυρά την ύπαρξη μιας συλλογικής προσπάθειας για την κατανόηση των εγκλημάτων των ισχυρών. Η ριζοσπαστική εγκληματολογία του Quinney αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα στην διαμόρφωση της έννοιας του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, καθώς εξέτασε τις συνθήκες με τις οποίες η πολιτική εξουσία στο καπιταλιστικό σύστημα συνδέεται με την τέλεση του εγκλήματος. Η ιδέα και η θεωρία του, οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στην για την οικοδόμηση της πολιτικής εξουσίας στο καπιταλιστικό κράτος. Ο Quinney αποδέχεται την ύπαρξη μιας τάξης ισχυρών ελίτ, αποτελούμενης τόσο από κυβερνητικούς όσο και από εταιρικούς φορείς, η οποία είναι ικανή να αντικατοπτρίζει τα συμφέροντα και την κοσμοθεωρία της στο νόμο. Η διασταύρωση μάλιστα, των εταιρικών και κυβερνητικών στόχων, αυξάνει την πιθανότητα κοινωνικής βλάβης, μειώνοντας ταυτόχρονα την πιθανότητα η βλάβη αυτή να ποινικοποιηθεί ή να ελεγχθεί με άλλον τρόπο (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002, σελ.267-268).

Σημαντικοί σταθμοί ωστόσο στην προσπάθεια αυτή, αποτελούν τόσο τα άρθρα των R.Kramer & R.Michalowski κατά τη διάρκεια δεκαετίας του '80, αναφορικά με την παγκοσμιοποίηση και τον κυρίαρχο ρόλο των πολυεθνικών εταιρειών στη νομοπαρασκευαστική διαδικασία (τόσο στις χώρες καταγωγής τους όσο και στις χώρες υποδοχής αυτών) , όσο και η προεδρική ομιλία του W.Chambliss, στην αμερικανική εταιρεία εγκληματολογίας το 1988, με την οποία απευθύνει έκκληση στους εγκληματολόγους να εστιάσουν στο *«πιο σημαντικό είδος εγκληματικότητας που οργανώνεται από το κράτος, αποτελείται από πράξεις που ορίζονται από το νόμο ως εγκληματικές και διαπράττονται από κρατικούς αξιωματούχους κατά την επιδίωξη των εργασιών τους ως εκπρόσωποι του κράτους»*, χρησιμοποιώντας τον όρο κρατικά οργανωμένο έγκλημα (Michalowski & Kramer, 2007, σελ. 202-205).

Η πρώτη προσπάθεια εννοιολογικής προσέγγισης του όρου κρατικό-εταιρικό έγκλημα, επιχειρείται από τον R.Kramer, το 1990, στηριζόμενη στη μελέτη του για το δυστύχημα του Challenger⁴⁷. Σύμφωνα με αυτόν, κρατικό-εταιρικό έγκλημα, είναι « η παράνομη ή κοινωνικά

⁴⁷ Στις 28 Ιανουαρίου 1986, το Space Shuttle *Challenger* διαλύθηκε 73 δευτερόλεπτα μετά την πτήση του, σκοτώνοντας και τα επτά μέλη του πληρώματος. Ήταν το πρώτο θανατηφόρο ατύχημα με αμερικανικό διαστημόπλοιο κατά την πτήση. Η επιτροπή Rogers, για την έρευνα του ατυχήματος, επέκρινε την

επιβλαβής πράξη, η οποία αποτελεί το συλλογικό προϊόν αλληλεπίδρασης μεταξύ μιας εμπορικής εταιρείας και ενός κρατικού φορέα που εμπλέκονται σε μια κοινή προσπάθεια». Λίγο αργότερα, η συνεργασία των R.Kramer και R.Michalowski οδηγεί στη διαφοροποίηση του πρώτου ορισμού και έτσι, κρατικο-εταιρικό έγκλημα είναι «παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που συμβαίνουν όταν περισσότεροι θεσμοί πολιτικής διακυβέρνησης επιδιώκουν ένα στόχο σε άμεση συνεργασία με ένα ή περισσότερους θεσμούς οικονομικής παραγωγής και διανομής» (Michalowski & Kramer, 2007, σελ. 206-207).

Μολονότι ο βασικός κορμός των ορισμών παραμένει ο ίδιος, δηλαδή η παράνομη ή κοινωνικά επιβλαβής πράξη είναι το αποτέλεσμα της σύμπραξης του κρατικού με τον ιδιωτικό φορέα, παρόλα αυτά υπάρχουν και σημαντικές διαφορές. Αρχικά, ενώ στον πρώτο ορισμό για να χαρακτηριστεί μία πράξη ως κρατικο-εταιρικό έγκλημα απαιτείται να επέλθει το αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης μεταξύ του κρατικού και ιδιωτικού φορέα, στο δεύτερο αρκεί η επιδίωξη ενός κοινού στόχου μεταξύ τους, χωρίς να είναι αναγκαία η επέλευση του αποτελέσματος. Ακολουθώντας, η «αλληλεπίδραση» στον πρώτο ορισμό, αντικαθίσταται με τον όρο της «άμεσης συνεργασίας» στο δεύτερο, ώστε να αποσαφηνίζεται το είδος της σχέσης μεταξύ του κρατικού και ιδιωτικού φορέα και να είναι ευκολότερος ο καταλογισμός των ευθυνών, σε συντρέχουσα περίπτωση (Αγγελή, 2018, σελ 132-133).

Η μελέτη του δυστυχήματος, στο εργοστάσιο επεξεργασίας πουλερικών Imperial⁴⁸, οδηγούν τους Michalowski και Aulette στη διατύπωση ενός τρίτου ορισμού. Σε αυτόν, αναδεικνύεται ένα πολύ σημαντικό στοιχείο για τη θεμελίωση του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, για το οποίο δεν υπήρχε προγενέστερη πρόβλεψη. Πρόκειται για την παθητική στάση του κράτους, την παράλειψη ή την ανοχή των κρατικών φορέων, που είναι ικανή να οδηγήσει στη διάπραξη του εγκλήματος, χωρίς να απαιτείται η άμεση συνεργασία με τον ιδιωτικό φορέα. Έτσι, η «άμεση συνεργασία» που προϋποθέτει την ενεργή συμμετοχή του κράτους, αντικαθίσταται με τον όρο «άμεση ενισχυτική αλληλεπίδραση» διαμορφώνοντας μια πιο χαλαρή σχέση ανάμεσα στους δύο

οργανωτική κουλτούρα της NASA και τις διαδικασίες λήψης αποφάσεων που είχαν συμβάλει στο ατύχημα. Δεδομένα δοκιμών από το 1977 έδειξαν ένα δυνητικά καταστροφικό ελάττωμα στους δακτυλίους Ο των SRB, αλλά ούτε η NASA ούτε ο κατασκευαστής του SRB Morton Thiokol είχαν αντιμετωπίσει αυτό το γνωστό ελάττωμα. Οι διευθυντές της NASA αγνόησαν επίσης τις προειδοποιήσεις των μηχανικών σχετικά με τους κινδύνους της εκτόξευσης σε χαμηλές θερμοκρασίες και δεν ανέφεραν αυτές τις τεχνικές ανησυχίες στους ανωτέρους τους.

⁴⁸ Στις 3 Σεπτεμβρίου 1991, μια βιομηχανική πυρκαγιά που προκλήθηκε από μια αποτυχημένη αυτοσχέδια επισκευή σε μια υδραυλική γραμμή κατέστρεψε το εργοστάσιο επεξεργασίας κοτόπουλου Imperial Food Products στο Άμλετ της Βόρειας Καρολίνας. Παρά τις τρεις προηγούμενες πυρκαγιές σε 11 χρόνια λειτουργίας, το εργοστάσιο δεν είχε ποτέ υποβληθεί σε έλεγχο ασφαλείας. Η πυρκαγιά σκότωσε 25 ανθρώπους και τραυμάτισε 54, πολλοί από τους οποίους δεν κατάφεραν να διαφύγουν λόγω κλειδωμένων εξόδων.

φορείς (κρατικό και ιδιωτικό), η οποία επιτρέπει τη διεύρυνση του ορισμού, ώστε να συμπεριλάβει τις διαφορετικές πτυχές της έννοιας και να καταστεί εφικτή η σε βάθος κατανόηση του φαινομένου. Για τους Michalowski και Aulette, το κρατικο-εταιρικό έγκλημα είναι «*οι παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που προκύπτουν από την αμοιβαία ενισχυτική αλληλεπίδραση μεταξύ (1) πολιτικών ή/και πρακτικών για την επίτευξη των στόχων ενός ή περισσότερων φορέων πολιτικής διακυβέρνησης και (2) πολιτικών ή/και πρακτικών για την επίτευξη στόχων ενός ή περισσότερων φορέων οικονομικής παραγωγής και διανομής*» (Αγγελή, 2018, σελ. 133-134).

Έτσι, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα, διακρίνεται στο α) κρατικο-εταιρικό έγκλημα που προκαλείται/υποκινείται από το κράτος και στο β) κρατικό-εταιρικό έγκλημα που διευκολύνεται από το κράτος. Στην πρώτη περίπτωση, το κράτος έχει ενεργητικό ρόλο αφού ανέχεται ή καθοδηγεί την εταιρεία-εργολάβο που προσέλαβε, στην τέλεση παραβατικής συμπεριφοράς (οργανωσιακό έγκλημα ή παρατυπία). Στη δεύτερη, ο ρόλος του κράτους είναι παθητικός και συνίσταται στην αποτυχία των ελεγκτικών του μηχανισμών, να μειώσει την παραβατικότητα των εταιρειών, είτε εξαιτίας της σύμπραξης μεταξύ κυβέρνησης και εταιρείας, είτε εξαιτίας της αποδοχής των αιτιάσεων της εταιρείας από τους ελεγκτικούς μηχανισμούς, προκειμένου να αποφευχθούν οι βαρύτερες επιπτώσεις που προβλέπονται από το νόμο (Βιδάλη, 2017, σελ. 137 · Γεωργούλας, 2019, σελ. 47-48).

2.2 Το κρατικό-εταιρικό έγκλημα υπό το πρίσμα της παγκοσμιοποίησης

Η κατάργηση των χωρικών ορίων ελέγχου της κίνησης ανθρώπων, εμπορευμάτων και κεφαλαίων και η συνεχώς αυξανόμενη αλληλεπίδραση οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων, σε ολόκληρο τον κόσμο, σε συνδυασμό με την ορμητικά αναπτυσσόμενη τεχνολογική πρόοδο, οδήγησαν στην εποχή του παγκόσμιου κεφαλαίου, όπου η συσσώρευση και η αναπαραγωγή του πλούτου, έχουν διακρατικό χαρακτήρα και το καπιταλιστικό κράτος εξαρτάται όλο και περισσότερο από τα αυξανόμενα συμφέροντα των πολυεθνικών εταιρειών. Μια παγκόσμια ανώτερη τάξη, καθορίζει όλες τις καίριες αποφάσεις σε οικονομικό επίπεδο, με τα σύγχρονα κράτη να μοιάζουν ανίσχυρα να ελέγξουν τις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις και έτσι το οικονομικό πεδίο συνιστά έναν χώρο «*ελεύθερης πολιτικής*», εκτός κρατικής δικαιοδοσίας (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 334-337).

Η υποχώρηση του κράτους ως μηχανισμού που χαράσσει την οικονομία και καθοδηγεί την κοινωνία, σε συγκεκριμένο χωροχρονικό πλαίσιο, η επικράτηση της οικονομίας της αγοράς σε συνάρτηση με την επανάσταση της πληροφορικής τεχνολογίας, δημιούργησαν καινούρια

δεδομένα για την εγκληματικότητα. Το έγκλημα δεν γνωρίζει πια σύνορα. Ένα έγκλημα μπορεί να διαπράττεται σε περισσότερες χώρες ή/και ηπείρους, ακολουθώντας δαιδαλώδεις διαδρομές που περιλαμβάνουν σταθμούς σε χώρες φορολογικούς παραδείσους, για την επένδυση των κερδών σε offshore εταιρείες (Βιδάλη, 2017, σελ.44).

Το ιδεολογικό περίγραμμα του παγκοσμιοποιημένου νεοφιλελεύθερου προγράμματος, ολοκληρώνεται με τη δημιουργία μιας σειράς οργανισμών παγκόσμιου βεληνεκού, όπως ο Παγκόσμιος Εμπορικός Οργανισμός και η Παγκόσμια Τράπεζα κ.α, οι οποίοι επί της ουσίας προωθούν τους κανόνες και την ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς, εξυπηρετώντας τα συμφέροντα των ισχυρών κρατών και των υπερεθνικών εταιρειών. Ο Tombs (2009) κάνει λόγο για οριζόντια μεταβίβαση της εξουσίας του κράτους στον ιδιωτικό φορέα και για κάθετη προς τους υπερεθνικούς και διεθνικούς οργανισμούς ενώ ο Lea για τη «νέα παγκόσμια τάξη της υπερπαγκοσμιοποίησης» (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 330-331 · Barak, 2015).

Σε αυτό το πλαίσιο, οι παγκόσμιοι οργανισμοί και οι μεγάλες πολυεθνικές εταιρείες θα μπορούσαν να ενταχθούν στους φορείς πολιτικής διακυβέρνησης και οικονομικής παραγωγής και διανομής αντίστοιχα, όπως αυτοί περιγράφονται στον τρίτο ορισμό του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος⁴⁹. Όταν οι στόχοι που θέτουν οι πολυεθνικές, ταυτίζονται με τους στόχους που θέτουν οι παγκόσμιοι οργανισμοί στα κράτη προκειμένου να οδηγηθούν στην πολυπόθητη ανάπτυξη, τότε το έδαφος είναι γόνιμο για την ανάπτυξη του κρατικό-εταιρικού εγκλήματος. Κατά μία άποψη μάλιστα, οι πολιτικές των ιδιωτικοποιήσεων, της περιστολής του κοινωνικού κράτους και των ελεύθερων αγορών, που προωθούνται από τους παγκόσμιους οργανισμούς, όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, μολονότι δεν έχουν ως άμεσο στόχο την πρόκληση βλάβης, εντούτοις τα οικονομικά προγράμματα που προωθούν, συνιστούν έγκλημα, αφού στο βωμό της ανάπτυξης καταπατούνται θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα (Γεωργούλας, 2019, σελ.50-52). Με αυτά ως δεδομένα, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα στο φιλελεύθερο καπιταλισμό, ξεπερνά τα στενά εθνικά όρια και κινείται σε μια παγκόσμια διάσταση, συναντώντας τα εγκλήματα της παγκοσμιοποίησης, στο πλαίσιο υλοποίησης προγραμμάτων διεθνών οργανισμών ή εξυπηρέτησης συμφερόντων πολυεθνικών κολοσσών (Κουρούτζας, 2019, σελ.134)

⁴⁹ Michalowski και Aulette, το κρατικό-εταιρικό έγκλημα είναι «οι παράνομες ή κοινωνικά επιβλαβείς πράξεις που προκύπτουν από την αμοιβαία ενισχυτική αλληλεπίδραση μεταξύ (1) πολιτικών ή/και πρακτικών για την επίτευξη των στόχων ενός ή περισσότερων φορέων πολιτική διακυβέρνηση και (2) πολιτικών ή/και πρακτικών για την επίτευξη στόχων ενός ή περισσότερων φορέων οικονομικής παραγωγής και διανομής»

2.3 Η διαφθορά ως δομικό στοιχείο του κρατικο- εταιρικού εγκλήματος

Μολονότι, η διαφθορά είναι ένα πολυσχιδές φαινόμενο, που αποτελεί αντικείμενο έρευνας ποικίλων επιστημονικών κλάδων και δεν είναι εύκολο να οριστεί με σαφήνεια, ο επικρατέστερα αποδεκτός ορισμός της, σε διεθνές επίπεδο, είναι «*η κατάχρηση εξουσίας για ίδιον όφελος*», χωρίς ωστόσο στις περισσότερες δυτικές έννομες τάξεις να τυποποιείται σε αυτοτελές αδίκημα. Η δυσκολία συγκεκριμενοποίησης και ακριβούς περιγραφής της πράξης από τη μια, και η διαφορετικότητα των αντιλήψεων (πολιτικών, κοινωνικών κτλ) των ανθρώπων ανά τη υφήλιο, αναφορικά με την εννοιολογική προσέγγιση του θέματος από την άλλη, δικαιολογούν τη δυσκολία οριοθέτησης του όρου (Ράικος, 2006, σελ. 85-87).

Για τους εκπροσώπους της Κριτικής Εγκληματολογίας, η διαφθορά αποτελεί δομικό συστατικό της οικονομικό-πολιτικής δομής του καπιταλιστικού συστήματος. Άλλωστε η διαφθορά έχει πάντα τον τρόπο της να επιτυγχάνει στις σχέσεις με την πολιτική, τη διοίκηση και την αγορά (Della Porta & Vannucci, 2016, σελ. 2). Ένα «*παγιωμένο αλισβερίσι*», ένα άτυπο δίκτυο διασυνδέσεων, μεταξύ κρατικών/πολιτικών αξιωματούχων, μελών της οικονομικής ελίτ αλλά και μελών του οργανωμένου εγκλήματος, εξασφαλίζει τη διενέργεια κερδοφόρων δραστηριοτήτων, υπό την αιγίδα του κράτους. Η διοικητική ή νομοθετική ή πολιτική σύμπραξη του κράτους στις δραστηριότητες, είναι το κλειδί για την επιτυχία ολόκληρου του εγχειρήματος. Ο Chambliss μάλιστα προχωράει ακόμη παραπέρα, υποστηρίζοντας ότι το πολιτικό σύστημα, εξαρτά την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητά του, από πολιτικές και πρακτικές που προωθεί προς κοινό όφελος των ‘*ελίτ*’ εγκληματιών και του νομικού συστήματος (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 128-129).

Η επίδραση της διαφθοράς στους πολιτικούς θεσμούς, ιδίως στην εποχή του καπιταλισμού - καζίνο⁵⁰, αναμφίβολα συνιστά σοβαρότατο πλήγμα στα θεμέλια του δημοκρατικού πολιτεύματος (Καλλίρης, 2016, σελ. 816). Η Γασπαρινάτου (2019), αναφέρεται σε μια κατάσταση «*ιδιόμορφης, ιδιωτικής δημοκρατίας*» όπου η έννοια του δημοσίου συμφέροντος είναι σχετική και η θεώρηση δημόσιας και ιδιωτικής εξουσίας, δυσδιάκριτη. Σε αυτές τις συνθήκες, οι επιλογές των κυβερνώντων στην λήψη των αποφάσεων, δεν εκπροσωπούν τη βούληση των εκλογέων αλλά τα συμφέροντα των ημετέρων, θέτοντας εν’ αμφιβόλω την ίδια νομιμοποίηση της κρατικής εξουσίας (Καλλίρης, 2016, σελ. 187)

⁵⁰ Τη δεκαετία του 1930, ο Κέινς αναφέρεται στον «καπιταλισμό του καζίνο» αναφερόμενος στη νίκη και την απώλεια περιουσιών στο χρηματιστήριο. Ο Κουρούτζας (2019) αναφέρεται στο «*σύγχρονο*» καπιταλισμό καζίνο, στο πλαίσιο του οποίου το κέρδος αποσυνδέεται από την παραγωγική διαδικασία και προσδένεται στο χρηματοπιστωτικό σύστημα, ακόμα και σε στοιχήματα για την κατάρρευση ολόκληρων κρατικών οικονομιών. Κατά τον ίδιο, στον καπιταλισμό καζίνο οδηγηθήκαμε εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης και της ανεξέλεγκτης κυριαρχίας της χρηματοπιστωτικής αγοράς.

Ωστόσο, αξίζει να υπογραμμιστεί ότι η απομάκρυνση των επίορκων κρατικών λειτουργών, δεν αποτελεί την λύση στο πρόβλημα, καθώς η διαφθορά στο καπιταλιστικό σύστημα επιτελεί λανθάνουσες, μη εμφανείς και κατά κύριο λόγο μη νόμιμες λειτουργίες, αναλαμβάνοντας έναν ρόλο διαμεσολαβητικού χαρακτήρα, ανάμεσα στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα και τα συμφέροντα της οικονομικής ελίτ, ώστε να εξασφαλίζεται η πολιτική συναίνεση, η πολιτική στήριξη και εντέλει η ανοχή του κοινωνικού σώματος στα επιχειρηματικά συμφέροντα. Έτσι, οι εξυπηρετήσεις, οι χάρες και τα προνόμια στα μέλη των κατώτερων κοινωνικά στρωμάτων, που δεν έχουν πρόσβαση στα νόμιμα μέσα, διαμορφώνουν ένα παράλληλο δίκτυο εξουσίας, το οποίο δεν έχει απλά συστημική καταγωγή αλλά είναι συστατικό στοιχείο της κοινωνικής οργάνωσης, εξασφαλίζοντας τη σταθερότητα αλλά και τη νομιμοποίηση του κοινωνικού συστήματος. (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ.87-101· Γασπαρινάτου, 2019, 176-178· Γασπαρινάτου, 2023).

Υπό αυτό το πρίσμα, δεν προκαλεί καμία εντύπωση η χορήγηση δημόσιου χρήματος για την σωτηρία του χρηματοπιστωτικού συστήματος, ως πολιτική αντίδραση στα παγκόσμια σκάνδαλα της εποχής του καπιταλισμού του καζίνο (Βασιλαντωνοπούλου, 2016) ή η υπόγεια χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων, υπό αδιαφανείς διαδικασίες προκειμένου να εξασφαλιστούν τα συμφέροντα της επιχειρηματικής ελίτ. Η ισοπεδωτική δε φράση «*μαζί τα φάγαμε*», αποτελεί ίσως την κυνικότερη έκφραση της διάχυσης της διαφθοράς σε ολόκληρο το κοινωνικό σύνολο, που εξασφαλίζει τόσο τη σιωπή όσο και τη συνενοχή του (Βιδάλη, 2017, σελ.51-54 · Γασπαρινάτου, 2019, σελ. 182).

2.4 Θεωρητική και κριτική προσέγγιση συναφών εγκλημάτων

2.4.1 Το κρατικό έγκλημα

Οι Green & Ward (2005), εστιάζοντας στο μονοπώλιο του κράτους στην άσκηση νόμιμης βίας, ορίζουν το κρατικό έγκλημα ως «*παράνομες ή αποκλίνουσες δραστηριότητες που διαπράττονται από το κράτος ή με την συνενοχή κρατικών υπηρεσιών*». Ωστόσο, επισημαίνουν πως το κράτος, χωρίς να περιλαμβάνει, υποχρεωτικά και πάντα, ένα σύνολο θεσμών προσανατολισμένων στην επίτευξη κοινών στόχων, υπάρχουν περιπτώσεις όπου το σύνολο του κρατικού μηχανισμού ενεργεί με συντονισμένο τρόπο, ώστε το καπιταλιστικό σύστημα να υπερασπιστεί την καθεστηκυία τάξη πραγμάτων, κυρίως σε περιόδους κρίσεων (πολιτικών ή οικονομικών) (Green & Ward, 2004, σελ.4-6). Κατ' αυτή την άποψη, οι δραστηριότητες του κράτους έχουν δομικό χαρακτήρα, κινούμενες στην κατεύθυνση της υλοποίησης ενός «*άτυπου πολιτικού προγράμματος*» (Βιδάλη, 2015) για αυτό και πρέπει να διακρίνονται από τις ενέργειες των κρατικών λειτουργών σε ατομικό επίπεδο.

Το θέμα του ορισμού, θα απασχολήσει και τους εκπροσώπους της Κριτικής Εγκληματολογίας, κυρίως ως προς την εννοιολογική προσέγγιση του όρου. Κάποιοι, υποστηρίζουν ότι η έννοια του κρατικού εγκλήματος, είναι ευρύτερη αυτής της ποινικής τυποποίησής του και προκρίνουν την (ευρύτερη) έννοια της κοινωνικής βλάβης, ως βασική συνιστώσα της οριοθέτησης (πραγματική διάσταση). Κάποιοι άλλοι, εστιάζουν την όλη θεώρηση στο γεγονός ότι το κράτος παραβιάζει τους κανόνες που το ίδιο έθεσε, και οφείλει το ίδιο, πρωτίστως να τηρεί (νομική διάσταση). Ενώ σε ό,τι αφορά το εύρος των δραστηριοτήτων, παρά τις όποιες διαφωνίες, γίνεται δεκτό πως το κρατικο-εταιρικό έγκλημα όπως και το κρατικό, βίαιο έγκλημα υπάγονται ως κατηγορίες, στο κρατικό έγκλημα (Βιδάλη, 2015, σελ. 214-221).

Περαιτέρω, η έννοια του κρατικού εγκλήματος θεμελιώνεται στο γεγονός ότι ο ορισμός των πράξεων ως εγκληματικών ή μη, είναι συνέπεια των κοινωνικά ενσωματωμένων διαδικασιών, με τις οποίες οι πράξεις χαρακτηρίζονται ως εγκληματικές. Με δεδομένο πως η ποινική τυποποίηση των πράξεων διαμορφώνεται από την πολιτική και οικονομική ελίτ, είναι πρακτικά αδύνατο να απειλήσει τα δικά τους συμφέροντα (Kramer, Michalowski & Kauzlarich, 2002, σελ. 265-266). *«Θύματα του κρατικού εγκλήματος μπορεί να είναι άτομα ή ομάδες ατόμων που έχουν βιώσει οικονομική, πολιτιστική ή σωματική βλάβη, πόνο, αποκλεισμό ή εκμετάλλευση λόγω σιωπηρών ή ρητών κρατικών ενεργειών ή πολιτικών που παραβιάζουν το νόμο ή γενικά καθορισμένα ανθρώπινα δικαιώματα»* (Kauzlarich, 1995). Τα θύματα, μπορούν να διακριθούν σε **α)** θύματα του εγχώριου κρατικού εγκλήματος, όταν μια κυβέρνηση ενεργεί για να υπονομεύσει τα κοινωνικά, οικονομικά ή πολιτικά δικαιώματα των πολιτών της και **β)** θύματα διεθνούς κρατικού εγκλήματος όταν μια κυβέρνηση παραβιάζει δικαιώματα των πολιτών σε άλλες χώρες (Kauzlarich, Matthews & Miller, 2002, σελ. 175-177).

2.4.2 Το οργανωμένο έγκλημα

Το οργανωμένο έγκλημα είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο που με την πάροδο του χρόνου εξελίσσεται και μεταλλάσσεται, προσαρμοζόμενο στις κοινωνικό-οικονομικές εξελίξεις της εκάστοτε εποχής, προκειμένου να εξασφαλίσει το μέγιστο δυνατό κέρδος. Στη σύγχρονη εποχή, οι θεωρήσεις για το οργανωμένο έγκλημα αναφέρονται σε οικονομικούς και λογιστικούς όρους, φανερώνοντας τη διασύνδεση του με τη νόμιμη οικονομία.

Η λογιστική θεωρία των Sieber και Bogel, κάνει λόγο για οργανώσεις που χρησιμοποιούν *«ας ίδιες τεχνικές με τις νόμιμες επιχειρήσεις»* (Σταμούλη, 2019). Η δομή και η δραστηριότητα των εγκληματικών οργανώσεων, γίνεται κατανοητή, αν κανείς εστιάσει, στον τρόπο διάρθρωσης της εγκληματικής δραστηριότητας, καθώς περιλαμβάνει εφοδιαστική αλυσίδα τύπου Logistics, όμοια με των σύννομων επιχειρήσεων (Logistics εφοδιασμού, παραγωγής, διάθεσης των

προϊόντων, τοποθέτησης του κέρδους κτλ). Υπό το φως των ίδιων σκέψεων και η επιχειρηματική θεωρία αναφέρεται σε πολυεθνικές με υποκαταστήματα τύπου franchise, στα οποία τα παράνομα προϊόντα και οι υπηρεσίες ακολουθούν τις ίδιες πρακτικές ως προς τη μεταφορά, τη διάθεση, την προώθηση των προϊόντων, αλλά και την «επένδυση» των κεφαλαίων τους, κατ' αναλογία με τις νόμιμες. Πρόκειται για μια παράλληλη προς την νόμιμη-επίσημη οικονομία η οποία επί της ουσίας λειτουργεί ανταγωνιστικά με το κράτος. Το μαύρο χρήμα επενδύεται στην νόμιμη οικονομία μεταμφιέζοντας τα μέλη του οργανωμένου εγκλήματος σε αξιότιμους επιχειρηματίες. Ο Ruggiero εν προκειμένω, αναφέρει πως δεν υφίσταται στεγανά, οι συναλλαγές διενεργούνται εκατέρωθεν από νόμιμες και παράνομες αγορές (Βασιλάντωνοπούλου, 2016, σελ. 980-983 · Βιδάλη, 2017, σελ.48-49,151).

Εκτός όμως από τη διασύνδεση με τη νόμιμη οικονομία, εκείνο που χαρακτηρίζει το οργανωμένο έγκλημα στην εποχή της ύστερης νεωτερικότητας, είναι ο δικτυακός του χαρακτήρας. Ο Chambliss στο περιβόητο έργο του «*On the Take From Petty Crooks to Presidents*», περιγράφει το οργανωμένο έγκλημα ως ένα συνασπισμό μελών εγκληματικών οργανώσεων, πολιτικών, επιχειρηματιών και αρχών επιβολής του νόμου που συμβιώνουν, σε ένα δίκτυο χαλαρών σχέσεων, χωρίς αυστηρή ιεραρχική δομή. Με αυτόν τον τρόπο αναδεικνύει τόσο τον διαταξικό χαρακτήρα του φαινομένου, μέσω της διανομής των κερδών, όσο και τον κομβικό ρόλο της διαφθοράς στη δημιουργία του χαλαρού δικτύου σχέσεων και αλληλοεξυπηρετήσεων, καταλυτικού για την ύπαρξη της συμβιωτικής σχέσης νομιμότητας-παρανομίας. Στην ίδια κατεύθυνση και η θεωρία των δικτύων, αναφέρεται σε ρευστά και πολύπλοκα εγκληματικά δίκτυα, στα πλαίσια των οποίων τα πρόσωπα εναλλάσσονται και οι ρόλοι αλλάζουν, δίχως αυτό να επηρεάζει την ροή της εγκληματικής δραστηριότητας, καθώς πραγματώνεται εντός ενός «χαλαρού δικτύου άτυπων προσωπικών σχέσεων και γνωριμιών» (Σταμούλη, 2019, σελ.220).

2.4.3 Το έγκλημα του λευκού κολλάρου

Το έγκλημα του λευκού κολλάρου, κατά τον εμπνευστή του όρου Sutherland, είναι το έγκλημα που διαπράττεται από πρόσωπα υψηλού κοινωνικού status, στο πλαίσιο της επαγγελματικής τους απασχόλησης. Ειδικότερα, με τη θεωρία της διαφορικής συναναστροφής ο Sutherland, επεξηγεί πως το έγκλημα δεν είναι μία έκφραση της κοινωνικής αποδιοργάνωσης, αλλά αντίθετα αποτελεί έκφραση της κοινωνικής οργάνωσης. Σε αυτή τη βάση, διακρίνει το έγκλημα του λευκού κολλάρου από το κοινό έγκλημα, που σχετίζεται με την ταυτότητα του δράστη και καταδεικνύει πως η εγκληματολογία πρέπει να επεκτείνει το πεδίο της έρευνας της, στις πολιτικές εκείνες που καθορίζουν την ποινικοποίηση των εγκληματικών συμπεριφορών, θέτοντας επί της ουσίας εν

αμφιβόλω, την αξιολογική ουδετερότητα και αντικειμενικότητα του νόμου (Βιδάλη, 2013, σελ.120 · Χαραλάμπους, 2024).

Περαιτέρω, η εννοιολογική προσέγγιση των συγκεκριμένων εγκλημάτων, εστιάζει στην παράμετρο της εξουσίας, που απορρέει από το κοινωνικό status και τις συνέπειες που αυτή επιφέρει στην οριοθέτησή και δίωξη τους. Έτσι, αποδεικνύεται ότι η πεποίθηση περί μονοπωλιακής εγκληματικής συμπεριφοράς των κατώτερων κοινωνικών στρωμάτων, δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα. Αντιθέτως, εγκληματική συμπεριφορά παρουσιάζουν και τα μέλη των ανώτερων τάξεων, τα οποία όμως εκμεταλλευόμενα την ισχύ της κοινωνικής τους θέσης, είτε παραμένουν ατιμώρητα γιατί η παραβατική τους συμπεριφορά, συνήθως εκφεύγει της ποινικής τυποποίησης είτε η δικαιοσύνη επιφυλάσσει ευνοϊκότερες, διαφοροποιημένες διαδικασίες για αυτούς. (Βιδάλη, 2017, σελ.133).

2.4.4 Συγκριτική θεώρηση κρατικό-εταιρικού και συναφών εγκλημάτων

Η συμμετοχή του κράτους ή των κρατικών υπηρεσιών στην τέλεση του κρατικού και κρατικό-εταιρικού εγκλήματος, συνιστά τον αναγκαίο όρο για την εννοιολόγησή τους και την σημαντικότερη μεταξύ τους ομοιότητα. Η συμμετοχή, συνεπάγεται την ύπαρξη διαφθοράς ως λειτουργικό όρο για την τέλεση των εγκλημάτων, η οποία μπορεί να περιλαμβάνει μια σειρά παράνομων δραστηριοτήτων από κρατικούς αξιωματούχους όπως η δωροδοκία, η αθέμιτη επιρροή κατά λήψη των αποφάσεων έως και η δημιουργία ενός κλίματος ευνοιοκρατίας και πελατειακών σχέσεων. Στο πλαίσιο αυτών των δραστηριοτήτων, οι κρατικοί αξιωματούχοι καταχρώνται την δημόσια εξουσία που τους ανατίθεται και δεν εξυπηρετούν το δημόσιο συμφέρον αλλά αλλότρια συμφέροντα που εκπορεύονται από παράκεντρα εξουσίας (Γασπαρινάτου, 2019, σελ.163).

Περαιτέρω, επειδή οι δράστες είτε είναι οι ίδιοι θεσμικά αρμόδιοι για την τυποποίηση των αξιόποινων συμπεριφορών και την εφαρμογή των νόμων, είτε ασκούν επιρροή, προς αυτή την κατεύθυνση, στους καθ' ύλην αρμόδιους, ο βαθμός θεατότητας⁵¹ των εγκλημάτων αυτών είναι ιδιαίτερος χαμηλός, όπως άλλωστε και η ποινική απαξία που επιφυλάσσεται σε περίπτωση παραπομπής των δραστών στο σύστημα ποινικής δικαιοσύνης (Green & Ward, σελ.1,6). Επιπλέον, αξίζει να σημειωθεί ότι, μολονότι η σύμπραξη του κρατικού με τον ιδιωτικό φορέα,

⁵¹ «Θεατότητα είναι η ιδιότητα ενός εγκλήματος να πέφτει στην αντίληψη τρίτων.....Η διαφορεική θεατότητα που εμφανίζουν τα εγκλήματα των ανώτερων κοινωνικό-οικονομικών τάξεων σε σχέση με εκείνα των κατώτερων συμβάλλει στο ότι η εγκληματικότητα των πρώτων παραμένει σε μεγάλη έκταση ακαταδίωκτη, καλυμμένη από τον σκοτεινό αριθμό ενώ η εγκληματικότητα των δεύτερων υπερεκπροσωπείται στο σύνολο των εγκλημάτων που εισάγονται στο ποινικό σύστημα». Δασκαλάκης, Η. (1985) *Η εγκληματικότητα της κοινωνικής αντίδρασης*. Αθήνα-Κομοτηνή: εκδ, Αντ. Ν. Σάκκουλα

δεν αποτελούν αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη του κρατικού εγκλήματος, όπως στην περίπτωση του κρατικό-εταιρικού, εντούτοις στην πραγματικότητα σπάνια η τέλεση κρατικού εγκλήματος δεν διασταυρώνεται με τα ιδιωτικά συμφέροντα των επιχειρήσεων.

Το ίδιο συμβαίνει και στην περίπτωση του οργανωμένου εγκλήματος. Η ύπαρξη συνδέσμου μεταξύ κρατικού και ιδιωτικού φορέα, δεν αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για την εννοιολόγηση του οργανωμένου εγκλήματος. Ωστόσο, η σύμπραξη απαιτεί ένα ευρύ δίκτυο επαφών, που σε κάποιες μάλιστα περιπτώσεις απαιτεί και την ύπαρξη εξωτερικών συνεργατών, όπως δικηγόρων, λογιστών κτλ., καθώς και διεφθαρμένες σχέσεις μεταξύ κρατικών αξιωματούχων και ιδιωτών. Και έτσι το οργανωμένο έγκλημα μοιράζεται τις ίδιες μεθόδους με το κρατικό-εταιρικό (Βιδάλη, 2017, σελ.163-166 · Γεωργούλας, 2017, σελ. 41-49).

Για τους εκπροσώπους της Κριτικής Εγκληματολογίας το κρατικό-εταιρικό και το οργανωμένο έγκλημα αποτελούν ειδικότερες μορφές του εγκλήματος του λευκού κολλάρου. Κατά την άποψη αυτή, τα εν λόγω εγκλήματα προσδιορίζονται υπό την επίδραση συγκεκριμένων κοινωνικών και οικονομικών σχέσεων και η έρευνα τους ξεπερνά τα στενά όρια της «τυπικής» εξιχνιάσής τους. Η μελέτη τους εντάσσεται, σε μία ευρύτερη διαδικασία κατανόησης του τρόπου εξέλιξης και λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος και κατανόησης από τη μια των δομικών παραγόντων που οδηγούν στη διάπραξή τους και από την άλλη εκείνων που συντηρούν την αναπαραγωγή του συστήματος (Βιδάλη, 2017, σελ.165). «*Τα εγκλήματα των ισχυρών θεμελιώνονται αιτιακά στις αντιφάσεις του καπιταλιστικού συστήματος*» (Βιδάλη, 2019, σελ.307).

Η νέα πραγματικότητα του εγκλήματος όπως αυτή διαμορφώθηκε υπό τις ιαχές του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, δεν περιλαμβάνει αυστηρά στεγανά ανάμεσα τις διάφορες κατηγορίες των εγκλημάτων των ισχυρών. Επί της ουσίας, πρόκειται για συγκοινωνούντα δοχεία και η όποια μεταξύ τους αυστηρή οριοθέτηση, αποσκοπεί στην υποβάθμιση της σχέσης μεταξύ της επιχειρηματικής ελίτ και της πολιτικής ελίτ, ώστε τα αίτια του εγκλήματος να ανάγονται σε ατομικά αποκλίνουσες συμπεριφορές (Βιδάλη, 2017, σελ.163-165)

2.5 Έλλειψη ποινικοποίησης και η ατιμωρησία του κρατικού - εταιρικού εγκλήματος

Τα εγκλήματα των ισχυρών, στα οποία ανήκει και το κρατικό-εταιρικό έγκλημα, μολονότι είναι αποτέλεσμα οργανωμένης δράσης και προκαλούν σοβαρές κοινωνικές βλάβες, βρίσκονται εκτός του πεδίου δράσης του ποινικού δικαίου, και συνήθως εντάσσονται στο ρυθμιστικό πεδίο του διοικητικού ή του αστικού δικαίου. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τον κομβικό ρόλο των μέσων μαζικής ενημέρωσης στην δημιουργία ηθικών πανικών για την δαιμονοποίηση της

μικροεγκληματικότητας, λειτουργεί καταλυτικά στην «εξαφάνιση» τους (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ.330). Στην πραγματικότητα, η επιλογή των σύγχρονων κρατών να εξαπολύσουν το μένος της κοινής γνώσης κατά της μικροεγκληματικότητας, απορρέει από την αδυναμία τους να ελέγξουν τις παγκόσμιες οικονομικές δυνάμεις.

Σύμφωνα με τον R.Rorty, το πραγματικό ζήτημα εστιάζεται στο ότι «η οικονομική κατάσταση των πολιτών ενός έθνους-κράτους έχει διαφύγει από τον έλεγχο των νόμων του κράτους» και μια παγκόσμια ελίτ λαμβάνει όλες τις σημαντικές οικονομικές αποφάσεις, ανεξάρτητα από τη βούληση των νομοθετικών σωμάτων και κατ' επέκταση τη βούληση των ψηφοφόρων οποιαδήποτε χώρας. Τίποτα δεν είναι ικανό να «ανακόψει τη φόρα της απόλυτης κεφαλαιακής επέλασης» (Βασιλαντωνοπούλου, 2014). Η αποδυνάμωση της λειτουργίας του κράτους στη χάραξη της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής οδηγεί στην ενδυνάμωση της διαφθοράς και των πελατειακών σχέσεων. Για τον Γ.Πανούση η δομική διαφθορά αποτελεί κύριο συστατικό όλων των σύγχρονων καπιταλιστικών δημοκρατικών κοινωνιών (Βασιλαντωνοπούλου, 2014, σελ. 331). Στις συνθήκες της παγκοσμιοποίησης, το δίκαιο έγινε λειτουργικό στοιχείο της οικονομίας και τα ισχυρά κέντρα δεν ασκούν απλώς επιρροή στην λήψη των αποφάσεων, αλλά καθορίζουν τις αποφάσεις των κυβερνώντων εκτός κοινοβουλευτικών διαδικασιών (Βιδάλη, 2019, σελ. 330-331).

Περαιτέρω, η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά της επιχειρηματικής ελίτ δεν είναι εύκολα ανιχνεύσιμη, καθώς κινείται σε παγκόσμιο επίπεδο, χρησιμοποιώντας χιλιάδες εταιρικά οχήματα. Οι επιχειρήσεις παίζουν πλέον σε παγκόσμια και όχι εγχώρια σκακιέρα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Falciani και η τεχνολογική επανάσταση καθιστά εφικτή την μεταφορά εκατομμυρίων από την μία πλευρά του πλανήτη στην άλλη, απλά και μόνο με το πάτημα ενός κουμπιού (Μιχαλοπούλου, 2019, σελ.333). Έτσι, ο εντοπισμός του πραγματικού δικαιούχου και η απόδοση σε αυτόν ποινικών ευθυνών, είναι στις περισσότερες περιπτώσεις πρακτικά ανέφικτη. Σε αυτή την κατεύθυνση άλλωστε, συμβάλλει και η ανάπτυξη της σκιώδους τραπεζικής⁵² η οποία παρέχει στον πελάτη προσωπικές υπηρεσίες εξασφαλίζοντας ανωνυμία τόσο στον ίδιο όσο και στα περιουσιακά του στοιχεία.

⁵² Σκιώδες τραπεζικό σύστημα ονομάζεται το σύστημα πιστωτικής διαμεσολάβησης που περιλαμβάνει οντότητες και δραστηριότητες εκτός του κανονικού τραπεζικού συστήματος. Οι σκιώδεις τράπεζες δεν αποτελούν αντικείμενο ρυθμίσεων όπως οι τράπεζες, ασκούν όμως δραστηριότητες τραπεζικής υφής, διαθέσιμο στο https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/el/IP_13_812

2.6 Οι αντιδράσεις των κυβερνώντων στην αποκάλυψη του κρατικο-εταιρικού εγκλήματος

Οι αντιδράσεις των κυβερνώντων στην αποκάλυψη των κρατικο-εταιρικών εγκλημάτων έχουν διάφορες εκφάνσεις. Αρχικά, μια συνήθης αντίδραση των κυβερνώντων είναι να αρνούνται την τέλεση του εγκλήματος κατηγορώντας τον όποιο «αντιφρονούντα» ότι οι κατηγορίες σε βάρος τους είναι ψευδείς και ότι απλά εξυπηρετούν πολιτικές σκοπιμότητες. Εναλλακτικά, υποστηρίζουν ότι όντως συνέβησαν τα γεγονότα για τα οποία κατηγορούνται αλλά δεν έχουν την ίδια βαρύτητα με αυτή που προβάλλεται, «είναι άλλο από αυτό που νομίζετε» (Βιδάλη, 2015), αποσκοπώντας στην αποποίηση των ευθυνών, συχνά θέτοντας ως ιδεολογικό ανάχωμα τη διαφορετική νομική οπτική της υπόθεσης. Ενίοτε πάλι, αρνούνται την ευθύνη, ισχυριζόμενοι πως τα γεγονότα ξεπερνούν τον κυβερνητικό έλεγχο, είτε γιατί τα γεγονότα ή οι δράστες αυτονομούνται, οπότε εκφεύγουν της κυβερνητικής δράσης, είτε γιατί τα κρατικά όργανα παρερμήνευσαν τα γεγονότα και ως τούτου δεν πρόκειται για φαινόμενο, αλλά λανθασμένη ατομική πράξη κάποιου κρατικού αξιωματούχου.

Περαιτέρω, η αντίδραση μπορεί να περιλαμβάνει την δικαιολογητική άρνηση, κατά την οποία οι κυβερνώντες, προκειμένου να αποποιηθούν των ευθυνών τους, δικαιολογούν τις πράξεις τους, είτε ως αποτέλεσμα μιας ανυπέρβλητης κατάστασης ανάγκης είτε ως μοναδική εξαίρεση στον κανόνα που συνήθως τηρείται. Η σύγκριση επίσης με τους πολιτικούς τους αντιπάλους και οι κατηγορίες πως εκείνοι σε ανάλογες περιστάσεις λειτουργήσαν ακόμη χειρότερα, καθώς και η ενοχοποίηση του θύματος (αυτό που συνέβη είναι αυτό που του αξίζει), αποτελούν τις διάφορες εκδοχές των αντιδράσεων των κυβερνώντων. Οι αντιδράσεις αυτές, με τις οποίες τεχνηέντως αποποιούνται των ευθυνών τους αποτελούν καθοριστικό παράγοντα στην ατιμωρησία αυτού του είδους των εγκλημάτων και τελικά στη συγκάλυσή τους (Βιδάλη, 2015, σελ. 18-26).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Οι υποκλοπές στην Ελλάδα ως κρατικό-εταιρικό έγκλημα

3.1 Εισαγωγικά

Τον Ιούνιο του 2021, η υπόθεση των υποκλοπών βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης με αφορμή την δημοσίευση από τα μέλη του Pegasus Project⁵³, μιας πολυάριθμης λίστας τηλεφωνικών συνδέσεων οι οποίες κατέστησαν στόχοι του κατασκοπευτικού λογισμικού Pegasus⁵⁴. Οι συνδέσεις αυτές, ανήκουν σε πολιτικούς, ακτιβιστές, δημοσιογράφους και κρατικούς αξιωματούχους. Για την διερεύνηση της υπόθεσης, ως αντίδραση στην ένταση του σκανδάλου, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο αποφασίζει ένα περίπου χρόνο αργότερα (Μάρτιος του 2022) τη σύσταση εξεταστικής επιτροπής (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 3-4).

Η σχετική έκθεση που περιλαμβάνει τα αποτελέσματα της διερεύνησης, αναδεικνύει την προμήθεια, χρήση και κατάχρηση του κατασκοπευτικού λογισμικού, από της περισσότερες κυβερνήσεις των κρατών μελών, με σκοπό την στόχευση πολιτικών αντιπάλων και την εξυπηρέτηση σκοπών αλλότριων από την διασφάλιση της εθνικής ασφάλειας. Αναδεικνύεται της, η ευρωπαϊκή διάσταση της υπόθεσης, με την ενεργή συμμετοχή των κρατών μελών, σε διάφορους ρόλους, στην παγκόσμια, ακμάζουσα και εξαιρετικά προσοδοφόρα αγορά spyware. Κάποια κράτη προσφέρουν διαμονή της προμηθευτές, άλλα ιθαγένεια, ενώ ορισμένα παρέχουν της χρηματοπιστωτικές και τραπεζικές της υπηρεσίες. Παράλληλα, διαπιστώνεται πως σε πολλά κράτη μέλη, οι δαπάνες για την προμήθεια του spyware, οι οποίες ανέρχονται σε εκατομμύρια ευρώ, δεν εμφανίζονται στον τακτικό προϋπολογισμό ενώ αντίστοιχα οι προμηθευτές, καθώς και τα κράτη που χορηγούν άδειες εξαγωγής (κυρίως το Ισραήλ), δεν γνωστοποιούν πληροφορίες σχετικά με της πελάτες της (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 7).

⁵³ Το Pegasus Project είναι μια πρωτοποριακή συνεργασία περισσότερων από 80 δημοσιογράφων από 17 οργανισμούς μέσων ενημέρωσης σε 10 χώρες που συντονίζεται από το Forbidden Stories, μια μη κερδοσκοπική εταιρεία μέσων ενημέρωσης με έδρα το Παρίσι, με την τεχνική υποστήριξη της Διεθνούς Αμνηστίας, η οποία διεξήγαγε ιατροδικαστικές εξετάσεις αιχμής σε κινητά τηλέφωνα για τον εντοπισμό ιχνών του spyware. Βλ. περισσότερα στο <https://www.amnesty.org/en/latest/press-release/2021/07/the-pegasus-project/>

⁵⁴ Το Pegasus είναι ένα λογισμικό κατασκοπείας που αναπτύχθηκε από την ισραηλινή εταιρεία όπλων στον κυβερνοχώρο NSO Group που έχει σχεδιαστεί για να εγκαθίσταται κρυφά και εξ αποστάσεως σε κινητά τηλέφωνα με iOS και Android. Η πώληση των αδειών Pegasus σε ξένες κυβερνήσεις πρέπει να εγκριθεί από το υπουργείο Άμυνας του Ισραήλ

Αναφορικά με την χώρα μας, στην έκθεση υπογραμμίζεται η ανοχή της ελληνικής κυβέρνησης στη χρήση spyware ως εργαλείου πολιτικού ελέγχου, η παροχή γνώσεων σε φορείς άλλων κρατών σχετικά με τη χρήση spyware, μέσω συγκεκριμένου κέντρου κατάρτισης και η εξαγωγή του σε αυταρχικά καθεστώτα. Περαιτέρω, υπογραμμίζεται ο παράγοντας της πολιτικής διαφθοράς, κάνοντας λόγο για χειραγώγηση της νομοθετικής διαδικασίας, για διορισμό ημετέρων σε σημαντικές θέσεις και εξυπηρέτηση οικονομικών συμφερόντων (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 71-72).

3.2 Το χρονικό της υπόθεσης

Η υπόθεση των υποκλοπών με τη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator στη χώρα μας, δεν αποτελεί εθνική υπόθεση. Η υπόθεση αυτή ξεπερνά τα εθνικά σύνορα και εντάσσεται σε ένα παγκόσμιο χάρτη όπου κυβερνήσεις και εταιρείες παραγωγής και εμπορίας των εν λόγω λογισμικών συνεργάζονται για την εξυπηρέτηση ιδίων συμφερόντων. Η παρουσίαση ωστόσο του χρονικού της συγκεκριμένης υπόθεσης σε εθνικό επίπεδο συμβάλλει στην κατανόηση των μηχανισμών που επιτρέπουν την τέλεση τέτοιου είδους εγκλημάτων, αλλά και στον αντίκτυπο που έχει η υπόθεση αυτή στην κοινωνία, καθώς πλήττει το κύρος της δημοκρατίας, υπονομεύει την εμπιστοσύνη των πολιτών στους θεσμούς και θέτει υπό απειλή τα προσωπικά δεδομένα και τον σεβασμό των δικαιωμάτων του ανθρώπου.

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ	ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ
	2019
08-07-2019	Μετά της εκλογές της 2ας Ιουνίου 2019 η νεοεκλεγείσα κυβέρνηση αλλάζει το θεσμικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΕΥΠ). Ειδικότερα, 08-07-2019 δημοσιεύεται στο ΦΕΚ τ.Α 119, το ΠΔ 81/2019. Με το άρθρο 5 του εν λόγω προεδρικού διατάγματος η ΕΥΠ τίθεται υπό την εποπτεία και τον έλεγχο του Πρωθυπουργού.
07-08-2019	Ψηφίζεται από τη Βουλή ο ν.4622/2019 «Περί επιτελικού κράτους», (Α 133), με τον οποίο συστήνεται η Εθνική Αρχή Διαφάνειας. Η επιλογή των μελών του Συμβουλίου Διοίκησης γίνεται από τον κατάλογο των επικρατέστερων υποψηφίων που καταρτίζει ειδική της τούτο Επιτροπή επιλογής. Η επιλογή πραγματοποιείται από το Υπουργικό Συμβούλιο και υποβάλλεται της έγκριση στην Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας στην οποία της υπάρχει κυβερνητική πλειοψηφία (άρθρο 88 ν.4622/2019).
30-8-2019	Αλλαγή νομοθετικού πλαισίου προκειμένου να καταστεί εφικτός ο διορισμός του ΠΚ , ως διοικητή της ΕΥΠ.

	Ο ΠΚ. δεν κατέχει πανεπιστημιακό τίτλο σπουδών. Έτσι, η κυβέρνηση προχωρά σε νέα νομοθετική ρύθμιση τροποποιώντας τα απαιτούμενα προσόντα για τη θέση του διοικητή της ΕΥΠ⁵⁵. Η νέα διάταξη⁵⁶ προβλέπει κατοχή πανεπιστημιακού τίτλου ημεδαπής ή αλλοδαπής ή δεκαετής τουλάχιστον αποδεδειγμένη επαγγελματική απασχόληση ενώ η προηγούμενη διάταξη προέβλεπε κατοχή «τουλάχιστον πτυχίου Πανεπιστημίου της ημεδαπής ή ισότιμου της αλλοδαπής και διοικητική πείρα στον δημόσιο ή ιδιωτικό τομέα»⁵⁷.
	2020
Ιούνιος - Αύγουστος 2020	Τον Ιούνιο του 2020 η ΕΥΠ αιτείται για χρονικό διάστημα δύο μηνών (από 01-06-2020 έως 01-08-2020), την άρση του τηλεφωνικού απορρήτου του δημοσιογράφου Κ., για λόγους εθνικής ασφάλειας, από την πάροχο εταιρεία Cosmote. Η νόμιμη παρακολούθηση, μετά την έκδοση των απαιτούμενων κατά το νόμο βουλευμάτων του δικαστικού συμβουλίου, ξεκινά και της 13-07-2020 η ΕΥΠ αιτείται την παράταση της, για χρονικό διάστημα άλλων δύο μηνών ήτοι μέχρι την 01-10-2020. Ο Κ. είναι δημοσιογράφος του οικονομικού ρεπορτάζ, ο οποίος ερεύνησε (Νοέμβριος 2019 έως Φεβρουάριο του 2020) της συναλλαγές του επικεφαλής της Τράπεζας Π., το έτος 2016, με τον όμιλο Λ., οι οποίες φαίνεται ότι ζημίωσαν την τράπεζα κατά 56 εκατομμύρια ευρώ. Τα χρήματα με βάση την έρευνα της Τράπεζας της Ελλάδος και της Αρχής για το ξέπλυμα μαύρου χρήματος, φαίνεται πως οδηγήθηκαν σε λογαριασμούς εταιρειών της Κύπρου που ανήκαν στον ΜΠ. (CEO εταιρείας του ομίλου Λ.) ή επιχειρηματίες που είχαν σχέση με αυτόν ή στελέχη της Τράπεζας⁵⁸. Προκειμένου να ερευνηθεί η υπόθεση τα περιουσιακά στοιχεία του ΜΠ. δεσμεύονται. Περαιτέρω, ο ΜΠ. είναι το καθοριστικό πρόσωπο για την μεταφορά της Intellexa⁵⁹ στην Ελλάδα (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 48). Ο Κ. ερευνά της την υπόθεση φοροδιαφυγής του επιχειρηματία Λ. (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 48) ο οποίος σύμφωνα με δημοσιεύματα διατηρεί στενές σχέσεις με υπουργούς της κυβέρνησης^{60,61,62}.

⁵⁵ <https://tvxs.gr/news/ellada/tropologia-skandalo-gia-ton-dioikiti-tis-eyyp/>

⁵⁶ <https://www.documentonews.gr/filegrid/2019/08/30/5d69058b825e6341dd0fd1c2.pdf>

⁵⁷ https://www.efsyn.gr/politiki/boyli/209013_tairiخان-ta-prosonta-me-ton-dioikiti

⁵⁸ <https://www.documentonews.gr/article/diwxh-se-baros-toy-mixalh-salla-gia-thn-parabiash-twn-capital-controls-apo-thn-trapeza-peiraiws/>

⁵⁹ Η Intellexa είναι μια κοινοπραξία πωλητών κατασκοπευτικού λογισμικού με παρουσία, μεταξύ άλλων, στην Κύπρο, την Ελλάδα, την Ιρλανδία και τη Γαλλία, μέσω της οποίας πωλείται το λογισμικό Predator (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 49).

⁶⁰ <https://www.in.gr/2022/11/12/politics/kommata/iliopoulos-astynomiki-prostasia-lavranou-kai-sxesi-tou-tin-kyvernisi-deixnoun-koino-parakratiko-kentro-eyyp-predator/>

⁶¹ <https://www.tanea.gr/2022/11/12/politics/ypoklopes-oi-sxeseis-gianni-lavranou-me-maksimou-dimitriadi-ypourgous-nd-kai-syriza/>

⁶² <https://www.parapolitika.gr/ellada/article/1229174/upoklopes-oles-oi-tautotites-tou-gianni-lavranou/>

	Ο ΜΠ. και ο Α. επωφελήθηκαν από νομοθετικές ρυθμίσεις της κυβέρνησης, τόσο για την επιτάχυνση της αποδέσμευσης των περιουσιακών της στοιχείων όσο και από κερδοφόρες δημόσιες συμβάσεις (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.52).
09-07-2020	Δημιουργία Κέντρου Τεχνολογικής Υποστήριξης Ανάπτυξης και Καινοτομίας (ΚΕΤΥΑΚ). Πρόκειται για αυτοτελή υπηρεσία εντός ΕΥΠ η οποία δύναται να συνάπτει συμβάσεις έργου, δίχως να δημοσιεύει της σχετικές πράξεις στην εφημερίδα της κυβέρνησης και στη Διαύγεια. Επιπλέον συστήνεται ειδικός λογαριασμός (ΕΛΤΑΚ) με τον οποίο χρηματοδοτούνται τα έργα που αναλαμβάνει το ΚΕΤΥΑΚ ⁶³ .

⁶³ Τροπολογία 390-3 στον ν.4704/2020 (Α' 133): «γ. Αυτοτελής υπηρεσία που ονομάζεται Κέντρο Τεχνολογικής Υποστήριξης, Ανάπτυξης και Καινοτομίας (ΚΕ.Τ.Υ.Α.Κ.), η οποία λειτουργεί σε επίπεδο Διεύθυνσης και υπάγεται απευθείας στον Διοικητή της Ε.Υ.Π. Η υπηρεσία του προηγούμενου εδαφίου είναι αρμόδια να διεξάγει εφαρμοσμένη έρευνα, να συνεργάζεται με ερευνητικούς φορείς της Ελλάδας και του εξωτερικού, να συντονίζει, καθώς και να παρακολουθεί και να μετέχει σε δραστηριότητες έρευνας, τεχνολογικής ανάπτυξης και καινοτομίας, προκειμένου να δημιουργεί τα κατάλληλα τεχνολογικά και μεθοδολογικά εργαλεία και να τα παρέχει στην Ε.Υ.Π. και σε άλλους δημόσιους φορείς.».

3. Μετά από το άρθρο 3 του ν. 3649/2008 προστίθενται άρθρα 3Α και 3Β ως ακολούθως: **Άρθρο 3 Α παρ. 2:** Στο πλαίσιο ανάληψης και εκτέλεσης έργου, το οποίο είτε χρηματοδοτείται καθ' ολοκληρία είτε συγχρηματοδοτείται σε ποσοστό τουλάχιστον πενήντα τοις εκατό (50%) από ευρωπαϊκούς ή ιδιωτικούς πόρους, δύναται το ΚΕ.Τ.Υ.Α.Κ., με απόφαση του Διοικητή της Ε.Υ.Π.: α) να συνάπτει συμβάσεις έργου με φυσικά πρόσωπα, ερευνητές και εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό, β) να απασχολεί το πάσης φύσεως προσωπικό από τους υπηρετούντες με οποιαδήποτε σχέση εργασίας στην Ε.Υ.Π. Οι εν λόγω πράξεις δεν δημοσιεύονται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως και δεν αναρτώνται στο πρόγραμμα Διαύγεια. **Άρθρο 3Β παρ. 1:** Συστήνεται στην Ε.Υ.Π. ειδικός λογαριασμός, με τίτλο «Ειδικός Λογαριασμός Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας» (Ε.Λ.Τ.Α.Κ.), μέσω του οποίου δύναται να χρηματοδοτούνται προγράμματα και έργα που εκτελούνται από το ΚΕ.Τ.Υ.Α.Κ., έχουν ενταχθεί στους χρηματοδοτικούς μηχανισμούς των διαρθρωτικών και επενδυτικών ταμείων ή άλλων χρηματοδοτικών μηχανισμών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ή διεθνών οργανισμών ή χρηματοδοτούνται από ιδιωτικούς πόρους.

παρ. 2: Στον Ε.Λ.Τ.Α.Κ. αποδίδεται διαφορετικός αριθμός φορολογικού μητρώου (Α.Φ.Μ.) από αυτόν της Ε.Υ.Π. Διαθέτει σφραγίδα, της οποίας η μορφή και ο τύπος καθορίζονται με απόφαση του Διοικητή της Ε.Υ.Π. Ο Ε.Λ.Τ.Α.Κ. λειτουργεί εσωτερικά συστήματα, διαδικασίες και μηχανισμούς για την παρακολούθηση της εκτέλεσης των προϋπολογισμών των έργων που υλοποιεί, βάσει των αρχών της διαφάνειας και της χρηστής δημοσιονομικής διαχείρισης. **παρ. 3:** Οι πόροι του Ε.Λ.Τ.Α.Κ. προέρχονται από τον προϋπολογισμό του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων (Π.Δ.Ε.), από δωρεές, κληροδοτήματα φυσικών προσώπων, χρηματοδοτήσεις από την Ευρωπαϊκή Ένωση και διεθνείς οργανισμούς, από την παροχή υπηρεσιών προς τρίτους, από την αξιοποίηση των περιουσιακών στοιχείων του Ε.Λ.Τ.Α.Κ., από έσοδα κρατήσεων επί του συνολικού ποσού των συμβάσεων έργου με φυσικά πρόσωπα, ερευνητές και εξειδικευμένο επιστημονικό προσωπικό. **παρ. 4:** Σκοπός του Ε.Λ.Τ.Α.Κ. είναι η διαχείριση και διάθεση κονδυλίων που προέρχονται από τις ανωτέρω πηγές, καθώς και από ίδιους πόρους και προορίζονται για την κάλυψη δαπανών οποιουδήποτε είδους, που είναι απαραίτητες για την επιτέλεση της αποστολής του. **παρ. 5:** Ποσοστό μέχρι είκοσι πέντε τοις εκατό (25%) του συνολικού προϋπολογισμού των έργων που χρηματοδοτούνται και υλοποιούνται μέσω του Ε.Λ.Τ.Α.Κ., κρατείται για την ανάπτυξη του ΚΕ.Τ.Υ.Α.Κ., τα έξοδα λειτουργίας του Ε.Λ.Τ.Α.Κ., του ΚΕ.Τ.Υ.Α.Κ. και της Ε.Υ.Π. και αποτελεί έσοδο του Ε.Λ.Τ.Α.Κ. **παρ. 6:** Με κοινή απόφαση του αρμόδιου για τον Προϋπολογισμό Υπουργού και του Διοικητή της Ε.Υ.Π. καθορίζονται τα θέματα που αφορούν στα όργανα διοίκησης και ελέγχου, ο τρόπος ανάληψης και διάθεσης των κονδυλίων, το ποσοστό των κρατήσεων της παρ. 3 και κάθε άλλο ειδικότερο ζήτημα αναγκαίο για τη λειτουργία του Ε.Λ.Τ.Α.Κ. Η απόφαση αυτή είναι απόρρητη και δεν δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.»

12-08-2020	Ο Κ. ζητά από την ΑΔΑΕ⁶⁴ να ενημερωθεί για το εάν παρακολουθούνται το σταθερό του τηλέφωνο, καθώς και οι δύο συνδέσεις του κινητής τηλεφωνίας. Την ίδια ημέρα η ΕΥΠ⁶⁵ υποβάλλει αίτημα για διακοπή της άρσης του τηλεφωνικού απορρήτου του Κ. ήτοι ένα (1) μήνα νωρίτερα από την 01-10-2020, που είχε αρχικά αιτηθεί (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.63).
	2021
10-03-2021	Οκτώ μήνες μετά το αίτημα του Κ. και ενώ η νόμιμη παρακολούθησή του έχει παύσει, η ΑΔΑΕ υποβάλλει αίτημα στην Εισαγγελέα της ΕΥΠ., προκειμένου να αποφασίσει για το εάν θα γνωστοποιήσει ή όχι το μέτρο στο θιγόμενο (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.63). Σύμφωνα με τα οριζόμενα στο άρθρο 5 παρ. 9 του ν.2225/94, μετά τη λήξη του μέτρου της άρσης και υπό την αναγκαία προϋπόθεση ότι δεν διακινδυνεύει ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, η ΑΔΑΕ με τη σύμφωνη γνώμη του Εισαγγελέα δύναται να αποφασίσει τη γνωστοποίηση της επιβολής του στο θιγόμενο.
31-03-2021	Είκοσι μέρες αργότερα η κυβέρνηση καταθέτει, με άσχετο νομοσχέδιο (σχετικό με τα μέτρα covid), την υπ' αριθ.826/145 τροπολογία η οποία στερεί από την ΑΔΑΕ την δυνατότητα για ενημέρωση του θιγόμενου, ακόμη και αν δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, της περιπτώσεις που η λήψη του μέτρου έχει γίνει για λόγους εθνικής ασφάλειας, συμπεριλαμβάνοντας μάλιστα και της άρσεις που διατάχθηκαν για τον ίδιο λόγο σε παρελθόντα χρόνο δηλαδή ο νόμος έχει αναδρομική ισχύ. (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.55, 63). Και έτσι ο Κ. δεν δύναται να ενημερωθεί.
18-6-2021	Δίδεται εξουσιοδότηση στον γραμματέα του πρωθυπουργικού γραφείου να υπογράψει «Με εντολή Πρωθυπουργού», έγγραφα και αποφάσεις που αφορούν την ΕΥΠ.
Ιούνιος 2021	Το Μπαγκλαντες προμηθεύεται κατασκοπευτικό λογισμικό. Η εκπαίδευση του προσωπικού για τη χρήση του πραγματοποιείται στην Ελλάδα (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.49-50).

⁶⁴ Η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) είναι συνταγματικά κατοχυρωμένη ανεξάρτητη Αρχή. Συστάθηκε με το άρθρο 1 του νόμου 3115/2003, σύμφωνα με την παράγραφο 2 του άρθρου 19 του Συντάγματος, με σκοπό την προστασία του απορρήτου των επιστολών, της ελεύθερης ανταπόκρισης ή επικοινωνίας με οποιονδήποτε άλλο τρόπο, καθώς και την ασφάλεια των δικτύων και πληροφοριών.

⁶⁵ Αποστολή της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (ΕΥΠ) είναι η συλλογή, ανάλυση και γνωστοποίηση πληροφοριών στις αρμόδιες αρχές, αναφορικά με την πρόληψη και την αντιμετώπιση της κατασκοπευτικής και τρομοκρατικής απειλής, την κυβερνοασφάλεια, καθώς και τις δραστηριότητες που συνιστούν απειλή κατά του δημοκρατικού πολιτεύματος, των θεμελιωδών ανθρωπίνων δικαιωμάτων, της εδαφικής ακεραιότητας της χώρας και της εθνικής ασφάλειας. <https://www.nis.gr/el/agency/mission-and-responsibilities>

Ιούλιος 2021	Το κινητό του Κ. Μολύνεται με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator (Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, Marzocchi, & Gobet, 2022, σελ. 45-46).
13-11-2021	Διαρρέει στον τύπο εσωτερικό έγγραφο της ΕΥΠ που αναφέρεται στην παρακολούθηση του δημοσιογράφου Μ ⁶⁶ . Ο Μ. είναι ερευνητής δημοσιογράφος που ασχολείται με το προσφυγικό.
15-11-2021	Η ελληνική κυβέρνηση χορηγεί στην Intellexa δύο άδειες εξαγωγής. Μία στο Σουδάν και μία στη Μαδαγασκάρη (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.49-50).
2022	
28-3-2022	Το Citizen lab ⁶⁷ αποκαλύπτει ότι το κινητό του Κ. έχει μολυνθεί με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64).
6-4-2022	Ο Κ. ζητά από την ΑΔΑΕ διεξοδική έρευνα σχετικά με την μόλυνση του κινητού του με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64).
11-4-2022	Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος ερωτηθείς επί του θέματος αναφέρει ότι «και εγώ από τα δημοσιεύματα το πληροφορήθηκα το θέμα αυτό, είναι αυτονόητο ότι οι αρμόδιες αρχές οφείλουν να κάνουν αυτό που πρέπει ώστε να διαλευκανθεί η υπόθεση αυτή και να αποδοθεί δικαιοσύνη, προφανώς και δεν νοείται σε μία χώρα σαν την Ελλάδα, σε ένα κράτος δικαίου, ο οποιοσδήποτε ιδιώτης να μπορεί να παρακολουθεί κάποιον άλλον ιδιώτη, οι αρμόδιες αρχές πρέπει να κάνουν τη δουλειά τους σωστά χωρίς συζήτηση » ⁶⁸ . Αφήνοντας να εννοηθεί ότι πρόκειται για υπόθεση μεταξύ ιδιωτών.
18-4-2022	Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος ερωτηθείς για την τροπολογία που απαγορεύει την ενημέρωση του παρακολουθούμενου αποκρίνεται «Όταν

⁶⁶ https://www.efsyn.gr/themata/thema-tis-efsyn/319063_polites-se-kathestos-parakoloythisis-apo-tin-eyp

⁶⁷ Το Citizen Lab είναι ένα διεπιστημονικό εργαστήριο που εδρεύει στο Munk School of Global Affairs & Public Policy του Πανεπιστημίου του Τορόντο, με επίκεντρο την έρευνα, την ανάπτυξη και τη στρατηγική πολιτική υψηλού επιπέδου και τη νομική δέσμευση στη διασφάλιση των τεχνολογιών πληροφοριών και επικοινωνιών, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, και παγκόσμια ασφάλεια. Χρησιμοποιεί μια προσέγγιση «μεικτών μεθόδων» στην έρευνα που συνδυάζει πρακτικές από πολιτικές επιστήμες, νόμους, επιστήμες υπολογιστών και μελέτες περιοχής. Η έρευνα περιλαμβάνει: τη διερεύνηση της ψηφιακής κατασκοπείας κατά της κοινωνίας των πολιτών, την τεκμηρίωση του φιλτραρίσματος του Διαδικτύου και άλλων τεχνολογιών και πρακτικών που επηρεάζουν την ελευθερία της έκφρασης στο διαδίκτυο, ανάλυση ιδιωτικού απορρήτου, ασφάλειας και ελέγχου πληροφοριών δημοφιλών εφαρμογών και εξέταση μηχανισμών διαφάνειας και λογοδοσίας που σχετίζονται με τη σχέση μεταξύ εταιρειών και κρατικές υπηρεσίες σχετικά με προσωπικά δεδομένα και άλλες δραστηριότητες επιτήρησης. Βλ. περισσότερα στο <https://citizenlab.ca/about/>

⁶⁸ Βλ <https://www.documentonews.gr/article/o-oikonomoy-piastike-me-ton-kontoleon-stin-plati-allilodiapseydontai-gia-tis-parakoloythiseis/>

	δημιουργείται ένας λόγος εθνικής ασφάλειας κάποιος να παρακολουθείται, είναι αυτονόητο ότι αυτός ο κάποιος δεν μπορεί να απευθυνθεί κάπου και να πει: «πείτε μου αν με παρακολουθείτε». Νομίζω είναι θέμα κοινής λογικής» και συνεχίζει λέγοντας πως «οι ελληνικές αρχές δεν τα διαθέτουν και για αυτό είπα ότι, ενδεχομένως, αυτό παραπέμπει σε κάποιες παράνομες πράξεις από ιδιώτες ή οτιδήποτε άλλο, έχει το δικαίωμα πέραν του ελέγχου αυτού που γίνεται από τις ανεξάρτητες Αρχές, να προσφύγει και στην Ελληνική Δικαιοσύνη ή όπου αλλού θεωρεί ότι πρέπει να προσφύγει» ⁶⁹
4-5-2022	Ο Κ. ζητά από την ΕΑΔ ⁷⁰ να ερευνήσει το ιστορικό των άρσεων των τηλεφώνων του από την ΕΥΠ, καθώς την παγίδευση του κινητού του από το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64).
13-5-2022	Ο Κ. υποβάλλει δεύτερο αίτημα στην ΑΔΑΕ για έρευνα σχετικά με την μόλυνση του κινητού του με Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64).
21-7-2022	Η ΕΑΔ πραγματοποιεί έρευνα, στα άδεια λόγω covid γραφεία της Intellexa. Πρόκειται για έναν έλεγχο προσχηματικό αφού δεν ελέγχθηκαν οι τραπεζικοί λογαριασμοί της εταιρείας και των θυγατρικών της εταιρειών, ούτε κατασχέθηκαν ηλεκτρονικά αρχεία. Ο δε οικονομικός έλεγχος αρκέστηκε στο έτος 2020 (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64).
22-7-2022	Η ΕΑΔ επικαλούμενη τη νομοθεσία περί δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, διαβιβάζει στον Κ. κάποια λιγοστά σημεία της έκθεσής που αφορά την έρευνα για την αγορά του Predator και την παγίδευση του κινητού του τηλεφώνου (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.57). Τελικά η έρευνα της ΕΑΔ καταλήγει στο ότι, ούτε η ΕΥΠ ούτε το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, έχουν προμηθευτεί το Predator. Ωστόσο, γεννώνται ερωτηματικά για την ανεξαρτησία της ΕΑΔ αφού ο διευθυντής της τυγχάνει πρώην συνεργάτης του πρωθυπουργού και ο διορισμός του συμβουλίου της πραγματοποιείται από το Υπουργικό Συμβούλιο ύστερα από έγκριση της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας στην οποία όμως υπάρχει κυβερνητική πλειοψηφία (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.58).
26-7-2022	Ο Κ. προσφεύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρώπινων Δικαιωμάτων (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 64).

⁶⁹ Ενημέρωση των πολιτικών συντακτών και των ανταποκριτών ξένου τύπου <https://media.gov.gr/i-enimerosi-ton-politikon-syntakton-kai-ton-antapokriton-ksenou-tyπου-18-4-2022/>

⁷⁰ Η Εθνική Αρχή Διαφάνειας (ΕΑΔ) είναι ανεξάρτητη διοικητική αρχή ιδρυθείσα βάσει του άρθρου 82 ν.4622/2019 για το Επιτελικό Κράτος «με σκοπό: α) την ενίσχυση της διαφάνειας, της ακεραιότητας και της λογοδοσίας στη δράση των κυβερνητικών οργάνων, διοικητικών αρχών, κρατικών φορέων, και δημόσιων οργανισμών και β) την πρόληψη, αποτροπή, εντοπισμό και αντιμετώπιση των φαινομένων και των πράξεων απάτης και διαφθοράς στη δράση των δημόσιων και ιδιωτικών φορέων και οργανισμών».

26-7-2022	Ο Ευρωβουλευτής και πρόεδρος κόμματος της αντιπολίτευσης Α., υποβάλλει μήνυση στον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου για απόπειρα παγίδευσης του κινητού του με το Predator. Ο Α. ενημερώθηκε για την απόπειρα παγίδευσης του κινητού του, από την υπηρεσία κυβερνοασφάλειας του Ευρωκοινοβουλίου, κατόπιν τυχαίου ελέγχου. (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.44).
29-7-2022	Ο Ευρωβουλευτής Α. υποβάλλει καταγγελία στην ΑΔΑΕ για την απόπειρα μόλυνσης του κινητού του με το Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.65).
29-7-2022	Γίνεται εσπευσμένη σύγκληση της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας της Βουλής⁷¹ κατόπιν αιτήματος της αντιπολίτευσης. Στην Επιτροπή ο ΠΚ. διοικητής της ΕΥΠ αναφέρει ότι λόγοι εθνικής ασφάλειας επέβαλαν την παρακολούθηση του δημοσιογράφου Κ. ενώ δηλώνει άγνοια για την απόπειρα παγίδευσης του κινητού του με το Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.60,63). Την ίδια ημέρα διάφορες πηγές αναφέρουν ότι ο ΠΚ. διέταξε την καταστροφή των αρχείων παρακολούθησης του Κ. (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.51).
3-8-2022	Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος δηλώνει πως οι ελληνικές αρχές δεν χρησιμοποιούν spyware και δεν συνεργάζονται με τις εταιρείες που το πωλούν⁷², «<i>Η κυβέρνηση δεν έχει τίποτα να κρύψει και κάλεσε το δικαστικό σύστημα να διερευνήσει διεξοδικά τις υποθέσεις</i>»
5-8-2022	Η ΑΔΑΕ μετά από καταγγελία του Ευρωβουλευτή Α. διαπιστώνει ότι το κινητό του παρακολουθούνταν από το Σεπτέμβριο έως το Δεκέμβριο του 2021 από την ΕΥΠ ενώ την 21^η Σεπτεμβρίου 2021 πραγματοποιήθηκε η απόπειρα μόλυνσης του κινητού του με το Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.51).
Υπό το φως των αποκαλύψεων του Ευρωβουλευτή Α.	
4-8-2022	Ο ΜΠ. (CEO εταιρείας του ομίλου Λ.) μεταβιβάζει τις μετοχές που κατείχε στην Intellexa, σε έτερη θυγατρική της εταιρεία. Η μεταβίβαση μάλιστα των μετοχών έχει αναδρομική ισχύ δηλαδή αποστασιοποιείται από την ιδιοκτησία των μετοχών από τον Δεκέμβριο του 2020. Ωστόσο ο ΜΠ. συνδέεται με την Intellexa αφού ήταν αναπληρωτής διευθυντής της από τον Μάρτιο 2020 έως τον Ιούνιο 2021 (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.48).

⁷¹Η Ειδική Μόνιμη Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας συνιστάται στην αρχή κάθε βουλευτικής περιόδου και λειτουργεί καθ' όλη τη διάρκειά της. Αντικείμενο της επιτροπής είναι ο κοινοβουλευτικός έλεγχος επί των ανεξάρτητων διοικητικών αρχών και επί των μέσων μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ), καθώς και η επεξεργασία προτάσεων που συμβάλλουν στη διαφάνεια της δημόσιας ζωής.

⁷² Reuters [Greek intelligence service admits spying on journalist - sources](https://www.reuters.com/world/europe/greek-intelligence-service-admits-spying-journalist-sources-2022-08-03/) 3.8.2022, <https://www.reuters.com/world/europe/greek-intelligence-service-admits-spying-journalist-sources-2022-08-03/>

5-8-2022	Παρατείνεται ο Δ., ανιψιός του πρωθυπουργού, γενικός γραμματέα του γραφείου του και υπεύθυνος για την ΕΥΠ. Αξίζει να σημειωθεί ότι Δ. συνδέεται κοινωνικά και επαγγελματικά με τους επιχειρηματίες ΜΠ. και Λ. Η παραίτηση του Δ. συνοδεύεται από αγωγές για συκοφαντική δυσφήμιση σε βάρος των ειδησεογραφικών πρακτορείων που ανέδειξαν το ζήτημα των υποκλοπών (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.56). Παρατείνεται ο ΠΚ. διοικητής της ΕΥΠ, ο οποίος αναφέρει ότι η παρακολούθηση του ευρωβουλευτή Α. πραγματοποιήθηκε κατόπιν αιτήματος των αρχών της Αρμενίας και της Ουκρανίας, χωρίς ωστόσο αυτό να επιβεβαιωθεί από τις εν λόγω χώρες⁷³ (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.47-58).
8-8-2022	Ο Πρωθυπουργός σε μαγνητοσκοπημένο μήνυμά του δηλώνει πως η παρακολούθηση του ευρωβουλευτή Α. ήταν «νόμιμη αλλά πολιτικά μη αποδεκτή»⁷⁴,...«<i>Η ΕΥΠ υποτίμησε την πολιτική διάσταση της συγκεκριμένης ενέργειας</i>», ενώ δεν κάνει καμία αναφορά στην παρακολούθηση του δημοσιογράφου Κ. (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.45).
9-8-2022	Ο Πρωθυπουργός προωθεί μια σειρά αλλαγών στη λειτουργία της ΕΥΠ. Έτσι, με πράξη νομοθετικού περιεχομένου⁷⁵ πραγματοποιούνται οι ακόλουθες αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο: • για το διορισμό του διοικητή της ΕΥΠ προϋποτίθεται γνωμοδότηση της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας.

⁷³ Βλ. σχετικά και το άρθρο του Γ. Σουλιώτη, Υπόθεση παρακολούθησεων: Τα δεδομένα που πυροδότησαν τις εξελίξεις, 06.08.2022, <https://www.kathimerini.gr/politics/561988786/ypothesi-parakoloythiseon-ta-dedomena-poy-pyrodotisan-tis-exelixeis/>

⁷⁴ Αναλυτικά η Δήλωση του Πρωθυπουργού στο <https://www.primeminister.gr/2022/08/08/29961>

⁷⁵ Οι πράξεις νομοθετικού περιεχομένου (Π.Ν.Π) είναι μια μορφή νόμου της έννομης τάξης μας. Προβλέπονται απευθείας από το Σύνταγμα, οι σχετικές διατάξεις του οποίου ορίζουν ότι σε έκτακτες περιπτώσεις εξαιρετικά επείγουσας και απρόβλεπτης ανάγκης ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας μπορεί, ύστερα από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου, να εκδίδει πράξεις νομοθετικού περιεχομένου. Οι πράξεις αυτές υποβάλλονται στη Βουλή για κύρωση, μέσα σε σαράντα ημέρες από την έκδοσή τους ή μέσα σε σαράντα ημέρες από τη σύγκληση της Βουλής σε σύνοδο. Αν δεν υποβληθούν στη Βουλή μέσα στις προαναφερόμενες προθεσμίες ή αν δεν εγκριθούν από αυτή μέσα σε τρεις μήνες από την υποβολή τους, παύουν να ισχύουν στο εξής. Προφανώς, η τήρηση των διαδικασιών σύμφωνα με τις οποίες ασκείται η νομοθετική αρμοδιότητα της Βουλής δεν ενδείκνυται για την ικανοποίηση των παραπάνω αναγκών. Έτσι, η αρχή της αμεσότητας εκτοπίζει προσωρινά την αναγκαιότητα της νομοθετικής εξουσιοδότησης, βάσει της οποίας ασκείται η κανονιστική αρμοδιότητα της εκτελεστικής λειτουργίας. Με τον τρόπο αυτό μπορούν να διευθετηθούν ζητήματα που δε θα μπορούσαν εξ αντικειμένου να έχουν προβλεφθεί από τη Βουλή, ώστε ν' αντιμετωπισθούν εγκαίρως και αποτελεσματικά με τη συνήθη νομοθετική διαδικασία. Το θεσμικά ενδιαφέρον ζήτημα στην περίπτωση αυτή αφορά στις δυνατότητες εκμετάλλευσης της (κατά τεκμήριο) μεγαλύτερης ευελιξίας και αποτελεσματικότητας της εκτελεστικής εξουσίας, με την παράλληλη διασφάλιση της τήρησης της θεσμικής ισορροπίας μέσα στον ιδεότυπο της διάκρισης των εξουσιών. Ρητός περιορισμός στο ποια ζητήματα μπορούν να ρυθμιστούν από μια Π.Ν.Π δεν υπάρχει. Ωστόσο, γίνεται δεκτό ότι δε μπορούν να ρυθμιστούν ζητήματα για τα οποία το ίδιο Σύνταγμα απαιτεί την έκδοση τυπικού νόμου, όπως και άλλα που, εξ αντικειμένου, μπορούν να ρυθμιστούν αποτελεσματικότερα υπό το πρίσμα του ψυχραιμότερου σχεδιασμού του «κανονικού νομοθέτη».

	για την άρση του απορρήτου απαιτείται η έγκριση δύο εισαγγελικών λειτουργών αντί του ενός (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.55).
24-8-2022	Ο κυβερνητικός εκπρόσωπος στοχοποιεί την δημοσιογράφο Σ. αναφέροντας πως άρθρο της για την υπόθεση του κατασκοπευτικού λογισμικού είναι πολιτικά υποκινούμενο, καθώς είναι γνωστές οι σχέσεις της με το κόμμα της αξιωματικής αντιπολίτευσης (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.56).
25-8-2022	Μετά τις αντιδράσεις διαφόρων ΜΜΕ για στοχοποίηση των δημοσιογράφων από την κυβέρνηση, ο κυβερνητικός εκπρόσωπος ανασκευάζει μερικώς τη δήλωσή του, αναφέροντας πως κακώς χαρακτήρισε τη δημοσιογράφο Σ. και πως η αναφορά στο πρόσωπό της θα μπορούσε να αποφευχθεί. Παρόλα αυτά υπεραμύνθηκε του δικαιώματος της κυβέρνησης να αντιδρά και να αντιπαρατίθεται με τους δημοσιογράφους, καθώς κανείς δεν διεκδικεί το αλάθητο ⁷⁶ .
8-9-2022	Ο ευρωβουλευτής Α. αιτείται από την ΑΔΑΕ την παράδοση των αρχείων της παρακολούθησής του. Ωστόσο, τα αρχεία έχουν καταστραφεί. Κάποιοι αποδίδουν την καταστροφή των αρχείων της παρακολούθησής του ευρωβουλευτή Α. και του δημοσιογράφου Κ. σε αναβάθμιση του συστήματος της ΕΥΠ ενώ άλλοι διατείνονται ότι τα αρχεία καταστράφηκαν κατ' εντολή του ΠΚ. μετά την δημοσιοποίηση της καταγγελίας του Α. (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.65).
9-9-2022	Ο βουλευτής Σ. υποβάλλει στον Άρειο Πάγο μήνυση για απόπειρα παγίδευσης του κινητού του με Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.68).
5-10-2022	Ο δημοσιογράφος Κ. καταθέτει μήνυση σε βάρος της Intellexa για παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64).
10-10-2022	Κατατίθενται οι πορισματικές εκθέσεις των κομμάτων, στο προεδρείο της εξεταστικής επιτροπής της βουλής για την υπόθεση της παρακολούθησής του ευρωβουλευτή Α. Το πόρισμα του κυβερνώντος κόμματος κάνει λόγο για κατάρρευση των καταγγελιών ενώ τα πορίσματα των κομμάτων της αντιπολίτευσης αναφέρονται σε οργανωμένο κυβερνητικό σχέδιο που τελεί εν γνώσει του πρωθυπουργού και χρήζει περαιτέρω διερεύνησης. Αξιίζει να σημειωθεί πως η κυβερνητική πλειοψηφία των βουλευτών στην εξεταστική επιτροπή, τους παρείχε τη δυνατότητα να κατευθύνουν την έρευνα ως προς την κατάθεση των μαρτύρων και τη δημοσιοποίηση των πρακτικών. Επί παραδείγματι, η πλειοψηφία των βουλευτών του κυβερνώντος κόμματος απέρριψε αίτημα των βουλευτών της

⁷⁶ Βλ. περισσότερα στο <https://www.iefimerida.gr/politiki/politico-stamoyli-dimosiografo-oikonomoy-syriza>

	αντιπολίτευσης για κατάθεση στην εξεταστική επιτροπή των επιχειρηματικών ΜΠ. και Λ. και του γενικού γραμματέα του πρωθυπουργού, αποδέχτηκε την επίκληση του απορρήτου σημαντικών μαρτύρων (λχ του πρώην διοικητή της ΕΥΠ) και έκανε δεκτή τη μη αποστολή από την ΕΥΠ σημαντικών για την έρευνα εγγράφων (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.52).
Νοέμβριος 2022	Τα ελληνικά ΜΜΕ δημοσιεύουν λίστα με 33 πρόσωπα και 498 διευθύνσεις url που στοχοποιήθηκαν με Predator (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.45).
28-11-2022	Ολοκλήρωση εργασιών της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας. Το κυβερνών κόμμα αναφέρει πως ουδέν προέκυψε και πως πρόκειται για συντονισμένη προσπάθεια της αντιπολίτευσης στην κατεύθυνση της δημιουργίας πολιτικών εντυπώσεων. Κατά τη διάρκεια των συνεδριάσεων της επιτροπής ουσιώδεις μάρτυρες όπως ο πρώην διοικητής της ΕΥΠ, η εισαγγελέας της ΕΥΠ, ο πρώην γενικός γραμματέας του πρωθυπουργικού γραφείου επικαλούνται το απόρρητο και τους λόγους εθνικής ασφάλειας και δεν απαντούν στα τιθέμενα ερωτήματα. Κάποιοι επ' αυτού σχολιάζουν πως πρόκειται για ματαίωση του έργου και της αποστολής της Βουλής (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.60).
7-12-2022	Ο ευρωβουλευτής Α. προσφεύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.66).
7-12-2022	Τίθεται ερώτημα του προέδρου της αξιωματικής αντιπολίτευσης προς την ΑΔΑΕ προκειμένου να ενημερωθεί για το ποιοι κρατικοί αξιωματούχοι παρακολουθούνται.
9-12-2022	Εκδίδεται ο ν.5002/2022 « <i>Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών</i> », με επίμαχα τα κάτωθι σημεία: • Σύσταση τριμελούς επιτροπής αποτελούμενης από τον διοικητή της ΕΥΠ, τον εισαγγελέα της ΕΥΠ και τον πρόεδρο της ΑΔΑΕ. Η επιτροπή αποφαινεται επί αιτημάτων φυσικών προσώπων σχετικά με το εάν τέθηκαν σε παρακολούθηση για λόγους εθνικής ασφάλειας. Επί της ουσίας, η απόφαση εξαρτάται από αυτούς που παρήγγειλαν την παρακολούθηση γι' αυτό άλλωστε γίνεται λόγος για αποδυνάμωση του ελέγχου και της λογοδοσίας (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.55). • Νομιμοποιείται η αγορά κατασκοπευτικού λογισμικού από δημόσιες αρχές, με εξουσιοδότηση στην κυβέρνηση για θέσπιση της διαδικασίας με την έκδοση προεδρικού διατάγματος. • Ποινικοποιείται η χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού από ιδιώτες και η προμήθεια απαγορευμένου λογισμικού από ιδιωτικούς φορείς. Ο διοικητής της ΕΥΠ είναι αρμόδιος για την

	κατάρτιση της λίστας των απαγορευμένων λογισμικών ανά εξάμηνο (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.55-56).
15-12-2022	Η ΑΔΑΕ διενεργεί έλεγχο σε εταιρεία τηλεπικοινωνιών κατόπιν αιτήματος των δημοσιογράφων Τ. και του βουλευτή Κ. και διαπιστώνει ότι πράγματι τελούσαν υπό καθεστώς παρακολούθησης από την ΕΥΠ. Ο νομικός σύμβουλος της εταιρείας αμφισβητεί τη νομιμότητα του ελέγχου θέτοντας ζήτημα αναρμοδιότητας της ΑΔΑΕ, ενημερώνοντας σχετικά τον εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ⁷⁷ ο οποίος δήλωσε ότι ο έλεγχος είναι παράνομος, αναφέροντας ωστόσο ότι η άποψη του είναι μη δεσμευτική (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.58).
17-12-2022	Ο εισαγγελέας του Αρείου Πάγου ⁷⁸ ασκεί δριμεία κριτική στον τύπο, με αφορμή δημοσιεύματα που κάνουν λόγο για ημιτελείς και άστοχους χειρισμούς των δικαστικών αρχών στην υπόθεση των υποκλοπών (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.57).
23-12-2022	Απόφαση της ΑΔΑΕ για σύσταση ομάδας ελέγχων στους παρόχους κινητής τηλεφωνίας και αποστολή αιτήματος στον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης για διευκρινήσεις και επιπλέον στοιχεία αναφορικά με το από 7-12-2022 ερώτημά του ⁷⁹ .
27-12-2022	Υποβολή συμπληρωματικού-διευκρινιστικού αιτήματος ⁸⁰ από τον αρχηγό της αξιωματικής αντιπολίτευσης στην ΑΔΑΕ, στο οποίο εξειδικεύει τα πρόσωπα των παρακολουθούμενων.
	2023
10-1-2023	Εκδίδεται η υπ' αριθ. 1/2023 γνωμοδότηση ⁸¹ του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, δυνάμει της οποίας η ΑΔΑΕ είναι αναρμόδια να διενεργεί ελέγχους στους παρόχους κινητής τηλεφωνίας και να απαντά σε αιτήματα πολιτών σχετικά με την παρακολούθησή τους, επικαλούμενος τον ν.5005/2022 (Α 236) στον οποίο μάλιστα προσέδωσε αναδρομική ισχύ. Αναφέρει επίσης, πως οι καθ' υπέρβαση των αρμοδιοτήτων της ενέργειες της ΑΔΑΕ, είναι ποινικά κολάσιμες για τα μέλη της (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.59).

⁷⁷Βλ. σχετικά το άρθρο Greece: MFRR alarmed by latest revelations of spying on journalists, <https://www.mfrr.eu/greece-mfrr-alarmed-by-latest-revelations-of-spying-on-journalists/>

⁷⁸ <https://www.news247.gr/ellada/nevra-ntogiakou-kai-apeiles-kata-tou-tipou/>

⁷⁹<https://diavgeia.gov.gr/doc/%CE%A8%CE%A9%CE%91%CE%91%CE%99%CE%941-%CE%93%CE%98%CE%9E?inline=true>

⁸⁰ <https://www.news247.gr/politiki/siriza-sti-dimosiotita-to-episimo-aitima-tsipra-stin-adae/>

⁸¹ Γνωμοδότηση 1/2023,

<https://eisap.gr/%CE%B3%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-1-2023/>

10 έως 20-1-2023	Αντιδράσεις του νομικού κόσμου στην γνωμοδότηση του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ⁸²⁸³⁸⁴⁸⁵ . Οι περισσότεροι αποδομούν τη γνωμοδότηση, κάνοντας λόγο για εσφαλμένη τοποθέτηση του εισαγγελέα, ο οποίος παραγνωρίζει το γεγονός ότι οι αρμοδιότητες της ΑΔΑΕ εκπορεύονται από το Σύνταγμα και δεν δύναται να καθοριστούν/τροποποιηθούν από τον κοινό νομοθέτη.
16-1-2023	Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα επιβάλλει πρόστιμο 50.000 ευρώ στην Intellexa, γιατί δεν παρέχει στην Αρχή τα αιτούμενα στοιχεία προς διερεύνηση της καταγγελίας του ευρωβουλευτή Α. (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.59).
23-1-2023	Το επιστημονικό συμβούλιο της Βουλής γνωμοδοτεί πως ο πρόεδρος της ΑΔΑΕ δεν δικαιούται να ενημερώσει τη Βουλή για τα αποτελέσματα της έρευνάς της ⁸⁶ .
24-1-2023	Συνάντηση αρχηγού αξιωματικής αντιπολίτευσης με τον πρόεδρο της ΑΔΑΕ. Οξεία αντίδραση από την κυβέρνηση η οποία κάνει λόγο για θεσμικό ατόπημα του προέδρου της ΑΔΑΕ και προνομιακή σχέση αυτού με την αντιπολίτευση ⁸⁷ .
25-1-2023	Ο πρόεδρος της αξιωματικής αντιπολίτευσης υποβάλλει πρόταση μομφής και ανακοινώνει τα ονόματα των παρακολουθούμενων από το βήμα της βουλής (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.59). Η κυβέρνηση από την πλευρά της κάνει λόγο για παραπλανητικές ενέργειες της αντιπολίτευσης ⁸⁸⁸⁹ .
22-2-2023	Η Intellexa αμφισβητεί τη νομιμότητα των ενεργειών της επιτροπής του ευρωκοινοβουλίου (Pega), στέλνοντάς της σχετικό εξώδικο ⁹⁰ .
28-2-2023	Ο πρόεδρος της Αρχής Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα επιβεβαιώνει ότι εστάλησαν σε 100 συσκευές κινητής τηλεφωνίας, 300 sms που σχετίζονται με το Predator (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.45 και 62).

⁸² <https://tvxs.gr/news/ellada/ntogiakos-i-adae-den-einai-armodia-na-enimeronei-gia-parakoloythiseis/>

⁸³ <https://www.news247.gr/ellada/skotadi-stis-ipoklopes-me-gnomodotisi-ntogiakou/>

⁸⁴ https://www.efsyn.gr/politiki/374146_o-benizelos-apodomei-ti-gnomodotisi-ntogiakou

⁸⁵ <https://www.in.gr/2023/01/12/greece/ypoklopes-antithetos-o-dsa-tin-gnomodotisi-ntogiakou-gia-tin-adae/>

⁸⁶ <https://www.naftemporiki.gr/wp-content/uploads/2023/01/%CE%93%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7.pdf>

⁸⁷ <https://www.protothema.gr/politics/article/1332198/kuvernisi-paramagazo-tou-suriza-ekane-tin-adae-o-rammos-ola-sti-dikaiosuni-o-prothupourgou-den-gnorize-to-paramikro/AMP/>

⁸⁸ <https://www.news247.gr/politiki/ti-sinevi-sti-vouli-me-ta-onomata-tis-epistolis-rammou/>

⁸⁹ <https://www.kreport.gr/2023/01/27/pente-erotiseis-gia-ton-k-tsipra-kai-tin-adae/>

⁹⁰ https://www.avgi.gr/politiki/440406_porisma-kolafos-tis-pegas-poy-efere-tis-apeiles-tis-intellexa

19-4-2023	Επιβεβαίωση από κρατικούς αξιωματούχους ⁹¹ ότι η χώρα μας έχει εγκρίνει άδεια εξαγωγής του Predator στο Σουδάν (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.49).
6-5-2023	Έρευνα του Υπουργείου Εξωτερικών αποκαλύπτει πως η χώρα μας χορήγησε άδειες εξαγωγής του Predator στο Σουδάν, τη Μαδαγασκάρη και την Ουκρανία ⁹² .
10-5-2023	Ο Πρωθυπουργός στο debate πριν από τις εκλογές παραδέχεται πως ο ευρωβουλευτής Α. δεν έπρεπε να τεθεί σε παρακολούθηση, καθώς δεν αποτελεί κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια ⁹³ . Απέδωσε μάλιστα την παρακολούθησή του Ευρωβουλευτή «σε μια σειρά από αστοχίες ρυθμιστικού χαρακτήρα, που επέτρεψαν στην ΕΥΠ να παρακολουθήσει ανθρώπους χωρίς τα αυξημένα φίλτρα που η ιδιότητά τους απαιτούσε»
Ιούλιος 2023	Η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα διαβιβάζει στην Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών το πόρισμα της αναφορικά με τις παρακολουθήσεις με το Predator. Το βασικό σημείο του πορίσματος αφορά στη διαπιστωμένη παρακολούθηση 92 ατόμων.
20-8-2023	Η Επιτροπή Νομικών Θεμάτων και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης καταδικάζει τη χρήση κατασκοπευτικού λογισμικού και καλεί τη χώρα μας (μαζί με τέσσερις ακόμη χώρες) να προβούν στην άμεση διερεύνηση της υπόθεσης, τον καταλογισμό των ευθυνών στους υπευθύνους και την αποζημίωση/αποκατάσταση των θυμάτων ⁹⁴ .
28-9-2023	Η Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών διαβιβάζει στην ΑΔΑΕ παραγγελία της προκειμένου η τελευταία να ελέγξει εάν τα 92 άτομα που είχαν στοχοποιηθεί από με το Predator, παρακολουθούνταν παράλληλα από την ΕΥΠ.
30-9-2023	Η κυβέρνηση προχωρά στην αντικατάσταση των μελών της ΑΔΑΕ, ένεκα λήξης της θητείας τους. Η αντιπολίτευση κάνει λόγο για προσπάθεια της κυβέρνησης να εμποδίσει την ΑΔΑΕ να επιβάλλει πρόστιμο στην ΕΥΠ για τη μη παροχή στοιχείων στην έρευνά της ^{95,96} , αναφέροντας μάλιστα ότι δεν τηρήθηκε η

⁹¹<https://www.documentonews.gr/article/deytero-kyvernitiko-stelexos-omologei-tin-exagogi-toy-predator/>

⁹² <https://insidestory.gr/article/i-kryfi-ereyna-toy-ypex-apokalyptei-tis-adeies-exagogis-kataskopeytikoy-logismikoy?token=3I47R5AO7F>

⁹³<https://www.tovima.gr/2023/05/11/politics/debate-ypoklopes-i-strofi-mitsotaki-oi-aneparkeis-eksigiseis-kai-to-kapoi-oi-prepei-na-pane-fylaki-tou-androulaki/>

⁹⁴ <https://rm.coe.int/pegasus-and-similar-spyware-and-secret-state-surveillance/1680ac7f68>

⁹⁵<https://www.antenna.gr/Politics/article/4/677370/ypoklopes-politiki-kontra-gia-tin-antikatastasi-ton-melon-tis-adae>

⁹⁶<https://www.protothema.gr/politics/article/1417420/androulakis-epikinduni-i-kuvernisi-voridis-apo-pou-ignorizei-tin-eisigisi-tis-adae-o-proedros-tou-pasok/>

	αυξημένη πλειοψηφία των 3/5 που απαιτείται για την αντικατάσταση των μελών της ΑΔΑΕ ⁹⁷⁹⁸ .
23-10-2023	Δύο από τα μέλη της ΑΔΑΕ καλούνται κατόπιν παραγγελίας του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου να παρέχουν εξηγήσεις για διαρροή ευαίσθητων κρατικών πληροφοριών στον δημοσιογράφο Κ⁹⁹. Έντονη υπήρξε η αντίδραση του προέδρου της ΑΔΑΕ ο οποίος ανέφερε ότι αντί να διώξουν όσους ευθύνονται για τις υποκλοπές διώκουν εξάίρετα μέλη της Αρχής¹⁰⁰ Η προκαταρκτική έρευνα ολοκληρώνεται τον Ιανουάριο του 2024 με την αρχειοθέτηση της υπόθεσης από την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών¹⁰¹
23-10-2023	Η Εισαγγελία του Αρείου Πάγου ζητά τη διαβίβαση της υπόθεσης σε αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου ¹⁰² .
1-11-2023	Ο πρωθυπουργός από το βήμα της βουλής αναφέρεται σε διάυλο επικοινωνίας ανάμεσα στην ΑΔΑΕ και στην αξιωματική αντιπολίτευση, κατηγορώντας τον πρόεδρο της ΑΔΑΕ πως έχει τη δική του ατζέντα ¹⁰³¹⁰⁴ .
	2024
25-1-2024	Εκδικάζεται στο Πρωτοδικείο Αθηνών η υπόθεση της υποβολής αγωγών από τον πρώην διευθυντή του πρωθυπουργικού γραφείου, σε βάρος δημοσιογράφων, για συκοφαντικά σε βάρος του δημοσιεύματα αναφορικά με την υπόθεση των υποκλοπών¹⁰⁵. Ο ευρωβουλευτής Α. ο οποίος κατέστη και ο ίδιος στόχος παρακολούθησης από την ΕΥΠ και από το Predator, με δήλωση του αναφέρει πως πρόκειται για «προσπάθεια φίμωσης και εκφοβισμού των δημοσιογράφων»¹⁰⁶.
5-4-2024	Το Συμβούλιο της Επικρατείας κηρύσσει αντισυνταγματικό το νόμο που απαγορεύει την ενημέρωση του παρακολουθούμενου, μετά τη λήξη του

⁹⁷ <https://www.hlhr.gr/>

⁹⁸ https://www.efsyn.gr/politiki/boyli/406069_me-arithmitiko-praxikopima-oi-allages-se-adae-kai-esr

⁹⁹ https://www.avgi.gr/koinonia/465572_protofanes-kaloy-meli-tis-adae-os-yopta-se-diarroi-kratikon-mystikon

¹⁰⁰ <https://www.kathimerini.gr/society/562695157/ypothesi-ypoklopon-entoni-kritiki-christoy-rammoy-apo-tis-vryxelles/>

¹⁰¹ <https://www.kathimerini.gr/society/562891921/parakoloythiseis-sto-archeio-i-diarroi-apo-adae/>

¹⁰² <https://www.dikastiko.gr/eidhsh/paremvasi-adeilini-gia-tis-ypoklopes-zita-na-diavivastei-oli-i-dikografia-ston-areio-pago-yparchei-kindynos-paragrafis-ton-ereynomenon-egklimaton-quot/>

¹⁰³ https://www.avgi.gr/politiki/466281_hydaia-epithesi-se-rammo-ehei-diki-toy-atzenta-soyrotiri-i-adae

¹⁰⁴ <https://tvxs.gr/news/ellada/protofanis-epithesi-mitsotaki-kata-rammoy-soyrotiri-i-adae-echei-anoichto-diaylo-me-ton-syriza/>

¹⁰⁵ <https://www.tanea.gr/2024/01/26/greece/i-eleytheria-tou-typou-crto-kratos-dikaiou-kaicroi-agoges-dimitriadi-online/>

¹⁰⁶ <https://www.tanea.gr/2024/01/26/greece/i-eleytheria-tou-typou-crto-kratos-dikaiou-kaicroi-agoges-dimitriadi-online/>

	μέτρου, ακόμη κι αν δεν διακυβεύεται ο σκοπός της εθνικής ασφάλειας που οδήγησε στην επιβολή του ¹⁰⁷ .
30-7-2024	Ανακοίνωση της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου για την υπόθεση των υποκλοπών σύμφωνα με την οποία: 1. Δεν υπάρχει εμπλοκή των κρατικών υπηρεσιών (ΕΥΠ, ΕΛ.ΑΣ, ΔΑΕΕΒ) στη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator, 2. Ήταν απολύτως νόμιμες οι παρακολουθήσεις της ΕΥΠ κατά το χρονικό διάστημα 2020-2024, 3. Προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις για την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος νόμιμων εκπροσώπων και ιδιοκτητών εταιρειών για παραβάσεις πλημμεληματικού χαρακτήρα όπως η παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας ¹⁰⁸
10-10-2024	Το Πρωτοδικείο Αθηνών απορρίπτει την αγωγή του Δ. σε βάρος των δημοσιογράφων για συκοφαντική δυσφήμιση ¹⁰⁹¹¹⁰ .

¹⁰⁷ <https://www.naftemporiki.gr/politics/1632785/ste-o-proedros-tis-adae-prepei-na-enimerosei-ton-n-androylaki-gia-tis-ypoklopes/>

¹⁰⁸ <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/anakoinosi-eisaggelias-areioy-pagoy-gia-tis-ypoklopes>

¹⁰⁹ <https://www.in.gr/2024/10/10/greece/aporrifthike-agogi-slapp-tou-grigori-dimitriadi-apofasi-stathmos-gia-tin-aneksartisia-tou-typou/>

¹¹⁰ <https://www.kathimerini.gr/society/dikastiko/563265661/aporrifthike-kata-pleiopsifia-i-agogi-dimitriadi-gia-tis-parakoloythiseis/>

3.3 Οι νόμιμες συνακροάσεις για λόγους εθνικής ασφάλειας – Το νέο νομοθετικό πλαίσιο

3.3.1 Το Σύνταγμα

Το Σύνταγμα στην παράγραφο 1 του άρθρου 19 κατοχυρώνει το απόλυτο και απαραβίαστο δικαίωμα του απορρήτου των επικοινωνιών. Στην ίδια διάταξη ορίζεται ότι το απόρρητο αυτό, κάμπτεται για λόγους εθνικής ασφάλειας ή για τη διακρίβωση ιδιαίτερα σοβαρών αδικημάτων, δίδοντας προς τούτο εξουσιοδότηση στο νομοθέτη για τον ορισμό των σχετικών δικαστικών εγγυήσεων. Υπό αυτό το πρίσμα, ως νόμιμες θεωρούνται οι συνακροάσεις που πραγματοποιούνται μόνο για τους ως άνω λόγους και πληρούν τις προβλεπόμενες από το νόμο δικαστικές εγγυήσεις. Προς επίρρωση των συνταγματικών επιταγών, στην κατεύθυνση της διασφάλισης των δικαστικών εγγυήσεων, στην παράγραφο 2 του ιδίου άρθρου προβλέπεται η σύσταση Ανεξάρτητης Αρχής. Έτσι, κατ' εφαρμογή της επιταγής του Συντάγματος με το ν.3115/2003 συστήθηκε η Αρχή Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών (ΑΔΑΕ).

3.3.2 Οι λόγοι εθνικής ασφάλειας

Στο άρθρο 3 του ν.5002/2022 ως λόγοι εθνικής ασφάλειας ορίζονται εκείνοι που «συνάπτονται με την προστασία των βασικών λειτουργιών του κράτους και των θεμελιωδών συμφερόντων των Ελλήνων πολιτών, όπως, ιδίως, λόγοι σχετικοί με την εθνική άμυνα, την εξωτερική πολιτική, την ενεργειακή ασφάλεια και την κυβερνοασφάλεια». Ωστόσο, η οριοθέτηση αυτή είναι υπερβολικά ευρεία, αναφερόμενη γενικά και αόριστα στην προάσπιση της χώρας από εξωτερικούς κινδύνους (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.56) και ως εκ τούτου η διάταξη για την άρση του απορρήτου οφείλει να σταθμίσει, κατ' εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας, την προστασία του θεμελιώδους δικαιώματος¹¹¹ του απορρήτου της επικοινωνίας με την προάσπιση του

¹¹¹ Η οδηγία 2006/24/EK για την υποχρεωτική διατήρηση των δεδομένων ηλεκτρονικών επικοινωνιών κηρύσσεται ανίσχυρη λόγω παραβίασης της αρχής της αναλογικότητας. Ένας σκοπός γενικού συμφέροντος, όπως η υποχρεωτική διατήρηση των δεδομένων για την καταπολέμηση της βαριάς εγκληματικότητας και ιδίως του οργανωμένου εγκλήματος και της τρομοκρατίας, όσο θεμελιώδης και εάν είναι, δεν μπορεί αυτός και μόνον, να προταθεί ως δικαιολογία προκειμένου να θεωρηθεί ως αναγκαίος για την επιβολή του μέτρου της διατήρησης, ιδίως όταν αυτό συνεπάγεται επέμβαση στα θεμελιώδη δικαιώματα σχεδόν του συνόλου του ευρωπαϊκού πληθυσμού, χωρίς τα πρόσωπα, των οποίων τα δεδομένα διατηρούνται, να ευρίσκονται, έστω και εμμέσως, σε κατάσταση δυνάμενη να προκαλέσει ποινικές διώξεις. Περαιτέρω, η Οδηγία δεν προβλέπει ουσιαστικές και διαδικαστικές προϋποθέσεις για την πρόσβαση των αρμόδιων εθνικών αρχών στα δεδομένα (εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας) και ιδίως ελλείπει ο προηγούμενος έλεγχος από δικαστική ή ανεξάρτητη διοικητική αρχή προκειμένου να επιτραπεί η πρόσβαση στα δεδομένα και εν συνεχεία η χρήση τους στον απολύτως αναγκαίο βαθμό. Συνεπώς, η Οδηγία δεν προβλέπει σαφείς και ακριβείς κανόνες σχετικά με την έκταση της επεμβάσεως στα θεμελιώδη

δημοσίου συμφέροντος, ώστε να αποφευχθεί η καταχρηστική επίκληση των λόγων εθνικής ασφάλειας προς επίτευξη της άρσης του απορρήτου (Δαγτόγλου, 1991, σελ.347-358).

3.3.3 Η διαδικασία της άρσης του απορρήτου

Ο νόμος 5002/2022 στο άρθρο 4 ρυθμίζει τη διαδικασία της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας. Αρχικά, η Διεύθυνση Αντιμετώπισης Ειδικών Εγκλημάτων Βίας της Ελληνικής Αστυνομίας ή η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών (και μόνο αυτές) υποβάλλει αίτημα στον εποπτεύοντα αυτές αντίστοιχα εισαγγελικό λειτουργό. Ο εισαγγελικός λειτουργός, εντός 24 ωρών με διάταξή του¹¹² αποφασίζει την άρση ή μη του απορρήτου. Στη διάταξη, με τη σύμφωνη γνώμη του εισαγγελέα, δύναται να παραλείπονται ή να παραθέτονται συνοπτικά ορισμένα στοιχεία, μετά από εισήγηση της αιτούσας αρχής, για ειδικές περιστάσεις επιβαλλόμενες από λόγους εθνικής ασφάλειας. Η εγκριτική διάταξη του πρώτου εισαγγελέα υποβάλλεται για έγκριση και σε δεύτερο εισαγγελικό λειτουργό ο οποίος επίσης εντός προθεσμίας 24 ωρών, αποφασίζει για την έγκριση ή μη του αιτήματος. Η ισχύς της διάταξης ενεργοποιείται από την έγκριση του δεύτερου εισαγγελικού λειτουργού.

Στην περίπτωση που το αίτημα για την άρση αφορά πολιτικά πρόσωπα, της υποβολής του αιτήματος στους εισαγγελείς για έγκριση, προηγείται σχετική άδεια από τον Πρόεδρο της Βουλής. Αίτημα για άρση απορρήτου πολιτικού προσώπου για λόγους δημόσιας ασφαλείας δύναται να υποβάλλει μόνο η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών.

Σε αντίθεση με την άρση του απορρήτου για διακρίβωση εγκλημάτων, η άρση για λόγους εθνικής ασφάλειας δεν απαιτεί ειδική αιτιολογία, ούτε περιέχει τα στοιχεία του θιγόμενου. Η αιτιολόγηση όμως συνιστά ουσιώδες στοιχείο του κράτους δικαίου, καθώς μόνο έτσι καθίσταται εφικτός ο έλεγχος της αυθαιρεσίας ή μη των κρατικών οργάνων¹¹³. Οι εισαγγελικές διατάξεις σε

δικαιώματα που καθιερώνουν τα άρθρα 7, 8 και 52 του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.
<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62012CJ0293>

¹¹² Άρθρο 4 παράγραφος 4 του ν.5002/2022 «Η διάταξη που επιβάλλει την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών για λόγους εθνικής ασφάλειας περιέχει: α) το όργανο που αιτείται την άρση, β) τον σκοπό της άρσης, γ) τα μέσα ανταπόκρισης ή επικοινωνίας στα οποία επιβάλλεται η άρση, δ) το αντικείμενο της άρσης, δηλαδή τα εξωτερικά στοιχεία της επικοινωνίας ή και το περιεχόμενο αυτής, ε) την εδαφική έκταση εφαρμογής, εφόσον απαιτείται για τις ανάγκες της άρσης, και την απολύτως αναγκαία χρονική διάρκεια της άρσης και στ) την ημερομηνία έκδοσης της διάταξης.»

¹¹³ Το προτεινόμενο νομοσχέδιο εξακολουθεί να μην συμπεριλαμβάνει στα στοιχεία, που περιέχονται στις διατάξεις περί άρσης του απορρήτου για λόγους εθνικής ασφάλειας, την αιτιολογία λήψεως του μέτρου και το ονοματεπώνυμο του παρακολουθούμενου (βλ. άρθρο 4 §4), σε αντίθεση με τα προβλεπόμενα στις περιπτώσεις άρσης του απορρήτου για λόγους διακρίβωσης βαριών εγκλημάτων (βλ. άρθρο 6 παρ.8). Όμως, η αιτιολόγηση όλων των αποφάσεων των κρατικών οργάνων, ειδικότερα δε των δυσμενών για τους διοικουμένους, αποτελεί εγγενές στοιχείο των αρχών του κράτους δικαίου και του πολιτεύματος ης φιλελεύθερης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας ευρωπαϊκού τύπου, το οποίο ισχύει στην χώρα μας. Μέσω της αιτιολογίας μπορεί να ελεγχθεί το κάθε κρατικό όργανο (είτε διοικητικό είτε δικαστικό) εάν ενήργησε

αυτή την περίπτωση είθισται να αναφέρονται γενικά σε λόγους εθνικής ασφάλειας των οποίων η παράθεση δεν είναι αναγκαίο να εκτεθεί στην διάταξη και έτσι οι εισαγγελικές εγκρίσεις μοιάζει να έχουν ένα καθαρά τυπικό και όχι ουσιαστικό λόγο, νομιμοποίησης της όλης διαδικασίας. Περαιτέρω, προβληματική τυγχάνει επίσης, κατά μία άποψη, η θεσμοθέτηση της ύπαρξης μονοπρόσωπου εισαγγελικού οργάνου, το οποίο εντός 24 ωρών θα πρέπει να κρίνει ή να απορρίψει δεκάδες αιτήματα άρσης απορρήτου επικοινωνιών ¹¹⁴(Χρυσόγονος, 2022).

3.3.4 Η ενημέρωση του παρακολουθούμενου

Ο νόμος 5002/2022 στην παράγραφο 7 του άρθρου 4 ορίζει τη διαδικασία ενημέρωσης των θιγόμενων, για την άρση του απορρήτου των επικοινωνιών τους. Η αρμοδιότητα αυτή, υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε η άρση, μεταβιβάστηκε από την ΑΔΑΕ σε τριμελή επιτροπή η οποία αποτελείται από τον Πρόεδρο της ΑΔΑΕ, τους εισαγγελείς της ΕΥΠ ή της ΔΑΕΒ αντίστοιχα που εγκρίνουν τις διατάξεις των άρσεων του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς και τους εισαγγελικούς λειτουργούς που αποφαινόμενοι σε

μέσα στο πλαίσιο του νόμου, εάν υπερέβη ή όχι τα ακραία όρια της διακριτικής του ευχέρειας, εάν ενήργησε αυθαίρετως ή όχι, εάν προέβη σε κατάχρηση εξουσίας και, τέλος, εάν προέβη σε νόμιμες σταθμίσεις με βάση την προαναφερθείσα αρχή της αναλογικότητας. Επιπλέον μόνο μέσω του ελέγχου της αιτιολογίας μπορεί, εξ άλλου, να επιτευχθεί η λογοδοσία του κάθε κρατικού οργάνου, που αποτελεί γενική αρχή του δημοκρατικού πολιτεύματος. Τούτο, τέλος, καθίσταται επιτακτικότερο από το γεγονός ότι στο άρθρο 3 περ. α του νομοσχεδίου δίδεται ένας ευρύτατος ορισμός της έννοιας της «εθνικής ασφάλειας», με κινδύνους καταχρήσεων. Το επιχείρημα ότι η παράθεση αιτιολογίας δεν προσήκει στα θέματα της προστασίας της εθνικής ασφάλειας δεν ευσταθεί. Και τούτο, διότι η αιτιολογία αυτή δεν κοινοποιείται ούτως ή άλλως στον ενδιαφερόμενο, κατά την διάρκεια της παρακολούθησης και μέχρι αυτή να λήξει και ακολούθως μέχρι να αποφασιστεί, κατόπιν αιτήσεως του θιγόντος ότι μπορεί αυτός να ενημερωθεί, επειδή έχει διαπιστωθεί ότι με την ενημέρωση αυτή δεν θα διακυβευθεί ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε η άρση του απορρήτου των επικοινωνιών του. Ο έλεγχος της αιτιολογίας της άρσης του απορρήτου και μέσω αυτής της νομιμότητας της οικείας διάταξης μπορεί να θεσπιστεί ότι θα μπορεί να γίνεται ανά πάσα στιγμή, είτε από τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου (ιεραρχικό και πειθαρχικό προϊστάμενο των εισαγγελικών λειτουργών) είτε από την ΑΔΑΕ στο πλαίσιο του ελέγχου που κάνει βάσει του άρθρου 6 παρ. 3 1 περ. ε και στ του ν. 3115/2003. Και τούτο είτε αυτεπαγγέλτως (δειγματοληπτικά) είτε στο πλαίσιο καταγγελίας. Βλ. σχετικά Παρατηρήσεις της Ολομέλειας της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων (που αναρτήθηκε για διαβούλευση στις 15.11.2022), <https://www.constitutionalism.gr/paratiriseis-tis-olomeleias-tis-adae-epi-tou-nomoschediou-gia-tin-arsi-tou-aporitoy-ton-sinomilion/>

¹¹⁴ Στην πράξη όμως εκδίδεται ένας υπέρμετρος αριθμός εισαγγελικών διατάξεων άρσης του τηλεφωνικού απορρήτου (άνω των 20.0000 ετησίως, σύμφωνα με τις Εκθέσεις Πεπραγμένων της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των Επικοινωνιών) ύστερα από αιτήσεις της Ε.Υ.Π προς τον ενσωματωμένο (!) σ' αυτήν Εισαγγελέα Εφετών, ο οποίος καταντά έτσι ν' ασκεί κατ' ουσία διοικητικά καθήκοντα, παραβιάζοντας και την απαγόρευση του άρθρου 89 παρ. 3 Συντ. Ο αριθμός των διατάξεων αυτών διογκώνεται τα τελευταία χρόνια ως κακοήθης όγκος, χωρίς να υφίσταται καμία απολύτως διαδικαστική εγγύηση και χωρίς να ενημερώνονται έστω και εκ των υστέρων οι στόχοι της παρακολούθησης, ακόμη και αν δεν έχει προκύψει κανένα αποτέλεσμα από εκείνη. Συντελείται έτσι διαρκής παραβίαση τόσο του Συντάγματος όσο και της ΕΣΔΑ. Βλ. περισσότερα στο Κ.Χρυσόγονου «Η διαρκής παραβίαση του άρθρου 19.1 του Συντάγματος», 07-08-2022. <https://www.constitutionalism.gr/i-diarkis-paraviasi-tou-arthrou-19-1-tou-sintagmatos/>

δεύτερο βαθμό για την άρση ή μη του απορρήτου. Η ενημέρωση όμως αυτή, δύναται να λάβει χώρα τρία χρόνια μετά τη λήξη της άρσης και αφορά μόνο την επιβολή του μέτρου και το χρονικό διάστημα που αυτό ελήφθη, όχι όμως και τους λόγους, με αποτέλεσμα ο θιγόμενος να στερείται των ένδικων μέσων υπεράσπισης των δικαιωμάτων του έναντι της καταχρηστικής χρήσης του μέτρου¹¹⁵.

3.3.5 Η νομιμοποίηση της προμήθειας κατασκοπευτικού λογισμικού από το κράτος

Στον απόηχο των καταγγελιών δημοσιογράφων και βουλευτών για την παρακολούθηση τους με το κατασκοπευτικό λογισμικό predator, με το άρθρο 13¹¹⁶ του ν.5002/2022 νομιμοποιείται για πρώτη στην ελληνική έννομη τάξη, η προμήθεια λογισμικού ή συσκευών παρακολούθησης από κρατικές δομές, παρέχοντας για το λόγο αυτό νομοθετική εξουσιοδότηση για την έκδοση σχετικού Προεδρικού Διατάγματος (ενός 3 μηνών από την έναρξη ισχύος του νόμου) που να ρυθμίζει τους όρους και τις προϋποθέσεις υπό τις οποίες η προμήθεια αυτών είναι επιτρεπτή. Επί της ουσίας ο νέος νόμος νομιμοποιεί εφεξής τη διενέργεια υποκλοπών με τη χρήση κατασκοπευτικών λογισμικών. Ας τεθεί υπόψη, πως μέχρι και τη συγγραφή της παρούσας ήτοι ενάμιση και πλέον έτος, το εν λόγω προεδρικό διάταγμα δεν έχει ακόμη εκδοθεί.

3.3.6 Ο ρόλος της ΑΔΑΕ

Στην παράγραφο 2 του άρθρου 19 του Συντάγματος, η ΑΔΑΕ ορίζεται από τον συνταγματικό νομοθέτη, ως ο εγγυητής της διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών, όχι μόνο για την προστασία του δικαιώματος, αλλά και ως προς την τήρηση της διαδικασίας της άρσης του απορρήτου από την δικαστική αρχή. Στην κατεύθυνση αυτή, στο άρθρο 6¹¹⁷ του ν.3115/2003

¹¹⁵ Έτσι, όμως, η ενημέρωση του θιγέντος δεν εκπληρώνει τον σκοπό για τον οποίο, σύμφωνα με την προαναφερθείσα νομολογία του ΕΔΔΑ, πρέπει να υπάρχει η δυνατότητα να γίνεται αυτή η εκ των υστέρων κοινοποίηση. Και ο σκοπός αυτός δεν είναι άλλος από τη χορήγηση στον θιγέντα της δυνατότητας άσκησης ενδίκων βοηθημάτων και μέσων, προκειμένου να υπερασπισθεί τα δικαιώματα και έννομα συμφέροντα του απέναντι σε κάθε τυχόν μη σύννομη, ή καταχρηστική και δυσανάλογη εις βάρος του χρήση του μέτρου: χρήση που ισοδυναμεί με παραβίαση του δικαιώματος του σε προστασία του ιδιωτικού του βίου. Χωρίς δε γνώση της αιτιολογίας δεν μπορεί ο θιγείς να ασκήσει αποτελεσματικά το δικαίωμα του σε δικαστική προστασία, που κατοχυρώνεται από το άρθρο 20§1 του Συντάγματος. . Βλ. Παρατηρήσεις της Ολομέλειας της Αρχής Διασφάλισης του Απορρήτου των επικοινωνιών (ΑΔΑΕ) επί του νομοσχεδίου για την διαδικασία άρσης απορρήτου των Επικοινωνιών, την κυβερνοασφάλεια και την προστασία προσωπικών δεδομένων (που αναρτήθηκε για διαβούλευση στις 15.11.2022), όπ.π.

¹¹⁶ Άρθρο 13 ν.5002/2022 «*Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται εντός τριών (3) μηνών από την έναρξη ισχύος του παρόντος, μετά από πρόταση των Υπουργών Προστασίας του Πολίτη, Εθνικής Άμυνας, Δικαιοσύνης και Ψηφιακής Διακυβέρνησης, καθορίζονται οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες είναι επιτρεπτή η σύναψη συμβάσεων εκ μέρους κρατικών δομών για την προμήθεια λογισμικών ή συσκευών παρακολούθησης του άρθρου 370ΣΤ του Ποινικού Κώδικα για την εκπλήρωση των σκοπών τους, καθώς και επιπρόσθετοι όροι της χρήσης τους.*»

¹¹⁷ 1. Η Α.Δ.Α.Ε., για την εκπλήρωση της αποστολής της, έχει τις ακόλουθες αρμοδιότητες: α) Διενεργεί, αυτεπαγγέλτως ή κατόπιν καταγγελίας, τακτικούς και έκτακτους ελέγχους, σε εγκαταστάσεις,

προβλέπονται οι αρμοδιότητες αυτής οι οποίες συνίσταται στον έλεγχο δημόσιων και ιδιωτικών υπηρεσιών που σχετίζονται με την ανταπόκριση και την επικοινωνία, την εξέταση σχετικών καταγγελιών κ.α Στην παράγραφο 4 του άρθρου 7 του ν.5002/2022, για πρώτη φορά έπειτα από δεκαοκτώ χρόνια από τη σύσταση της ΑΔΑΕ, αφαιρείται από αυτή η αρμοδιότητα γνωστοποίησης του περιοριστικού μέτρου που επιβλήθηκε για λόγους εθνικής ασφάλειας στον θιγόμενο και ανατίθεται σε τριμελές συλλογικό όργανο. Το γεγονός αυτό ανοίγει έναν κύκλο συζητήσεων¹¹⁸ αναφορικά με τις αρμοδιότητες της ΑΔΑΕ, δεδομένης και της υπ' αριθ.1/2023 γνωμοδότησης του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, δυνάμει της οποίας η ανάθεση της ενημέρωσης του θιγόμενου στο τριμελές όργανο, στερεί από την ΑΔΑΕ την αρμοδιότητα ελέγχου σε παρόχους κινητής τηλεφωνίας. Η δικαιολογητική βάση της γνωμοδότησης εδράζει αρχικά στο γεγονός ότι κατά τον Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, κυρίαρχος σε αυτές τις περιπτώσεις (άρσεις του απορρήτου για

τεχνικό εξοπλισμό, αρχεία, τράπεζες δεδομένων και έγγραφο της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών (Ε.Υ.Π.), άλλων δημοσίων υπηρεσιών, οργανισμών, επιχειρήσεων του ευρύτερου δημόσιου τομέα, καθώς και ιδιωτικών επιχειρήσεων που ασχολούνται με ταχυδρομικές, τηλεπικοινωνιακές ή άλλες υπηρεσίες σχετικές με την ανταπόκριση και την επικοινωνία. Τον έλεγχο διενεργεί μέλος ή μέλη της Α.Δ.Α.Ε., συμμετέχει δε και υπάλληλός της, ειδικά προς τούτο εντεταλμένος από τον πρόεδρό της για γραμματειακή υποστήριξη της διαδικασίας του ελέγχου. Κατά τον έλεγχο αρχείων που τηρούνται για λόγους εθνικής ασφάλειας παρίσταται αυτοπροσώπως ο Πρόεδρος της Α.Δ.Α.Ε. **β)** Λαμβάνει πληροφορίες σχετικές με την αποστολή της, από τις υπό το στοιχείο α υπηρεσίες, οργανισμούς και επιχειρήσεις, καθώς και από τους εποπτεύοντες Υπουργούς. **γ)** Καλεί σε ακρόαση, από τις υπηρεσίες, οργανισμούς, νομικά πρόσωπα και επιχειρήσεις που αναφέρονται στο ως άνω στοιχείο α, τις διοικήσεις, τους νόμιμους εκπροσώπους, τους υπαλλήλους και κάθε άλλο πρόσωπο, το οποίο κρίνει ότι μπορεί να συμβάλλει στην εκπλήρωση της αποστολής της. **δ)** Προβαίνει στην κατάσχεση μέσων παραβίασης του απορρήτου, που υποπίπτουν στην αντίληψή της κατά την ενάσκηση του έργου της και ορίζεται μεσεγγυούχος αυτών μέχρι να αποφανθούν τα αρμόδια δικαστήρια. Προβαίνει στην καταστροφή πληροφοριών ή στοιχείων ή δεδομένων, τα οποία αποκτήθηκαν με παράνομη παραβίαση του απορρήτου των επικοινωνιών. **ε)** Εξετάζει καταγγελίες σχετικά με την προστασία των δικαιωμάτων των αιτούντων, όταν θίγονται από τον τρόπο και τη διαδικασία άρσης του απορρήτου. **στ)** Στις περιπτώσεις των άρθρων 3, 4 και 5 του Ν. 2225/1994, η Α.Δ.Α.Ε. υπεισέρχεται μόνο στον έλεγχο της τήρησης των όρων και της διαδικασίας άρσης του απορρήτου, χωρίς να εξετάζει την κρίση των αρμόδιων δικαστικών αρχών. **ζ)** Τηρεί αρχείο απόρρητης αλληλογραφίας, σύμφωνα με το στοιχείο της παρ. 2 του άρθρου 12 του παρόντος νόμου. **η)** Συνεργάζεται με άλλες αρχές της χώρας, με αντίστοιχες αρχές άλλων κρατών, με ευρωπαϊκούς και διεθνείς οργανισμούς, για θέματα της αρμοδιότητάς της. **θ)** Συντάσσει κάθε χρόνο την προβλεπόμενη στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 του παρόντος νόμου έκθεση πεπραγμένων, στην οποία περιγράφει το έργο της, διατυπώνει παρατηρήσεις, επισημαίνει παραλείψεις και προτείνει τυχόν ενδεικνύόμενες νομοθετικές μεταβολές στον τομέα διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών. **ι)** Γνωμοδοτεί και απευθύνει συστάσεις και υποδείξεις για τη λήψη μέτρων διασφάλισης του απορρήτου των επικοινωνιών, καθώς και για τη διαδικασία άρσης αυτού. **ια)** Εκδίδει τον κανονισμό εσωτερικής λειτουργίας της, ο οποίος δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως. Ο κανονισμός εσωτερικής λειτουργίας πρέπει να είναι σύμφωνος με τις διατάξεις του Κώδικα Διοικητικής Διαδικασίας. **ιβ)** Εκδίδει κανονιστικές πράξεις, δημοσιευόμενες στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως, δια των οποίων ρυθμίζεται κάθε διαδικασία και λεπτομέρεια σε σχέση με τις ανωτέρω αρμοδιότητές της, καθώς και με την εν γένει διασφάλιση του απορρήτου των επικοινωνιών. **ιγ)** Καταρτίζει τον κανονισμό οικονομικής διαχείρισης, ο οποίος υποβάλλεται και εγκρίνεται από τον Υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών.

¹¹⁸ Για περισσότερα βλ. το άρθρο Υποκλοπές: 16 συνταγματολόγοι παίρνουν θέση για τη γνωμοδότηση Ντογιάκου, 12.01.2023, εφημερίδα ΤΑ ΝΕΑ, <https://www.tanea.gr/2023/01/12/greece/ypoklopes-16-syntagmatologoi-pairnoun-thesi-gia-ti-gnomodotisi-ntogiakou/>

λόγους εθνικής ασφάλειας), είναι ο ρόλος του τριμελούς οργάνου, αφετέρου δε όλες οι διατάξεις κοινοποιούνται στην ΑΔΑΕ και ως εκ τούτου είναι ούτως ή άλλως στη διάθεση της. Αξίζει εν προκειμένω να σημειωθεί, πως η γνωμοδότηση προκλήθηκε κατόπιν αμφισβήτησης της αρμοδιότητας της ΑΔΑΕ στη διενέργεια ελέγχων από συγκεκριμένο όμιλο εταιρειών τηλεφωνικού παρόχου, προς τον οποίο και απευθύνεται η γνωμοδότηση (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.58). Η ΑΔΑΕ από τη μεριά της, επικαλούμενη αποφάσεις του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, κάνει λόγο για έλλειψη εχεγγύων ανεξαρτησίας του τριμελούς οργάνου ¹¹⁹. Ο Πρόεδρος δε αυτής, αναφέρεται στην εκ του «*Συντάγματος εκπορευόμενη ανεξαρτησία της ΑΔΑΕ*» και στο μη δεσμευτικό χαρακτήρα της γνωμοδότησης. Εξ αυτών των λόγων, οι αρμοδιότητες της αρχής αποτέλεσαν πεδίο πολιτικών αντιπαραθέσεων, με την αντιπολίτευση να επικαλείται απόπειρα παρεμπόδισης της Αρχής να ασκήσει τις αρμοδιότητές της¹²⁰¹²¹¹²².

3.4 Συνοψίζοντας την κυβερνητική αντίδραση

3.4.1 Οι δηλώσεις

Οι κυβερνητικές δηλώσεις για την υπόθεση ξεκινούν υπό το φως της αποκάλυψης της παρακολούθησης του δημοσιογράφου Κ. με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator. Η κυβέρνηση αρχικά κάνει λόγο για υπόθεση μεταξύ ιδιωτών οι οποίοι μπορούν να προσφύγουν στην δικαιοσύνη για την υπόθεσή τους και αποσυνδέει την αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου, που επί της ουσίας απαγορεύει στον δημοσιογράφο να ενημερωθεί για το λόγο της παρακολούθησης του, επικαλούμενη την κοινή λογική «*Όταν δημιουργείται ένας λόγος εθνικής ασφάλειας κάποιος να παρακολουθείται, είναι αυτονόητο ότι αυτός ο κάποιος δεν μπορεί να απευθυνθεί κάπου και να πει:*

¹¹⁹ Σύμφωνα, εξ άλλου, με νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΔΔΑ) [πρβλ. α) Klass και λοιποί κατά Γερμανίας, απόφαση της 6.9.1978, παράγραφος 58, β) Weber και Saravia κατά Γερμανίας, υπόθεση υπ' αριθ. 54934/00) παράγραφος 136, και γ) Roman Zakharov κατά Ρωσίας, απόφαση της 4.12.2015, παράγραφος 288] μια από τις προϋποθέσεις για να κριθεί ότι το κανονιστικό καθεστώς των άρσεων απορρήτου μας χώρας είναι συμβατό με το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (εφεξής ΕΣΔΑ) 6 είναι, κατά το εν λόγω Δικαστήριο, και το να προβλέπεται στην οικεία νομοθεσία ότι, μετά την λήξη της παρακολούθησης και υπό την προϋπόθεση ότι δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε η λήψη του μέτρου, μπορεί να ενημερωθεί ο θιγείς από ανεξάρτητη αρχή με εχέγγυα ανεξαρτησίας, ότι ελήφθη εις βάρος του ένα τέτοιο μέτρο. Εν προκειμένω το τριμελές συλλογικό όργανο, στο οποίο χορηγείται με το νομοσχέδιο η αρμοδιότητα της γνωστοποίησης αυτής στις περιπτώσεις που η άρση είχε λάβει χώρα για λόγους εθνικής ασφάλειας, στερείται των εχεγγύων ανεξαρτησίας που επιβάλλεται να έχει μια ανεξάρτητη αρχή.

¹²⁰<https://www.kathimerini.gr/politics/562221976/parakoloythiseis-i-gnomodotisi-ntogiakoy-oi-antidraseis-rammoy-antipoliteysis-kai-i-apantisi-oikonomoy/>

¹²¹<https://www.ot.gr/2023/01/11/epikairothta/ypoklopes-politiki-thyella-gia-ti-gnomodotisi-ntogiakou-kommata-kai-galazioi-vouleytes-yper-adae/>

¹²²<https://www.ethnos.gr/Politics/article/241273/gnomodothshntogiakoyseismosstopoliti koskhnikoagriako ntrakybernhshsmesyrizakaihxrhrparembashrammoy>

«πείτε μου αν με παρακολουθείτε»¹²³. Ακολούθως, μετά την καταγγελία του Ευρωβουλευτή Α. για απόπειρα μόλυνσης του κινητού του με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator, η κυβέρνηση δηλώνει ξεκάθαρα πως οι ελληνικές αρχές δεν χρησιμοποιούν spyware, δεν συνεργάζονται με τις εταιρείες που το πωλούν και πως «Η κυβέρνηση δεν έχει τίποτα να κρύψει και κάλεσε το δικαστικό σύστημα να διερευνήσει διεξοδικά τις υποθέσεις»¹²⁴. Ωστόσο, η αποκάλυψη λίγο αργότερα, ότι πέραν του Predator, ο Ευρωβουλευτής Α. παρακολουθείτο και από την ΕΥΠ, οδηγεί τον ίδιο τον πρωθυπουργό δια μαγνητοσκοπημένου διαγγέλματος να αναφερθεί σε νόμιμη μεν αλλά πολιτικά μη αποδεκτή ενέργεια, η οποία αποδίδεται σε λάθος χειρισμό της ΕΥΠ αφού «υποτίμησε την πολιτική διάσταση της συγκεκριμένης ενέργειας»¹²⁵, χωρίς να κάνει καμία αναφορά στην παρακολούθηση του δημοσιογράφου Κ. Η παράλειψη αυτή, πιθανότατα μαρτυρά διάθεση διάκρισης των σύννομων παρακολουθήσεων της ΕΥΠ, με τις παράνομες του Predator οι οποίες προφανώς είναι μεταξύ ιδιωτών και ως εκ τούτου δεν είναι άξιες αναφοράς στο πρωθυπουργικό διάγγελμα.

Η προώθηση αλλαγών στη λειτουργία της ΕΥΠ, οι παραιτήσεις του γενικού γραμματέα του πρωθυπουργικού γραφείου και του διοικητή της ΕΥΠ, η αλλαγή του νομοθετικού πλαισίου της διαδικασίας της άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, δεν εκτονώνουν την πολιτική ένταση που προκαλεί η υπόθεση, καθώς η αντιπολίτευση, τα ΜΜΕ, οι ανεξάρτητες αρχές (ΑΔΑΕ, ΑΠΔΠΧ) αναδεικνύουν διάφορες πτυχές της υπόθεσης. Έτσι, στις κυβερνητικές δηλώσεις εντάσσεται και ο πολιτικά υποκινούμενος χαρακτήρας της υπόθεσης.

Η πολιτική διάσταση της υπόθεσης κορυφώνεται με την υποβολή πρότασης μομφής από την αντιπολίτευση και την ανακοίνωση των ονομάτων των παρακολουθούμενων από το βήμα της βουλής από τον πρόεδρο της αξιωματικής αντιπολίτευσης (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.59). Η κυβέρνηση από τη μεριά της, κάνει λόγο για παραπλανητικές ενέργειες της αντιπολίτευσης¹²⁶¹²⁷ και ο ίδιος ο πρωθυπουργός δια του βήματος της βουλής, κατηγορεί τον

¹²³ Ενημέρωση των πολιτικών συντακτών και των ανταποκριτών ξένου τύπου <https://media.gov.gr/i-enimerosi-ton-politikon-syntakton-kai-ton-antapokriton-ksenou-typou-18-4-2022/>

¹²⁴ Βλ. G. Georgiopoulos, [Greek intelligence service admits spying on journalist - sources](https://www.reuters.com/world/europe/greek-intelligence-service-admits-spying-journalist-sources-2022-08-03/) Greek intelligence service admits spying on journalist - sources, 3.8.2022, Reuters, <https://www.reuters.com/world/europe/greek-intelligence-service-admits-spying-journalist-sources-2022-08-03/>

¹²⁵ [Δήλωση του Πρωθυπουργού](https://www.primeminister.gr/2022/08/08/29961/), 8.8.2022, <https://www.primeminister.gr/2022/08/08/29961/>

¹²⁶ <https://www.news247.gr/politiki/ti-sinevi-sti-vouli-me-ta-onomata-tis-epistolis-rammou/>

¹²⁷ <https://www.kreport.gr/2023/01/27/pente-erotiseis-gia-ton-k-tsipra-kai-tin-adae/>

πρόεδρο της ΑΔΑΕ πως έχει τη δική του ατζέντα και πως η ΑΔΑΕ έχει διάυλο επικοινωνίας με την αντιπολίτευση¹²⁸¹²⁹.

3.4.2 Οι νομοθετικές ρυθμίσεις

Αμέσως μετά τις εκλογές του Ιουνίου του 2019, η Εθνική Υπηρεσία Πληροφοριών τίθεται υπό την αιγίδα του ιδίου του πρωθυπουργού (ΠΔ 81/2019) και λίγο αργότερα με προσθήκη-τροπολογία του ν.3649/2008, τα απαιτούμενα προσόντα για το διοικητή της ΕΥΠ¹³⁰ αλλάζουν, προκειμένου να καταστεί εφικτός ο διορισμός συγκεκριμένου προσώπου. Στον ίδιο περίπου χρόνο (Αύγουστος 2019), ψηφίζεται από τη Βουλή ο ν.4622/2019 «Περί επιτελικού κράτους», με τον οποίο συστήνεται η Εθνική Αρχή Διαφάνειας (ΕΑΔ). Η ΕΑΔ συγκεντρώνει τις αρμοδιότητες όλων των ελεγκτικών σωμάτων, τα οποία καταργούνται. Η επιλογή των μελών του Συμβουλίου Διοίκησης γίνεται από κατάλογο των επικρατέστερων υποψηφίων που καταρτίζει ειδική προς τούτο Επιτροπή επιλογής. Η επιλογή πραγματοποιείται από το Υπουργικό Συμβούλιο και υποβάλλεται προς έγκριση στην Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας στην οποία όμως επικρατεί κυβερνητική πλειοψηφία (άρθρο 88 ν.4622/2019). Ο πρώτος διοικητής της ΕΑΔ τυγχάνει πρώην συνεργάτη του πρωθυπουργού (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.58).

Στην ΕΑΔ ανατίθεται η έρευνα για την αγορά του Predator. Ωστόσο, ο έλεγχος που πραγματοποίησε στην Intellexa ήταν προσχηματικός αφού δεν ελέγχθηκαν οι τραπεζικοί λογαριασμοί της εταιρείας και των θυγατρικών της εταιρειών, ούτε κατασχέθηκαν ηλεκτρονικά αρχεία. Ο δε οικονομικός έλεγχος αρκέστηκε στο έτος 2020 (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.64). Εντέλει η ΕΑΔ κατέληξε πως ούτε η ΕΥΠ ούτε το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, έχουν προμηθευτεί το Predator.

Τον Ιούλιο του 2020 η κυβέρνηση προχωρά στη σύσταση του Κέντρου Τεχνολογικής Υποστήριξης Ανάπτυξης και Καινοτομίας (ΚΕΤΥΑΚ), αυτοτελούς μεν υπηρεσίας που υπάγεται όμως στην ΕΥΠ (ν.4707/2020). Το ΚΕΤΥΑΚ διαθέτει τον ειδικό λογαριασμό με τίτλο «Ειδικός Λογαριασμός Τεχνολογικής Ανάπτυξης και Καινοτομίας» μέσω του οποίου δύναται να συνάπτονται συμβάσεις (απόρρητες), οι οποίες από το νόμο δεν υπόκεινται σε δημοσίευση. Τον Ιανουάριο του 2022 εντάσσεται το έργο με τίτλο «Στρατηγική και πολιτικές κυβερνοασφάλειας στο Δημόσιο Τομέα και δημιουργία Εθνικού Κέντρου Επιχειρήσεων Κυβερνοασφάλειας» της Δράσης «Επένδυση στην Βελτίωση της Κυβερνοασφάλειας στο Δημόσιο και Δημιουργία Εθνικού Κέντρου Κυβερνοασφάλειας» στο Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας Ελλάδα 2.0.

¹²⁸ https://www.avgi.gr/politiki/466281_hydaia-epithesi-se-rammo-ehei-diki-toy-atzenta-soyrotiri-i-adae

¹²⁹ <https://tvxs.gr/news/ellada/protofanis-epithesi-mitsotaki-kata-rammoy-soyrotiri-i-adae-echei-anoichto-diaylo-me-ton-syriza/>

¹³⁰ <https://www.documentonews.gr/filegrid/2019/08/30/5d69058b825e6341dd0fd1c2.pdf>

Φορέας υλοποίησης του έργου είναι το ΚΕΤΕΑΚ και ο προϋπολογισμός του έργου είναι ύψους 40.405.796,80 € ¹³¹.

Το Μάρτιο του 2021 και ενώ εκκρεμεί αίτημα του δημοσιογράφου Κ. προκειμένου να του γνωστοποιηθεί από την ΑΔΑΕ αν παρακολουθείτο ή όχι από την ΕΥΠ, με την υπ' αριθ. 826/145 τροπολογία αφαιρείται από την ΑΔΑΕ η δυνατότητα για ενημέρωση του θιγόμενου, ακόμη και αν δεν διακυβεύεται πλέον ο σκοπός για τον οποίο διατάχθηκε, συμπεριλαμβάνοντας μάλιστα και τις άρσεις που διατάχθηκαν για τον ίδιο λόγο σε παρελθόντα χρόνο δηλαδή ο νόμος έχει αναδρομική ισχύ (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.55, 63). Και έτσι ο Κ. δεν δύναται να ενημερωθεί. Τόσο η ΑΔΑΕ όσο και η ΑΠΔΠΧ θα εκφράσουν την αντίθεση τους, με δεδομένο πως η τροποποίηση έρχεται σε αντίθεση με τις εγγυήσεις της ΕΣΔΑ για την προστασία του απορρήτου των επικοινωνιών. Η ΑΠΔΠΧ μάλιστα εξέδωσε και τη σχετική Γνωμοδότηση της 5/2022¹³².

Μετά την αποκάλυψη (Αύγουστος 2022) ότι ο Ευρωβουλευτής Α. παρακολουθείτο από την ΕΥΠ ο πρωθυπουργός προωθεί μια σειρά αλλαγών στη λειτουργία της ΕΥΠ. Με πράξη νομοθετικού περιεχομένου πραγματοποιούνται αλλαγές στο νομοθετικό πλαίσιο. Έτσι, για το διορισμό του διοικητή της ΕΥΠ προϋποτίθεται γνωμοδότηση της Επιτροπής Θεσμών και Διαφάνειας και την άρση του απορρήτου απαιτείται η έγκριση δύο εισαγγελικών λειτουργών αντί του ενός (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.55).

Τον Δεκέμβριο του 2022 εκδίδεται ο ν.5002/2022 «*Διαδικασία άρσης του απορρήτου των επικοινωνιών, κυβερνοασφάλεια και προστασία προσωπικών δεδομένων πολιτών*», οι ρυθμίσεις του οποίου εκτέθηκαν στην ενότητα 3.3.

3.4.3 Οι έρευνες

Εκτός από την έρευνα της ΕΑΔ που κατέληξε στο συμπέρασμα πως ούτε η ΕΥΠ ούτε το Υπουργείο Προστασίας του Πολίτη, έχουν προμηθευτεί το Predator, έρευνα για την υπόθεση των υποκλοπών διενήργησαν η Επιτροπή Θεσμών και Διαφάνειας και η εξεταστική επιτροπή της Βουλής από τις οποίες ουδέν προέκυψε. Ωστόσο, τα πορίσματα¹³³ των κομμάτων της αντιπολίτευσης, στην εξεταστική επιτροπή της Βουλής, επισημαίνουν πως μολονότι η επιτροπή

¹³¹Βλ. την Απόφαση ένταξης στο https://greece20.gov.gr/wp-content/uploads/2022/03/112.-Apofasi-entaksis-ergou_-Kyvernoasfaleia-sto-Dimosio-Tomea_measure-16823_Kodikos-OPS-TA-5150132-orthi-epan..pdf

¹³² Γνωμοδότηση 5/2022 https://www.dpa.gr/sites/default/files/2022-11/gnomodotisi%205_2022%20anonym.pdf

¹³³<https://www.reporter.gr/Eidhseis/Politikh/540241-Ta-porismata-twn-kommatwn-gia-thn-ypothesh-twn-ypoklopwn>

εκ του νόμου έχει όλες τις ανακριτικές αρμοδιότητες, αυτές δεν αξιοποιήθηκαν. Η κυβερνητική πλειοψηφία σε αυτή, θεωρεί πως υπονόμωσε την ενδελεχή και ουσιαστική έρευνα της υπόθεσης, καθώς απορρίφθηκαν αιτήματα για την κατάθεση σημαντικών μαρτύρων, έγινε καταχρηστική επίκληση του απορρήτου από ουσιώδεις μάρτυρες αλλά και από την ΕΥΠ, η οποία αρνήθηκε την αποστολή εγγράφων στην επιτροπή και αποφασίστηκε η τήρηση της μυστικότητας της όλης διαδικασίας, γεγονός που δυσχέρανε την ανακάλυψη της αλήθειας (Έκθεση ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ. 60-61).

Περαιτέρω, η δικαστική έρευνα της υπόθεσης βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη. Αξίζει εν προκειμένω να σημειωθεί πως κατόπιν παραγγελίας της Εισαγγελέως του Αρείου Πάγου η υπόθεση διαβιβάστηκε από την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών, σε Αντιεισαγγελέα του Αρείου Πάγου για τη διενέργεια της έρευνας.

3.4.4 Οι αλλαγές των προσώπων

Η αποκάλυψη της παρακολούθησης του Ευρωβουλευτή Α. (Αύγουστος 2022) οδηγεί άμεσα σε παραίτηση τον γενικό γραμματέα του πρωθυπουργικού γραφείου, τον οποίο ο πρωθυπουργός είχε εξουσιοδοτήσει να υπογράφει αντί αυτού για θέματα που αφορούν την ΕΥΠ και τον διοικητή της ΕΥΠ. Ακολούθως, ένα χρόνο περίπου αργότερα (Σεπτέμβριος 2023) η κυβέρνηση προχωρά σε αντικατάσταση των μελών της ΑΔΑΕ λόγω λήξης της θητείας τους, με την αντιπολίτευση να κάνει λόγο για προσπάθεια της κυβέρνησης να εμποδίσει την ΑΔΑΕ να επιβάλλει πρόστιμο στην ΕΥΠ για τη μη παροχή στοιχείων στην έρευνά της¹³⁴¹³⁵, αναφέροντας μάλιστα ότι δεν τηρήθηκε η αυξημένη πλειοψηφία των 3/5 που απαιτείται για την αντικατάσταση των μελών της ΑΔΑΕ¹³⁶¹³⁷.

3.5 Οι δικαστικές παρεμβάσεις

Τον Δεκέμβριο του 2022 νομικός σύμβουλος εταιρείας τηλεπικοινωνιών αμφισβητεί τη νομιμότητα διενεργούμενου από την ΑΔΑΕ ελέγχου, απορρέοντος από την καταγγελία του ευρωβουλευτή Α. για παρακολούθηση του κινητού του με το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator, θέτοντας ζήτημα αναρμοδιότητας. Προς τούτο μάλιστα, ενημέρωσε σχετικά τον εισαγγελέα του

¹³⁴ <https://www.antenna.gr/Politics/article/4/677370/ypoklopes-politiki-kontra-gia-tin-antikatastasi-ton-melon-tis-adae>

¹³⁵ <https://www.protothema.gr/politics/article/1417420/androulakis-epikinduni-i-kuvernisi-voridis-apo-pou-gnorizei-tin-eisigisi-tis-adae-o-proedros-tou-pasok/>

¹³⁶ <https://www.hlhr.gr/>

¹³⁷ https://www.efsyn.gr/politiki/boyli/406069_me-arithmitiko-praxikopima-oi-allages-se-adae-kai-esr

Αρείου Πάγου¹³⁸ ο οποίος συμφώνησε με τον νομικό σύμβουλο, αναφέροντας ωστόσο ότι η άποψη του είναι μη δεσμευτική (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.58). Λίγες μέρες αργότερα, ο ίδιος εισαγγελέας¹³⁹¹⁴⁰ ασκεί δριμεία κριτική στον τύπο, με αφορμή δημοσιεύματα που κάνουν λόγο για ημιτελείς και άστοχους χειρισμούς των δικαστικών αρχών στην υπόθεση των υποκλοπών (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.57) και ακολουθεί σχετική γνωμοδότησή του (η υπ' αριθ. 1/2023 γνωμοδότηση¹⁴¹ του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου), δυνάμει της οποίας η ΑΔΑΕ είναι αναρμόδια να διενεργεί ελέγχους στους παρόχους κινητής τηλεφωνίας και να απαντά σε αιτήματα πολιτών σχετικά με την παρακολούθησή τους, επικαλούμενος τον ν.5005/2022 στον οποίο μάλιστα προσέδωσε αναδρομική ισχύ. Αναφέρει επίσης, πως οι καθ' υπέρβαση των αρμοδιοτήτων της ενέργειες της ΑΔΑΕ, είναι ποινικά κολάσιμες για τα μέλη της (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.59). Οι ενέργειες αυτές εγείρουν αντιδράσεις¹⁴²¹⁴³¹⁴⁴¹⁴⁵ σε επιστημονικό¹⁴⁶ και πολιτικό επίπεδο. Οι περισσότεροι αποδομούν τη γνωμοδότηση, κάνοντας λόγο για εσφαλμένη τοποθέτηση του εισαγγελέα ενώ ο Δικηγορικός Σύλλογος Αθηνών με ανακοίνωσή του δηλώνει την αντίθεσή του τόσο ως προς το περιεχόμενο της γνωμοδότησης όσο και ως τη γνωμοδοτική αρμοδιότητα του εισαγγελέα¹⁴⁷.

¹³⁸ <https://www.mfrr.eu/greece-mfrr-alarmed-by-latest-revelations-of-spying-on-journalists/>

¹³⁹ <https://www.news247.gr/ellada/nevra-ntogiakou-kai-apeiles-kata-tou-tipou/>

¹⁴⁰ <https://www.metarithmisi.gr/content/kritike-ntogiakou-ston-tupo-gia-tis-sugkriseis-me-belgikes-arkhes>

¹⁴¹ <https://eisap.gr/%CE%B3%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-1-2023/>

¹⁴² <https://tvxs.gr/news/ellada/ntogiakos-i-adae-den-einai-armodia-na-enimeronei-gia-parakoloythiseis/>

¹⁴³ <https://www.news247.gr/ellada/skotadi-stis-ipoklopes-me-gnomodotisi-ntogiakou/>

¹⁴⁴ <https://www.efsyn.gr/politiki/374146-o-benizelos-apodomei-ti-gnomodotisi-ntogiakoy>

¹⁴⁵ <https://www.in.gr/2023/01/12/greece/ypoklopes-antithetos-o-dsa-tin-gnomodotisi-ntogiakou-gia-tin-adae/>

¹⁴⁶ <https://www.euro2day.gr/news/politics/article/2170040/h-gnomateysh-ntogiakoy-pyrovolei-politika-ta-podia.html>

¹⁴⁷ Σύμφωνα με την ανακοίνωση «Άλλωστε, μέχρι σήμερα, παγίως γινόταν δεκτό ότι η γνωμοδοτική αρμοδιότητα του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου συνίσταται στη διατύπωση της γνώμης του γενικώς και αφηρημένως ως προς την αμφιλεγόμενη έννοια διατάξεων νόμων επί ζητημάτων γενικότερου ενδιαφέροντος και πάντως όχι επί υποθέσεων επί των οποίων επελήφθησαν οι αρμόδιες δικαστικές και εισαγγελικές αρχές ή επί των θεμάτων που πρόκειται να απασχολήσουν τα δικαστήρια ή τα δικαστικά συμβούλια προς αποφυγή επηρεασμού της κρίσης τους ενόψει μάλιστα των προβλεπόμενων ενδίκων μέσων και βοηθημάτων» [βλ. Γνωμοδοτήσεις Εισαγγελέα ΑΠ 7/2022 (Αρ. Χριστόπουλος), 5/2022 (Αν. Δημητριάδου), 3/2022 (Δ. Παπαγεωργίου), 22/2021 (Αν. Δημητριάδου), 20/2021 (Δ. Σοφουλάκης), 15/2021 (Δ. Παπαδημητρίου), 12/2020 (Δ. Σοφουλάκης), 10/2018 (Δ. Παπαδημητρίου), 4/2014 (Χ. Βουρλιώτης)]. Πάγια επίσης θέση μέχρι σήμερα ήταν επίσης ότι ο Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου δεν γνωμοδοτεί επί ερωτημάτων που θέτουν ιδιώτες, και δη διάδικοι ή εν δυνάμει διάδικοι ή με οποιονδήποτε τρόπο εμπλεκόμενοι σε συναφή δικαστική διαδικασία [βλ. ενδεικτικά Γνωμοδότηση Εισαγγελέα ΑΠ 3/2022 (Δ. Παπαδημητρίου) για εκκρεμή ποινική υπόθεση και 22/2021 (Αν. Δημητριάδου) για υπόθεση δεκτικής ακυρωτικού ελέγχου ενώπιον του ΣτΕ»]. Βλ. αναλυτικά την ανακοίνωση σε <https://www.dsa.gr/%CE%B4%CE%B5%CE%BB%CF%84%CE%AF%CE%B1-%CF%84%CF%8D%CF%80%CE%BF%CF%85/%CE%B1%CF%80%CE%BF%CF%86%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82->

Ωστόσο, η Ένωση Εισαγγελέων Ελλάδος με δελτίο τύπου που εκδίδει στις 17-01-2023¹⁴⁸ τάσσεται υπέρ της γνωμοδοτικής αρμοδιότητας του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου στη συγκεκριμένη υπόθεση. Παράλληλα, ο ίδιος εισαγγελέας παραγγέλλει την διενέργεια προκαταρκτικής εξέτασης¹⁴⁹ σε βάρος μελών της ΑΔΑΕ, για διαρροή στον τύπο των βουλευμάτων που αφορούσαν την άρση του τηλεφωνικού απορρήτου του δημοσιογράφου Κ. (μετά την έρευνα η υπόθεση τέθηκε στο αρχείο¹⁵⁰). Για τους λόγους αυτούς, δημοσιεύματα¹⁵¹ στηλιτεύουν το νομοθετικό πλαίσιο¹⁵² που διέπει τον διορισμό του εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, αφού διενεργείται ύστερα από πρόταση του υπουργικού συμβουλίου.

Ένα περίπου χρόνο αργότερα, η Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου διατάσσει τη διαβίβαση της υπόθεσης των υποκλοπών από την Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών, σε αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου. Η παραγγελία¹⁵³ της Εισαγγελέως αναφέρεται στην ανάγκη αναβάθμισης της

%CE%B4%CF%83/%CE%B1%CF%80%CF%8C%CF%86%CE%B1%CF%83%CE%B7-

%CF%84%CE%BF%CF%85-

%CE%B4%CE%B9%CE%BF%CE%B9%CE%BA%CE%B7%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-

%CF%83%CF%85%CE%BC%CE%B2%CE%BF%CF%85%CE%BB%CE%AF%CE%BF%CF%85-

%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B4%CF%83%CE%B1-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-

%CF%84%CE%B7-

%CE%B3%CE%BD%CF%89%CE%BC%CE%BF%CE%B4%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%BF%CF%85-

%CE%B5%CE%B9%CF%83%CE%B1%CE%B3%CE%B3%CE%B5%CE%BB

¹⁴⁸ «Αμφισβητήσεις ως προς το αντικείμενο και τα όρια της γνωμοδοτικής αρμοδιότητας του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, όπως και της με αριθμό 1/2023 γνωμοδότησής του, θα μπορούσαν να εγερθούν, εάν το περιεχόμενο αυτής, αφορούσε συγκεκριμένο θέμα για το οποίο είχαν επιληφθεί τα αρμόδια δικαστικά όργανα, ώστε να αποκλειστεί κάθε ενδεχόμενο επηρεασμού της κρίσης τους, περίπτωση που δεν συντρέχει εν προκειμένω. Η έκφραση επιστημονικών και άλλων απόψεων που αξιολογούν ή παρερμηνεύουν το περιεχόμενό της, δεν μπορεί να αποτελεί την αφορμή για την εξυπηρέτηση συγκεκριμένων πολιτικών σκοπιμοτήτων και αφενός μεν να βάλλεται ο θεσμός και αφετέρου δε να επιχειρείται να παρεμποδιστεί η δικαιοδοτική κρίση και η έκφραση γνώμης δικαστικής Αρχής» Βλ. το Δελτίο Τύπου της Ένωσης Εισαγγελέων Ελλάδος στο

[https://enosieisaggeleon.gr/%ce%b4%ce%b5%ce%bb%cf%84%ce%b9%ce%bf-](https://enosieisaggeleon.gr/%ce%b4%ce%b5%ce%bb%cf%84%ce%b9%ce%bf-%cf%84%cf%85%cf%80%ce%bf%cf%85-17-1-2023/)

[%cf%84%cf%85%cf%80%ce%bf%cf%85-17-1-2023/](https://enosieisaggeleon.gr/%ce%b4%ce%b5%ce%bb%cf%84%ce%b9%ce%bf-%cf%84%cf%85%cf%80%ce%bf%cf%85-17-1-2023/).

¹⁴⁹ <https://www.tanea.gr/2023/10/26/greece/ypoklotes-to-paraskinio-tis-anavathmisis-tis-ereynas/>

¹⁵⁰ <https://www.kathimerini.gr/society/562891921/parakoloythiseis-sto-archeio-i-diarroi-apo-adae/>

¹⁵¹ https://www.efsyn.gr/politiki/i-apopsi-tis-efsyn/371535_o-eisaggeleas-lismonise-ton-rolo-toy

¹⁵² Πρόκειται για το ν.3841/2010 άρθρο 1 παρ.3. σύμφωνα με το οποίο « α) Οι προαγωγές στις θέσεις του Προέδρου του Συμβουλίου της Επικρατείας, του Προέδρου και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου, του Προέδρου και του Γενικού Επιτρόπου του Ελεγκτικού Συνεδρίου ενεργούνται με προεδρικό διάταγμα μετά από πρόταση του Υπουργικού Συμβουλίου. Το Υπουργικό Συμβούλιο, ύστερα από γνώμη της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής και εισήγηση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, επιλέγει τους προαγόμενους μεταξύ εκείνων που έχουν τα νόμιμα προσόντα. Η γνώμη της Διάσκεψης των Προέδρων ζητείται από τον παραπάνω Υπουργό και δεν τον δεσμεύει κατά τη διατύπωση της εισήγησης του προς το Υπουργικό Συμβούλιο. »

¹⁵³ «Προς Αντεισαγγελέα του Αρείου Πάγου κ. Αχιλλέα Ζήση.

Από τον Απρίλιο του 2022 η Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών διενεργεί προκαταρκτική εξέταση για τη γνωστή υπόθεση των υποκλοπών, η οποία ακόμα δεν έχει περατωθεί. Επειδή η υπόθεση αυτή α) είναι εξαιρετικής φύσης και μείζονος σημασίας και απαιτείται η αναβάθμιση της σχετικής έρευνας και β) από την

έρευνας, καθώς και στον κίνδυνο παραγραφής των προς διερεύνηση αδικημάτων. Επί του θέματος αυτού όμως, κάποια δημοσιεύματα¹⁵⁴ αναφέρουν, πως η απόφαση αυτή προέκυψε, δεδομένης της πρόθεσης της ΑΔΑΕ να διενεργήσει ελέγχους, σε εκτέλεση της παραγγελίας της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών προκειμένου να διαπιστωθεί εάν τα 92 άτομα (λίστα που είχε αποστείλει στην εισαγγελία η Αρχή Προστασίας Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα) που στοχοποιήθηκαν από το Predator, παρακολουθούνταν παράλληλα και από την ΕΥΠ.

Εν τέλει, το πόρισμα της συγκεκριμένης δικαστικής έρευνας γίνεται γνωστό με την από 30-07-2024 ανακοίνωση της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με την οποία: **1.** Δεν υπάρχει εμπλοκή των κρατικών υπηρεσιών (ΕΥΠ, ΕΛ.ΑΣ, ΔΑΕΕΒ) στη χρήση του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator, **2.** Ήταν απολύτως νόμιμες οι παρακολουθήσεις της ΕΥΠ κατά το χρονικό διάστημα 2020-2024, **3.** Προκύπτουν επαρκείς ενδείξεις για την άσκηση ποινικής δίωξης σε βάρος νόμιμων εκπροσώπων και ιδιοκτητών εταιρειών για παραβάσεις πλημμεληματικού χαρακτήρα όπως η παραβίαση του απορρήτου της επικοινωνίας¹⁵⁵.

Τέλος, η σημαντικότερη «παρέμβαση» από πλευράς δικαιοσύνης στην υπόθεση, συνιστά η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας η οποία κηρύσσει την αντισυνταγματικότητα του νόμου που απαγορεύει την ενημέρωση του παρακολουθούμενου, μετά τη λήξη του μέτρου, ακόμη κι αν δεν διακυβεύεται ο σκοπός της εθνικής ασφάλειας που οδήγησε στην επιβολή του.

3.6 Η προμήθεια και η εξαγωγή του predator

Μολονότι δεν μπορεί να εξακριβωθεί με ακρίβεια η ταυτότητα του αγοραστή και χρήστη του Predator στη χώρα μας, με ασφάλεια μπορεί κάποιος να υποθέσει πως δεν πρόκειται για ιδιωτικό φορέα, καθώς μια τέτοιου είδους υπόθεση «..δεν εξηγεί την επιλογή των στόχων» (Εκθεση Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, 2023, σελ.46-47). Ωστόσο, αυτό που αναδεικνύουν τόσο η έκθεση

καθυστέρηση περάτωσης της πέραν των σχετικών για το θέμα αυτό καταγγελιών υπάρχει κίνδυνος παραγραφής των ερευνώμενων εγκλημάτων, παρακαλούμε σύμφωνα με το άρθρο 32 του ΚΠΔ να διενεργήσετε προσωπικά προκαταρκτική εξέταση στην οποία να ενσωματώσετε και το αποδεικτικό υλικό που μέχρι τώρα έχει συγκεντρωθεί και να μας υποβάλετε τη σχετική δικογραφία με αιτιολογημένο πόρισμα σας. Η Εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών και η Εισαγγελία Εφετών, προς τις οποίες κοινοποιείται η παραγγελία μας αυτή, πρέπει από τη λήψη της, να απέχουν από κάθε σχετική ενέργεια και να μας διαβιβάσουν άμεσα, ήτοι εντός της σήμερον, η μεν πρώτη Υπηρεσία τις σχετικές με το θέμα δικογραφίες (ήτοι τη δικογραφία που σχηματίστηκε στις 15-11-2022 μετά το συσχετισμό όλων των σχετικών με την υπόθεση δικογραφιών ΑΑ2022/23, καθώς και όσες άλλες συσχετίστηκαν στη συνέχεια με αυτήν-ΑΑ2022/1124, ΑΑ2022/1101, Ε2022/4518, Ε2023/1670 αμφότερες δε κάθε έγγραφο, πόρισμα κλπ στοιχεία που ανάγονται στο ίδιο θέμα και περιέρχονται σ αυτές. Αθήνα 23-10-2023. Η Εισαγγελέας του Αρείου Πάγου». Βλ. αναλυτικά στο <https://www.naftemporiki.gr/society/1528175/ypoklopes-anavathmizetai-i-ereyna-anatithetai-se-anteisaggelea-toy-areioy-pagoy/>

¹⁵⁴ <https://www.tanea.gr/2023/10/26/greece/ypoklopes-to-paraskinio-tis-anavathmisis-tis-ereynas/>

¹⁵⁵ <https://www.lawspot.gr/nomika-nea/anakoinosi-eisaggelias-areioy-pagoy-gia-tis-ypoklopes>

του ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, όσο και οι δημοσιογραφικές πηγές^{156 157} είναι πως υπήρξε ένας κύκλος διασυνδέσεων και εξαρτήσεων μεταξύ κρατικών αξιωματούχων και των επιχειρηματιών που συνδέονται με τις εταιρείες¹⁵⁸ που πωλούν το κατασκοπευτικό λογισμικό, μέσω πολύπλοκων εταιρικών δομών¹⁵⁹. Οι πολύπλοκες αυτές δομές, παρουσιάζονται στα Διαγράμματα 1 και 2, του παραρτήματος. Οι επιχειρηματίες αυτοί μάλιστα, επωφελήθηκαν από την κυβέρνηση τόσο από νομοθετικές ρυθμίσεις για την επιτάχυνση της αποδέσμευσης των περιουσιακών τους στοιχείων όσο και από κερδοφόρες δημόσιες συμβάσεις (Εκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.52).

Ως προς τη δυνατότητα προμήθειας του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator στη χώρα μας, τα δημοσιεύματα¹⁶⁰¹⁶¹¹⁶²¹⁶³¹⁶⁴ αναφέρονται στο Κέντρο Τεχνολογικής Υποστήριξης, Ανάπτυξης και Καινοτομίας (KETYAK) που δημιουργήθηκε το 2020, καθώς με βάση το νομοθετικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία του, έχει τη δυνατότητα να υπογράφει απόρρητες συμβάσεις. Το KETYAK χρηματοδοτήθηκε από το ταμείο ανάκαμψης με 40.4 εκατομμύρια ευρώ για την δημιουργία του Εθνικού Κέντρου Επιχειρήσεων Κυβερνοασφάλειας (Εκθεση Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, 2023, σελ.51). Εν προκειμένω αυτό που αξίζει να επισημανθεί, είναι πως η προμήθεια του κατασκοπευτικού λογισμικού Predator ανέρχεται σε εκατομμύρια ευρώ, όπως αυτό προκύπτει τόσο από δημοσιεύματα¹⁶⁵¹⁶⁶ όσο και από την εμπορική προσφορά της προμηθεύτριας εταιρείας που έφερε στο φως της δημοσιότητας η *The New York Times*¹⁶⁷. Στο παράρτημα της παρούσας εργασίας παρατίθεται σχετικός πίνακας (Πίνακας 3). Οι προμήθειες αυτές δε, είθισται να μην καταγράφονται στους τακτικούς προϋπολογισμούς των κρατών και κατά συνέπεια να εκφεύγουν του επίσημου ελέγχου (Εκθεση Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, 2023, σελ.7).

¹⁵⁶ <https://www.lighthousereports.com/investigation/flight-of-the-predator/>

¹⁵⁷ Υποκλοπές: Το «τρίγωνο» που εγκατέστησε το Predator στην Υπηρεσία Πληροφοριών και η λίστα των «χειριστών» του - ΤΟ ΒΗΜΑ ([tovima.gr](https://www.tovima.gr))

¹⁵⁸ <https://www.ethnos.gr/Politics/article/232666/neodhmosieymatoyinsidestoryhsyndeshkrikelintellexakai poshkybernhshbohthhsethnegkatastashsthnellada>

¹⁵⁹ [Briefing for the PEGA mission to Cyprus and Greece.pdf](https://www.briefingforthepega.com/Briefing%20for%20the%20PEGA%20mission%20to%20Cyprus%20and%20Greece.pdf)

¹⁶⁰ <https://tvxs.gr/news/ellada/emploki-pierrakaki-stin-egkatastasi-toy-predator-stin-ellada/>

¹⁶¹ <https://www.in.gr/2022/11/20/politics/ypoklopes-trigono-pou-egkatestise-predator-stin-ypiresia-plirotforion-kai-lista-ton-xeiriston-tou/>

¹⁶² https://www.avgi.gr/politiki/436544_i-eyropaiki-eisaggelia-tha-elegxei-ti-hrimatodotisi-paranomoni-logismikon?amp

¹⁶³ https://www.efsyn.gr/politiki/366994_tan-embasmata-syndeoyn-krikel-intellexa-kai-eyp

¹⁶⁴ <https://www.eleftheria.gr/%CE%B5%CE%BB%CE%BB%CE%AC%CE%B4%CE%B1/item/320176.html>

¹⁶⁵ <https://thehackernews.com/2023/12/multi-million-dollar-predator-spyware.html>

¹⁶⁶ <https://www.ieidiseis.gr/ellada/160293/predator-o-koukakis-apokalyptei-ton-timokatalogo-tis-intellexa>

¹⁶⁷ Βλ. περισσότερα στο <https://int.nyt.com/data/documenttools/intellexa-commercial-proposal/309b14108229142a/full.pdf>

Περαιτέρω, διαπιστωμένα η χώρα μας εξάγει το κατασκοπευτικό λογισμικό Predator στο Σουδάν, τη Μαδαγασκάρη και την Ουκρανία¹⁶⁸, γεγονός το οποίο επιβεβαιώνεται από κρατικούς αξιωματούχους¹⁶⁹. Στην περίπτωση της Μαδαγασκάρης μάλιστα, η εκπαίδευση του προσωπικού για τη χρήση του πραγματοποιείται στην Ελλάδα (Έκθεση Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, 2023, σελ.49-50).

¹⁶⁸ Βλ. πλείονα στο <https://insidestory.gr/article/i-kryfi-ereyna-toy-ypex-apokalyptei-tis-adeies-exagogis-kataskopeytikoy-logismikoy?token=3I47R5AO7F>

¹⁶⁹ Βλ. σχετικά <https://www.documentonews.gr/article/deytero-kyvernitiko-stelexos-omologeiti-tin-exagogi-toy-predator/>

ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΕΣ ΣΚΕΨΕΙΣ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η αποδυνάμωση της λειτουργίας του κράτους στη χάραξη της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής ως αποτέλεσμα της «*απόλυτης κεφαλαιακής επέλασης*» (Βασιλαντωνοπούλου, 2014), οδήγησε στη νέα πραγματικότητα του εγκλήματος των ισχυρών, όπως αυτή διαμορφώθηκε υπό τις ιαχές του χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού, όπου η μελέτη του εντάσσεται, σε μια μία ευρύτερη διαδικασία κατανόησης του τρόπου εξέλιξης, λειτουργίας και συντήρησης του καπιταλιστικού συστήματος (Βιδάλη, 2017, σελ.165). Σε αυτό το πλαίσιο, το δίκαιο υποχώρησε και έγινε λειτουργικό στοιχείο της οικονομίας και τα ισχυρά κέντρα δεν ασκούν απλώς επιρροή στην λήψη των αποφάσεων, αλλά καθορίζουν τις αποφάσεις των κυβερνώντων εκτός κοινοβουλευτικών διαδικασιών (Βιδάλη, 2019, σελ. 330-331).

Η κατάσταση αυτή, σε συνδυασμό με τη φρενήρη επανάσταση της πληροφορικής τεχνολογίας δημιούργησε νέα δεδομένα για την εγκληματικότητα. Η προμήθεια, χρήση και κατάχρηση κατασκοπευτικού λογισμικού από τις κυβερνήσεις σε ολόκληρο τον κόσμο, αναδεικνύει αφενός τον κυρίαρχο ρόλο που ήρθε για να παίξει η τεχνολογία στη διαμόρφωση των πολιτικών εξουσιών, των οικονομικών αλλά και κοινωνικών σχέσεων αφετέρου δε, ότι δεν πρόκειται για μία εθνική αλλά για μία παγκόσμια υπόθεση. Περαιτέρω, η υπόθεση αυτή ως κρατικό-εταιρικό έγκλημα σηματοδότησε τη μετάβαση σε μία νέα εποχή, καθώς φανέρωσε όχι μόνο την «*εργαλειοποίηση των θεσμών προστασίας του πολιτεύματος από ποίκιλα συμφέροντα, τη μετατροπή του κράτους σε ρυθμιστή της ροής του πλούτου και την ένταξη της εθνικής ασφάλειας στο φάσμα των επικερδών συναλλαγών*» (Βιδάλη, 2022), αλλά και το γεγονός ότι η προστασία των προσωπικών δεδομένων και ο σεβασμός των ανθρωπίνων δικαιωμάτων βρίσκονται υπό απειλή.

Σε εθνικό επίπεδο, μολονότι πολλά στοιχεία ήρθαν στο φως δημοσιότητας, εξακολουθεί να είναι νεφελώδης η διαδικασία αγοράς του Predator στη χώρα μας, καθώς και οι πραγματικοί λόγοι που κάποια πρόσωπα τέθηκαν υπό παρακολούθηση. Παράλληλα, νεφελώδεις παραμένουν οι αντικαταστάσεις των κρατικών αξιωματούχων και η τροποποίηση του νομοθετικού πλαισίου. Τα σημεία αυτά, επισημαίνονται και στην Έκθεση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αναφέροντας ότι η χρήση του Predator στη χώρα μας αποτέλεσε «*εργαλείο πολιτικής εξουσίας και ελέγχου*» και κατέστη εφικτή μέσα σε ένα πλέγμα σχέσεων ανάμεσα στην πολιτική ηγεσία, τους κρατικούς αξιωματούχους και τις εταιρείες που παράγουν και εμπορεύονται αυτού του είδους τα λογισμικά (Έκθεση Ευρωπαϊκού κοινοβουλίου, 2023, σελ.46-47). Ωστόσο, όπως ορθώς επισημαίνουν οι εκπρόσωποι της Κριτικής εγκληματολογίας, αυτού του είδους οι δραστηριότητες των φορέων πολιτικής και οικονομικής εξουσίας, εκφεύγουν της ποινικοδογματικής μεταχείρισης και έτσι το ποινικό

δίκαιο αποδεικνύεται ανέκδοτο να ανταποκριθεί στα νέα δεδομένα που δημιουργήσε η ύστερη νεωτερικότητα (Χουλιάρης, 2019, σελ.67,71, 81-85).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση εν προκειμένω, ως πολιτική οντότητα, αποδεικνύει πως είναι ανώριμη για να πειθαρχήσει, στις ευρωπαϊκές αξίες, υπερνικώντας τα στενά όρια του εθνικού συμφέροντος σε κάθε επίπεδο (πολιτικό, οικονομικό κ.α), χωρίς αποτελεσματικούς υπερεθνικούς μηχανισμούς επιβολής στα κράτη μέλη και χωρίς μηχανισμούς επιβολής κυρώσεων στα δίκτυα των ισχυρών. Οι παραβιάσεις δε του ευρωπαϊκού θεσμικού πλαισίου από τα κράτη μέλη, μαρτυρούν πως τελικά το ευρωπαϊκό ιδεώδες, ίσως να μην είναι αρκετό, ώστε να προσδώσει στην Ένωση, πολιτική αλλά και δημοκρατική οντότητα.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Ελληνόγλωσσες Βιβλιογραφικές Αναφορές

Αγγελή, Σ. (2018). «Κρατικό – εταιρικό έγκλημα, αντεγκληματική πολιτική και ο ρόλος της υπερεθνικής εγκληματολογίας». Στο Ε.Λαμπροπούλου, Σ.Παπαμιχαήλ, Π.Σχίζας (επιμ) *Σύγχρονες τάσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Αντώνη Μαγγανά*. Αθήνα: Παπαζήση, σελ.125-141.

Γασπαρινάτου, Μ. (2019). «Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση των πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα». Στο Σ.Βιδάλη, Ν.Κουλούρης, Χ.Παπαχαλαράμπους (επιμ), *Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα*. Αθήνα: ΕΑΠ.

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2016). «Ποιοι είναι οι «εγκληματίες» στην εποχή μας; Διαχρονική απάντηση του εγκλήματος του λευκού κολάρου». Στο Μ.Γασπαρινάτου (επιμ) *Έγκλημα και ποινική καταστολή σε εποχή κρίσης. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Νέστορα Κουράκη*. Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας, τ.1, σελ.977-1005. Ανακτήθηκε 25 Ιουνίου 2019, από <http://www.ant-sakkoulas.gr/periexomena/15-2764-2.pdf>

Βασιλαντωνοπούλου, Β. (2014). *Λευκά Κολλάρια και Οικονομικό Έγκλημα. Κοινωνική Βλάβη και Αντεγκληματική Πολιτική*. Αθήνα: Π. Ν. Σάκκουλας.

Βιδάλη, Σ. (2022). «Υπόθεση Υποκλοπών: Every Breath you take». Ανακτήθηκε 15-12-2023 από <https://tvxs.gr/apopseis/arhra-gnomis/ypothesi-ypoklopon-every-breath-you-take/>

Βιδάλη, Σ. (2019). «Όψεις της ανάκρισης σε υποθέσεις εγκλημάτων των ισχυρών και οργανωμένου εγκλήματος», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαλαράμπους Χ., 2019, *Εγκλήματα των ισχυρών*. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Βιδάλη, Σ. (2017). *Πέρα από τα όρια. Η αντεγκληματική πολιτική σήμερα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Βιδάλη, Σ. (2015). *Εγκλήματα του Κράτους: Πολιτικές παραποίησης της πραγματικότητας και απάνθρωπη κρατική βία*. Στο Δημοσιευμένο στο Καρύδης, Β., Χουλιάρης Θ., (επιμ.), 2015, *Ηθικοί Πανικοί, Εξουσία και Δικαιώματα – Σύγχρονες προσεγγίσεις*. Θεσσαλονίκη: Σάκκουλα. Σελ. 209-231. Ανακτήθηκε 10 Μαΐου, 2024, από <https://openeclass.panteion.gr/modules/document/file.php/TMH249/%CE%A0%CE%9F%CE%9B%CE%99%CE%A4%CE%99%CE%9A%CE%95%CE%A3%20%CE%91%CE%A0%CE%9F%CE%A0%CE%9F%CE%99%CE%97%CE%A3%CE%97%CE%A3%202015.pdf.pdf>

Βιδάλη, Σ. (2013). *Εισαγωγή στην Εγκληματολογία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Γασπαρινάτου, Μ. (2023). «Το μετέωρο βήμα των πολιτικών για την καταπολέμηση της διαφθοράς». ΕΝΑ Ινστιτούτο Εναλλακτικών Πολιτικών. Ανακτήθηκε 10 Μαΐου, 2024 από <https://www.enainstitute.org/wp-content/uploads/2023/01/%CE%A4%CE%BF-%CE%BC%CE%B5%CF%84%CE%AD%CF%89%CF%81%CE%BF-%CE%B2%CE%AE%CE%BC%CE%B1-%CF%84%CF%89%CE%BD-%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8E%CE%BD-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CE%BA%CE%B1%CF%84%CE%B1%CF%80%CE%BF%CE%BB%CE%AD%CE%BC%CE%B7%CF%83%CE%B7-%CF%84%CE%B7%CF%82->

Γασπαρινάτου, Μ. (2019) «Πολιτική διαφθορά και χρηματοδότηση πολιτικών κομμάτων στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ., 2019, Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Γεωργούλας, Στ. (2019) «Από το έγκλημα του λευκού κολλάρου στο κρατικό επιχειρηματικό έγκλημα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ., 2019, Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Δαγτόγλου, Π. (1991) «Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα». Αθήνα – Κομοτηνή: ΑΝΤ. Ν. ΣΑΚΟΥΛΛΑ

Έκθεση της Επιτροπής του Ευρωκοινοβουλίου σχετικά με τη διερεύνηση εικαζόμενων παραβάσεων και περιστατικών κακοδιοίκησης κατά την εφαρμογή της νομοθεσίας της Ένωσης σε σχέση με τη χρήση του λογισμικού Pegasus και αντίστοιχου κατασκοπευτικού λογισμικού παρακολούθησης (2022/2077(INI)) ανακτήθηκε 19-11-2023 από https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-9-2023-0189_EL.pdf

Καλλίρης, Κ.Ι. (2016). Ο διαβρωτικός ρόλος της διαφθοράς σε περιόδους θεσμικής κρίσης. Στο Μαργαρίτα Γασπαρινάτου (Επιμ.), Έγκλημα και Ποινική Καταστολή σε εποχή κρίσης: Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Νέστορα Κουράκη (Τομ. Α'). Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα, σ. 797-827

Κουρούτζας, Χ. (2019) «Το έγκλημα αποδίδει; Κρατικά-εταιρικά εγκλήματα στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ., 2019, Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Μιχαλοπούλου, Ε. (2019). «Το οικονομικό έγκλημα, σύγχρονες τάσεις εξάπλωσής του και όψεις της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης». Στο Σ.Βιδάλη, Ν.Κουλούρης, Χ.Παπαχαραλάμπους (επιμ), Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα. Αθήνα: ΕΑΠ.

Ράικος, Δ. (2006). Δημόσια διοίκηση και διαφθορά – Από τη σκοπιά του διοικητικού δικαίου. Αθήνα – Θεσσαλονίκη: Σάκκουλας.

Σταμούλη Ε. (2019). «Οργανωμένο έγκλημα, παράνομες αγορές και διαφθορά στην Ελλάδα», στο Βιδάλη Σ., Κουλούρης Ν., Παπαχαραλάμπους Χ., 2019, Εγκλήματα των ισχυρών. Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Χουλιάρης, Α (2019). Εγκληματικότητα των ισχυρών: Εγκληματολογική θεωρία και ποινική προβληματική, στο Σ.Βιδάλη, Ν.Κουλούρης, Χ.Παπαχαραλάμπους (επιμ), Εγκλήματα των ισχυρών: Διαφθορά, οικονομικό και οργανωμένο έγκλημα, Αθήνα: Εκδόσεις ΕΑΠ.

Ξενόγλωσσες Βιβλιογραφικές Αναφορές

Barak, Gr. (2015). *The Crimes of the Powerful and the Globalization of Crime*. ResearchGate. Ανακτήθηκε 6 Μαΐου, 2024 από https://www.researchgate.net/publication/288323456_The_Crimes_of_the_Powerful_and_the_Globalization_of_Crime

Briefing for the PEGA mission to Cyprus and Greece - 1-4 November 2022 15-11-2022 PE 738.330 ανακτήθηκε από

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU\(2022\)738330_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU(2022)738330_EN.pdf)

Chambliss, W., 1988 2η έκδοση, *On the take. From petty Crooks to presidents*. Bloomington and Indianapolis, Indiana University Press.

Council of Europe, 2022. Pegasus spyware and its impact on human rights. Ανακτήθηκε 6 Ιουνίου 2024 από <https://edoc.coe.int/en/data-protection/11112-pegasus-spyware-and-its-impact-on-human-rights.html>

Council on Foreign Relationship. Assessing China's Digital Silk Road Initiative. Ανακτήθηκε 7 Απριλίου, 2024, από <https://www.cfr.org/china-digital-silk-road/>

Della Porta D & Vannucci, A. (2016). *The Hidden Order of Corruption: An Institutional Approach*. Routledge, 1st Edition, London

Department of Civil Rights Policy and Constitutional Affairs, D. I., Marzocchi, O., & Gobet, E. A. (2022, Nov 01-04). Update on the PEGA mission in Cyprus and Greece. Retrieved 04 November 2023, from [https://www.europarl.europa.eu/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU\(2022\)738330_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU(2022)738330_EN.pdf)

Falciani, H. & Minguzzi, A. (2015). *Το χρηματοκιβώτιο των φοροφυγάδων*. Αθήνα: Λιβάνης.

Green, P., & Ward, T. (2004). State Corporate Crime. In P. Green, & T. Ward, (Eds), *State Crime. Governments, Violence and Corruption* (pp. 28-51). Virginia: Pluto Press.

Kaldani, T., Prokopets, Z. (2022). PEGASUS SPYWARE and its impacts on human rights.

Kauzlarich, D. Matthews, R.A. Miller, J. (2001) *Toward a Victimology of State Crime*. Κριτική Εγκληματολογία. Kluwer Law International. <http://jthomasniu.org/class/781/Assigs/kauzvictimology.pdf>

Kramer, R.C., Michalowski, R.J., & Kauzlarich, D. (2002). The origins and development of the concept and theory of state-corporate crime, *Crime & Delinquency*, 48(2), pp. 263-282.

Marzocchi, O & Mazzini M. (2022). IN-DEPTH ANALYSIS for the Pegasus committee. Pegasus and surveillance spyware. European Parliament.

Matthews, R.J. & Kauzlarich (2007). «*State crimes and state harms: a tale of two definitional frameworks*», *Crime, Law and Social Change*, Vol 48, σελ. 48 (σσ.43-55)

Michalowski, P. & Kramer, P. (2007). *State-Corporate Crime and Criminological Inquiry*. In Pontell, N., Geiss, G., (eds). *International Handbook of White Collar and Corporate Crime*. (σσ. 200-219). Boston, MA: Springer.

Zuboff, St. (2019). *THE AGE OF SURVEILLANCE CAPITALISM*. New York : Public Affairs

Έκθεση ανάλυσης απειλών Google. Bying Spying. Ανακτήθηκε 20 Μαρτίου, 2024, από https://storage.googleapis.com/gweb-uniblog-publish-prod/documents/Buying_Spying_-_Insights_into_Commercial_Surveillance_Vendors_-_TAG_report.pdf

Briefing for the PEGA mission to Cyprus and Greece - 1-4 November 2022 15-11-2022 PE 738.330 ανακτήθηκε από

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU\(2022\)738330_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/738330/IPOL_STU(2022)738330_EN.pdf)

European Parliamentary Research Service. Europe's Pegasus Gate. Countering spyware abuse.

Author: Mildebrath, H. (2022). Ανακτήθηκε στις 14/11/2023 από: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/729397/EPRS_STU\(2022\)729397_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2022/729397/EPRS_STU(2022)729397_EN.pdf)

Information Society Department DGI (2022)04. Council of Europe. Ανακτήθηκε στις 20/10/2023 από: [Pegasus spyware and its implications on human rights \(coe.int\)](https://pace.coe.int/pdf/882fc6bff71d2ac527d8074f3961e50a310257468a2c8085653ea538c09458e5/rec.%202258.pdf)

Recommendation 2258 (2023). Pegasus and similar spyware and secret state surveillance <https://pace.coe.int/pdf/882fc6bff71d2ac527d8074f3961e50a310257468a2c8085653ea538c09458e5/rec.%202258.pdf>

Ηλεκτρονική αρθρογραφία

Βιδάλη, Σ. (2022, October 1). «Υπόθεση Υποκλοπών: Every Breath you take». TVXS ANEΞΑΡΤΗΤΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗ. Ανακτήθηκε 15 Δεκεμβρίου 2023 από <https://tvxs.gr/apopseis/arhra-gnomis/ypothesi-ypoklopon-every-breath-you-take/>

Χαραλάμπους, Ι. (2024, Μάρτιος 22). «Παραβιάσεις του εργασιακού δικαίου σε επιχειρήσεις του τριτογενούς τομέα της οικονομίας». Crime Times. Ανακτήθηκε 20 Μαΐου 2024 από <https://www.crimetimes.gr/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%B1%CE%B2%CE%B9%CE%AC%CF%83%CE%B5%CE%B9%CF%82-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%AF%CE%BF%CF%85-%CF%83/>

Χρυσόγονος, Κ. (2022, Αύγουστος 7). «Η διαρκής παραβίαση του άρθρου 19.1 του Συντάγματος». Ανακτήθηκε 1 Ιουνίου 2024 από <https://www.constitutionalism.gr/i-diarkis-paraviasi-tou-arthrou-19-1-tou-sintagmatos/>

Benson, E. (2016, April 11). What Is Mass Surveillance And What Does It Have To Do With Human Rights? EACH OTHER. Ανακτήθηκε την 23 Απριλίου, 2024 από <https://eachother.org.uk/explainer-mass-surveillance-human-rights/>

Bergman, R & Mazzetti, M. (2022, March 23). Israel, Fearing Russian Reaction, Blocked Spyware for Ukraine and Estonia. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2024, από <https://www.nytimes.com/2022/03/23/us/politics/pegasus-israel-ukraine-russia.html>

Bergman, R. & Kingsley, P. (2021, November 11). Despite Abuses of NSO Spyware, Israel Will Lobby U.S. to Defend It. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 9 Απριλίου, 2024 από <https://www.nytimes.com/2021/11/08/world/middleeast/nso-israel-palestinians-spyware.html>

Bosc, R & Martinet, Ch. (2023, February 28). Europe vs. Spyware. *German Marshall Fund of the United States*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://www.gmfus.org/news/europe-vs-spyware>

Cushing, T (2020, April 9). NSO Fires Back At Facebook, Says It's Not Responsible For Malware Deployments By Foreign Governments. *TECHDIRT*. Ανακτήθηκε 7 Απριλίου, 2024, από <https://www.techdirt.com/2020/04/09/nso-fires-back-facebook-says-not-responsible-malware-deployments-foreign-governments/>

Ellak- Editor. (2019, November 27). Στην Κίνα η πρώτη ψηφιακή δικτατορία. *Privacy. EL/AAK*. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2024, από <https://privacy.ellak.gr/2019/11/27/stin-kina-i-proti-psifiaki-diktatoria/>

Feldstein, St & Kot, Br. (2023, February 27). Mapping the Shadowy World of Spyware and Digital Forensics Sales. *CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://carnegieendowment.org/programs/democracy/commercialspyware>

Feldstein, St & Kot, Br. (2023, March 14). Why Does the Global Spyware Industry Continue to Thrive? Trends, Explanations, and Responses. *CARNEGIE ENDOWMENT FOR INTERNATIONAL PEACE*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://carnegieendowment.org/2023/03/14/why-does-global-spyware-industry-continue-to-thrive-trends-explanations-and-responses-pub-89229>

Gallagher, R. (2022). ‘Zero-Click’ Hacks Are Growing in Popularity. There’s Practically No Way to Stop Them. *BNN Bloomberg*. Ανακτήθηκε 20 Μαρτίου, 2024, από <https://www.bnnbloomberg.ca/zero-click-hacks-are-growing-in-popularity-there-s-practically-no-way-to-stop-them-1.1724761>

Greenwald, G & MacAskill, E. (2013, June 11). Boundless Informant: the NSA's secret tool to track global surveillance data. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2024, <https://www.theguardian.com.translate.goog/world/2013/jun/08/nsa-boundless-informant-global-datamining?>

Harwell, D. & Nakashima, E. & Timberg, C. (2021, November 3). Biden administration blacklists NSO Group over Pegasus spyware. *Washington Post*. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2024, από <https://www.washingtonpost.com/technology/2021/11/03/pegasus-nso-entity-list-spyware/>

Harwell, D. (2021, July 19). How Washington power brokers gained from NSO’s spyware ambitions. *Washington Post*. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2024, από <https://www.washingtonpost.com/technology/2021/07/19/nso-business-us/>

Kane, A. (2016, October 17). HOW ISRAEL BECAME A HUB FOR SURVEILLANCE TECHNOLOGY. *The intercept*. Ανακτήθηκε την 13 Απριλίου, 2024, από <https://theintercept.com/2016/10/17/how-israel-became-a-hub-for-surveillance-technology/>

Kavenna, J. (2019, October 4). Shoshana Zuboff: ‘Surveillance capitalism is an assault on human autonomy. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 26 Απριλίου, 2024, από https://www.theguardian.com/shoshana-zuboff-surveillance-capitalism-assault-human-autonomy-digital-privacy?x_tr_sl=en&x_tr_tl=el&x_tr_hl=el&x_tr_pto=sc

Kaldani, T., & Prokopets, Z. (2022, Jul 26). *PEGASUS SPYWARE and its impact on human rights* ανακτήθηκε 4 Νοεμβρίου 2023 από <https://rm.coe.int/pegasus-spyware-report-en/1680a6f5d8>

Kirchgaessner, St. (2022, March 23). Israel blocked Ukraine from buying Pegasus spyware, fearing Russia's anger. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 20 Μαρτίου, 2024, από <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/23/israel-ukraine-pegasus-spyware-russia>

Kirchgaessner, St. (2022, October, 18). Biden intelligence adviser previously vetted deals for Israeli NSO Group. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 20 Μαρτίου, 2024, από <https://www.theguardian.com/news/2022/oct/18/biden-intelligence-adviser-previously-vetted-deals-for-israeli-nso-group>

Lo, A. (2023, May 29). How Israel's technology of occupation spreads around the world. *South China Morning Post*. Ανακτήθηκε 13 Απριλίου, 2024, από <https://www.scmp.com/comment/opinion/article/3222202/how-israels-technology-occupation-spreads-around-world>

Martin, A. (2022, December, 15). Spyware and surveillance-for-hire industry 'growing globally': report. *The Record by Recorded Future*. Ανακτήθηκε 25-3-2024 από <https://therecord.media/spyware-and-surveillance-for-hire-industry-growing-globally-report>

Mazzetti, M & Bergman, R & Gridneff, M. (2022, December 8). How the Global Spyware Industry Spiraled Out of Control. *The New York Times*. Ανακτήθηκε 16 Μαρτίου, 2024, από <https://www.nytimes.com/2022/12/08/us/politics/spyware-nso-pegasus-paragon.html>

Murgia, M. (2019, August 1). How London became a test case for using facial recognition in democracies. *FINANCIAL TIMES*. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2024 από <https://www.ft.com/content/f4779de6-b1e0-11e9-bec9-fdcab53d6959>

Naton, J. (2019, January 20). The goal is to automate us': welcome to the age of surveillance capitalism. *The Guardian*. Ανακτήθηκε 26 Απριλίου, 2024, από <https://www.theguardian.com/technology/2019/jan/20/shoshana-zuboff-age-of-surveillance-capitalism-google-facebook>

Patil, S. & Gupta, P. (2024, January 3). The Digital Silk Road in the IndoPacific: Mapping China's Vision for Global Tech Expansion. *OBSERVER RESEARCH FOUNDATION*. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2024, από <https://www.orfonline.org/research/the-digital-silk-road-in-the-indo-pacific-mapping-china-s-vision-for-global-tech-expansion>

Porter, J. (2020, December 22). Microsoft and Google join Facebook's legal fight against infamous spyware vendor. *The Verge*. Ανακτήθηκε 20 Απριλίου, 2024, από <https://www.theverge.com/2020/12/22/22194930/microsoft-google-cisco-vmware-internet-association-amicus-brief-nso-group-spyware-whatsapp-facebook>

Riley, T. (2022, November 18). White House expected to issue executive order reining in spyware. *CYBERSCOOP*. Ανακτήθηκε 10 Απριλίου, 2024, από <https://cyberscoop.com/white-house-spyware-executive-order-himes/>

Rosenbach, M, Schmid, F, Stark, H & Stock, J. (2013, July 1). How the NSA Targets Germany and Europe. *SPIEGEL International*. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2024 από [https://www.spiegel-de.translate.google/international/world/secret-documents-nsa-targeted-germany-and-eu-buildings-a-908609.html?x_tr_sl=en&x_tr_tl=el&x_tr_hl=el&x_tr_pto=sc](https://www.spiegel.de.translate.google/international/world/secret-documents-nsa-targeted-germany-and-eu-buildings-a-908609.html?x_tr_sl=en&x_tr_tl=el&x_tr_hl=el&x_tr_pto=sc)

Sahin, K. (2020, December 18). The West, China, and AI surveillance. *Atlantic Council*. Ανακτήθηκε 7 Απριλίου, 2024, από <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/geotech-cues/the-west-china-and-ai-surveillance/>

Shen, X. (2020, August 31). Chinese ICT on the Digital Silk Road: A case study of infrastructure building in Pakistan., Master's thesis., School of Communication, Simon Fraser University. Ανακτήθηκε 2 Απριλίου, 2024, από <https://summit.sfu.ca/item/20723>

Snowden, E. (2023). *Το μεγάλο φακέλωμα*. Αθήνα: Ψυχογιός

Taylor & Francis (2024). China's digital expansion in the Global South: Systematic literature review and future research agenda. *Taylor & Francis on line*. Ανακτήθηκε την 10 Απριλίου, 2024, από <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01972243.2024.2315875>

Titterington, A. (2024, March 21). The most notorious instances of commercial spyware. *Kaspersky*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://www.kaspersky.com/blog/commercial-spyware/50813/>

Vavra, S. (2020, July 1). Facebook reinstates NSO Group employee accounts amid ongoing lawsuit. *CYBERSCOOP*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://cyberscoop.com/facebook-nso-group-accounts-reinstate-lawsuit-whatsapp/>

Vavra, S. (2020, April 3). Facebook wanted to purchase NSO Group spyware to surveil users, court documents allege. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://cyberscoop.com.translate.goog/facebook-nso-group-lawsuit-onavo/>

Vavra, S. (2020, March 9). NSO Group works to explain no-show in court for WhatsApp suit, plots defense. *CYBERSCOOP*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://cyberscoop.com.translate.goog/nso-group-facebook-case-whatsapp/>

Vicens, A. (2024, February 6). Google: Governments need to do more to combat commercial spyware. *CYBERSCOOP*. Ανακτήθηκε 17 Μαρτίου, 2024, από <https://cyberscoop.com/google-governments-need-to-do-more-to-combat-commercial-spyware/>

Wolff, Dr. (2019, November 6). Whatever You Think of Facebook, the NSO Group Is Worse. *The New York Times*. Ανακτήθηκε την 10 Απριλίου, 2024, από <https://www.nytimes.com/2019/11/06/opinion/whatsapp-nso-group-spy.html>

Yang, Y. & Fisher, L. (2023, June 7). UK to strip Chinese surveillance cameras from sensitive government sites. *The Financial Times*. Ανακτήθηκε 24 Απριλίου, 2024, από <https://www.ft.com/content/740516c0-96f3-4a5e-aae8-25a63b914428>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Πίνακας 1

Country of deployment	Commercial Entity
Angola	FinFisher
Argentina	Cellebrite
Armenia	Cytrox
Azerbaijan	Hacking Team, NSO Group
Bahrain	Cellebrite, FinFisher, NSO Group
Bangladesh	Cellebrite, FinFisher, NSO Group
Belarus	Cellebrite, Grayshift, Oxygen Software
Belgium	FinFisher, NSO Group
Botswana	AccessData, Cellebrite
Brazil	Cellebrite, Hacking Team
Bulgaria	FinFisher
Canada	Undisclosed
Chile	Hacking Team
China	Cellebrite, Fiberhome, Meiya Pico, ResonantZhongke F
Colombia	AccessData, Cytrox, Hacking Team, Mollitiam
Côte d'Ivoire	Cytrox
Cyprus	Hacking Team
Djibouti	NSO Group
Ecuador	Hacking Team
Egypt	Cytrox, FinFisher, Hacking Team, Meiya Pico
El Salvador	NSO Group
Estonia	NSO Group
Ethiopia	Cyberbit, FinFisher, Hacking Team
Gabon	FinFisher
Germany	Cellebrite, DigiTask, NSO Group
Ghana	Cellebrite, NSO Group
Greece	Cytrox
Honduras	Cellebrite, Hacking Team
Hong Kong	Cellebrite, MSAB
Hungary	Black Cube, Candiru, Hacking Team, NSO Group
India	Cellebrite, NSO Group
Indonesia	Candiru, Cellebrite, Cytrox, FinFisher, NSO Group
Israel	NSO Group
Italy	eSurv, FinFisher, Hacking Team, RCS Labs
Jordan	FinFisher, NSO Group
Kazakhstan	FinFisher, Hacking Team, NSO Group, OxygenSoftware,
Kenya	FinFisher, NSO Group
Lebanon	Dark Caracal, FinFisher, Hacking Team
Madagascar	Cytrox
Malaysia	FinFisher, Hacking Team
Mexico	FinFisher, Hacking Team, NSO Group, Quadream

Πίνακας 2

Commercial Entity	Times Used
FinFisher (Germany)	34
Hacking Team (Italy)	30
NSO Group (Israel)	30
Cytrox (Israel, Hungary)	14
Candiru (Israel)	6
DigiTask (Germany)	3
Quadream (Israel)	3
Cyberbit (Israel)	1
Dark Caracal (Lebanon)	1
DarkMatter (United Arab Emirates)	1
Mollitiam (Spain)	1
Paragon (Israel)	1
Undisclosed	1

Πηγή: Πίνακα 1 και 2: Carnegie Endowment for International Peace¹⁷⁰¹⁷¹

¹⁷⁰ <https://carnegieendowment.org/programs/democracy/commercialspyware>

¹⁷¹ <https://carnegieendowment.org/2023/03/14/why-does-global-spyware-industry-continue-to-thrive-trends-explanations-and-responses-pub-89229>

Πίνακας 3

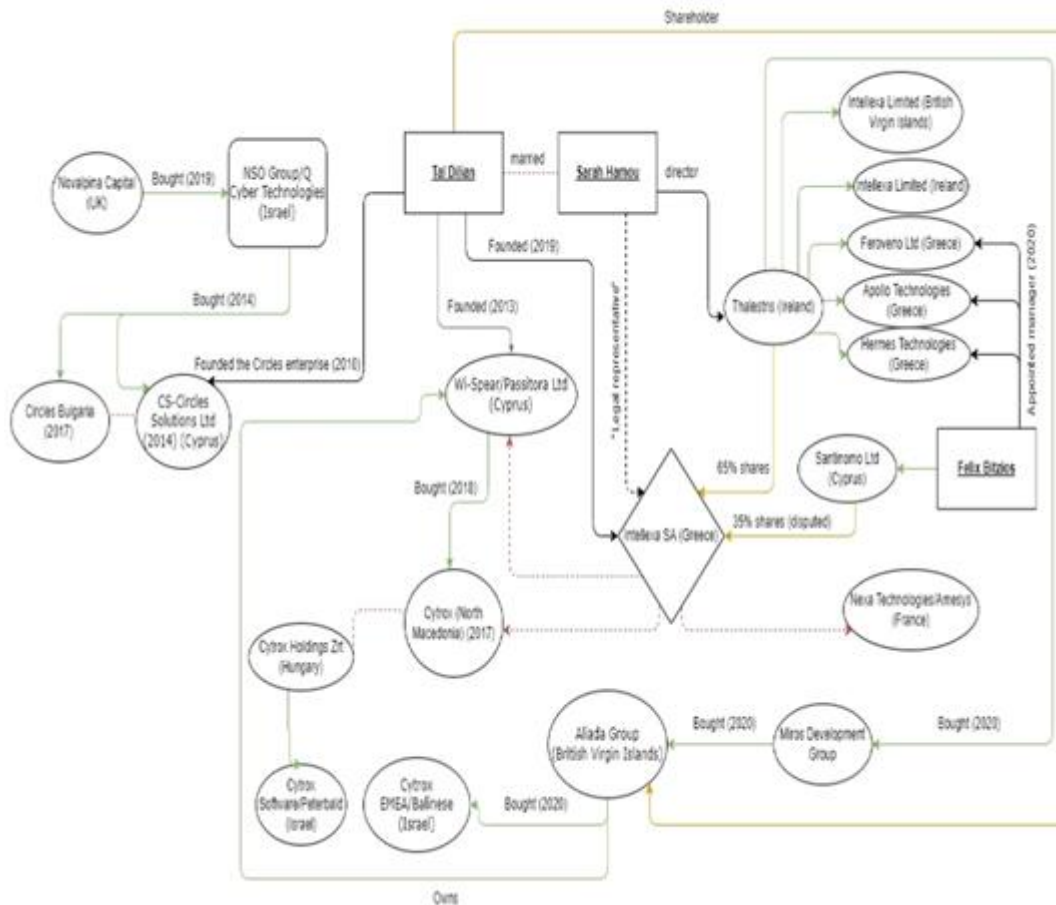
COUNTRY	NUMBER OF PHONES TARGETED	DURATION OF OPERATION (YEARS)	ESTIMATED COST (IN MILLIONS OF EUROS)
Spain	60	6	248.4
Saudi Arabia	10 000	5	2070
Azerbaijan	5 000	4	828
Bahrain	3 000	3	372.6
Kazakhstan	1 500	2	124.2
Mexico	15 000	2	1242
Morocco	10 000	5	2070
Rwanda	3 500	4	579.6
Hungary	300	4	49.8
India	1 000	3	124.2
United Arab Emirates	10 000	5	2070

Πηγή: Freemindtronic¹⁷²

¹⁷² <https://freemindtronic.com/pegasus-the-cost-of-spying-with-one-of-the-most-powerful-spyware-in-the-world/>

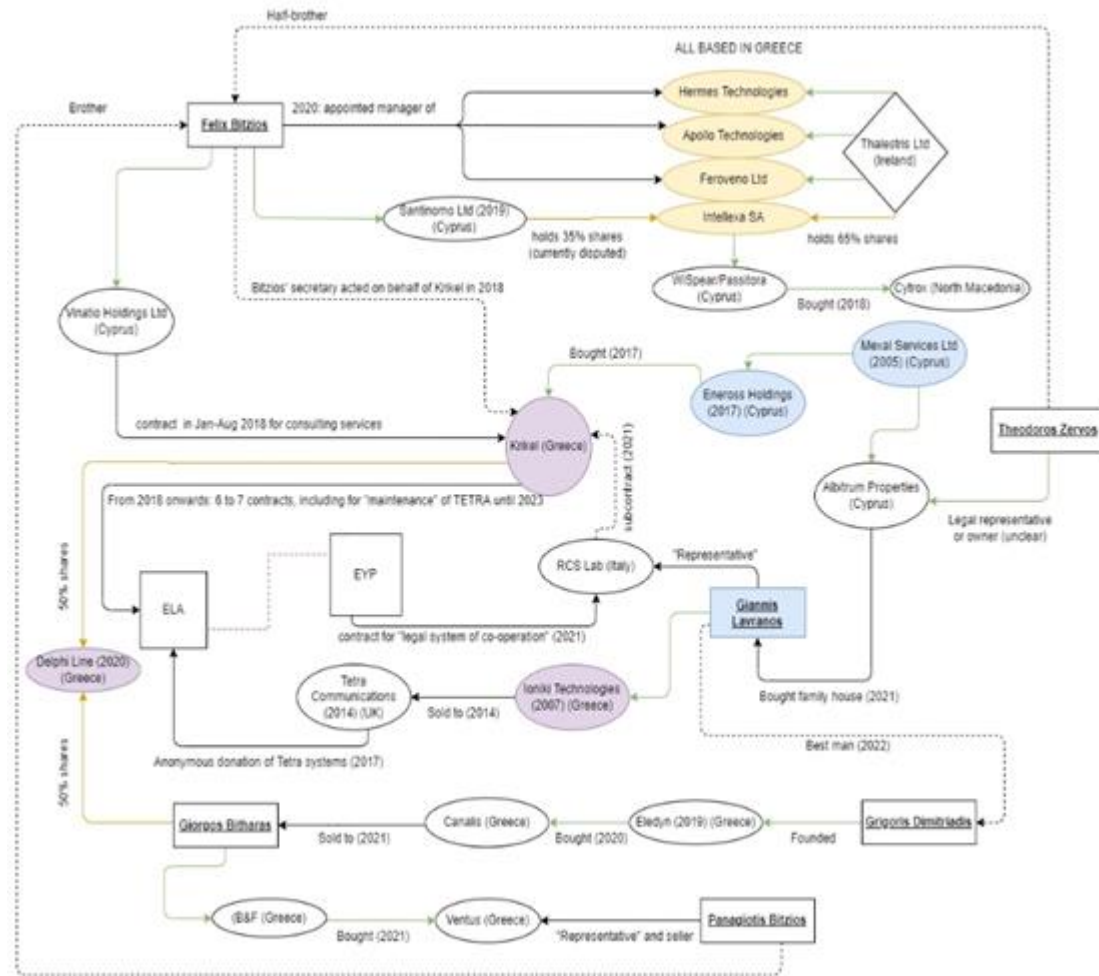
Διάγραμμα 1

Διάγραμμα των διαφαινόμενων σχέσεων εταιρειών και προσώπων γύρω από τον ιδρυτή της Intellexa

Πηγή: Briefing for the PEGA mission to Cyprus and Greece¹⁷³

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2

Διάγραμμα των διαφαινόμενων σχέσεων προσώπων και εταιρειών σχετιζόμενων με το κατασκοπευτικό λογισμικό στην Ελλάδα

Πηγή: Briefing for the PEGA mission to Cyprus and Greece¹⁷⁴

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα: Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης